NORMAN STONE

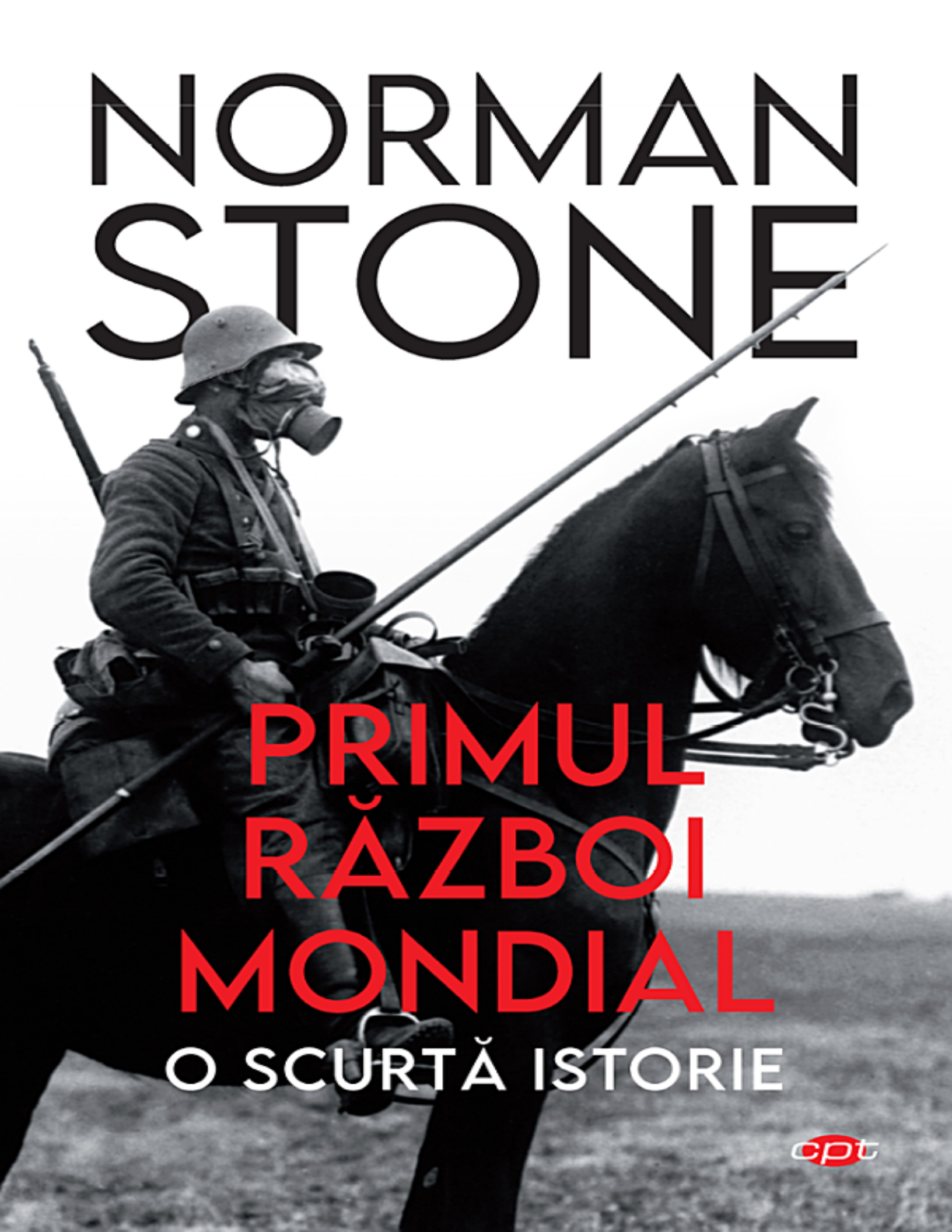

PRIMUL RĂZBOI MONDIAL

O SCURTĂ ISTORIE

cpt

NORMAN STONE

PRIMUL RĂZBOI MONDIAL

O SCURTĂ ISTORIE

cpt

Carte
Pentru
Toți

Norman Stone (8 martie 1941 – 19 iunie 2019) a fost istoric și scriitor scoțian. A ocupat postul de profesor de istorie europeană la Departamentul de Relații Internaționale al Universității Bilkent, fiind înainte de aceasta profesor la Universitatea Oxford, lector la Universitatea Cambridge și consultant al prim-ministrului britanic Margaret Thatcher.

NORMAN
STONE

PRIMUL RĂZBOI MONDIAL

O SCURTĂ ISTORIE

Traducere din limba engleză
CORA RADULIAN

LITERA
București

World War One: A Short History

Norman Stone

Copyright © 2007 Norman Stone

Toate drepturile rezervate

Copyright traducere © 2021 Grup Media Litera

Fotografie copertă © CORBIS/Corbis via Getty Images

Carte Pentru Toți este parte a Grupului Editorial Litera

tel.: 0374 82 66 35; 021 319 63 90; 031 425 16 19

e-mail: contact@litera.ro

www.litera.ro

Primul Război Mondial

O scurtă istorie

Norman Stone

Copyright © 2021 Grup Media Litera

pentru versiunea în limba română

Toate drepturile rezervate

Editor: Vidrașcu și fiii

Redactor: Aloma Cimâzgă-Mărgărit

Corectori: Raluca Chiriac, Rodica Crețu

Copertă: Flori Zahiu

Tehnoredactare și prepress: Liviu Rusu

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României

Stone, Norman

Primul Război Mondial : o scurtă poveste / Norman Stone;

trad. din lb. engleză de Cora Radulian. –

Bucureşti: Litera, 2021

ISBN 978-606-33-7760-0

ISBN EPUB 978-606-33-8070-9

I. Radulian, Cora (trad.)

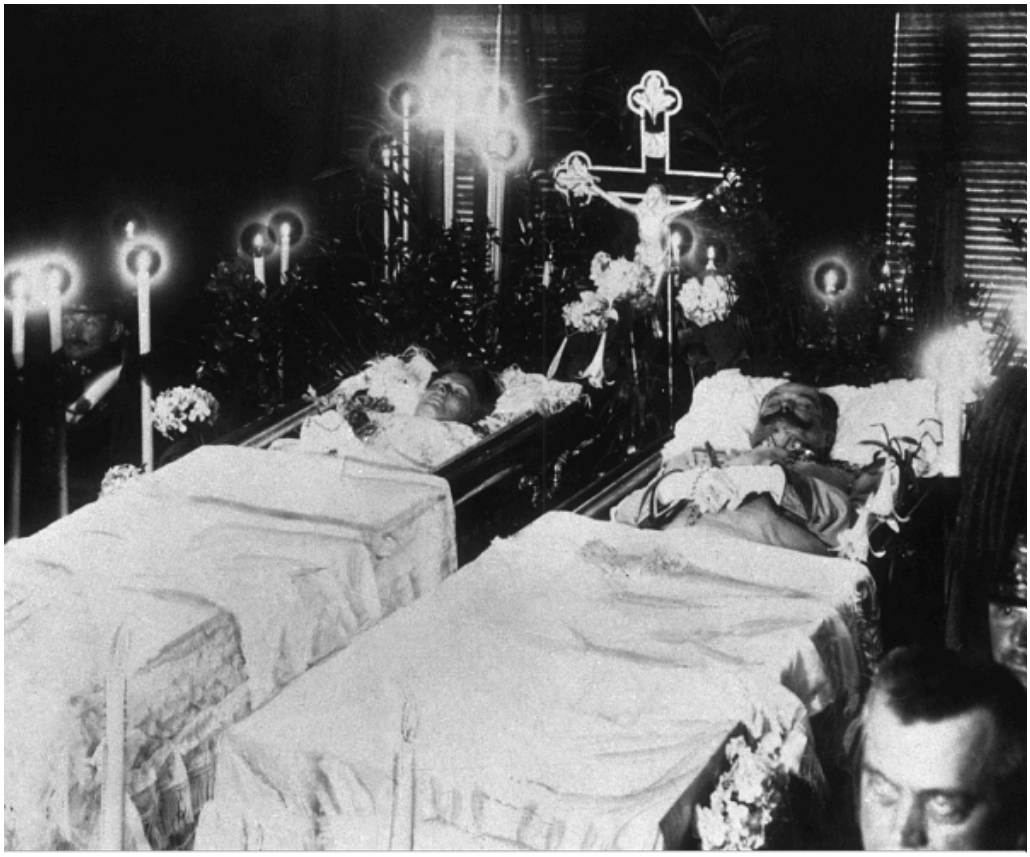

Arhiducele Franz Ferdinand și ducesa Sofia pe catafalc. (Hulton-Deutsch Collection/Corbis)

UNU • **DECLANŞARE**

Primul tratat diplomatic a cărui parafare a fost imortalizată pe peliculă a fost semnat în oraşul Brest-Litovsk, stăpânit de ruşii albi, la primele ore ale zilei de 9 februarie 1918. Negocierile care au dus la acesta fuseseră suprarealiste. În holul unei case impresionante care fusese odinioară club al ofiţerilor ruşi, erau aşezaţi pe de o parte reprezentanţii Germaniei şi ai aliaţilor ei – prinţul Leopold al Bavariei, ginerele împăratului austriac, în uniformă militară de mareşal, aristocraţi din Europa Centrală, tolăniți în fotolii și cu aer condescendent, purtând smoking, un paşă turc și un colonel bulgar. De cealaltă parte, erau reprezentanţii unui nou stat, care avea să se numească în scurt timp Republica Sovietică Federativă Socialistă Rusă: câţiva intelectuali evrei şi, în afară de ei, mai erau o madam Bitsenko eliberată recent dintr-o închisoare din Siberia după uciderea unui guvernator-general, un „delegat al ţărănimii“ (bineînţeles, beat), luat în ultimul moment de pe stradă din capitala rusă, util pe post de ficus, şi diverşi ruşi din vechiul regim, un amiral şi câţiva ofiţeri de stat-major, aduşi acolo pentru că se pricepeau la aspectele tehnice ale încheierii unui război şi la evacuarea liniei frontului (unul era expert în umor negru şi ţinea un jurnal). Iată-i, pozând cu toţii pentru aparatele foto. În sfârșit era pace. Primul Război Mondial durase aproape patru ani, făcând milioane de victime şi distrugând o civilizaţie europeană care fusese, până la izbucnirea războiului în 1914, cea mai însemnată creaţie a lumii. Războiul distrusese Rusia țaristă; bolşevicii reuşiseră preluarea puterii printr-o revoluţie în noiembrie 1917; promiseseră pace poporului;, iar acum, la Brest-Litovsk, o primiseră – la ordinul germanilor.

Termenii tratatului de la Brest-Litovsk erau foarte inteligenți. Germanii nu luaseră multe teritorii. Ceea ce se afirma în tratat a fost că oamenii din vestul Rusiei şi din Caucaz erau acum liberi să-şi declare independenţa. Urmarea a fost stabilirea unor graniţe izbitor de asemănătoare cu cele actuale. Statele baltice (inclusiv Finlanda) existau în umbră şi la fel s-a întâmplat şi cu statele din Caucaz. Cel mai mare stat aflat în această situaţie, care se întindea din Europa Centrală aproape până la Volga, era Ucraina, cu o populaţie de 40 de milioane şi trei sferturi din producţia de cărbune şi fier a Imperiului Rus. Reprezentanţii ei (absolvenţi de facultate în costume

amorfe şi unul sau doi bancheri oportunişti care nu vorbeau ucraineana şi care, după cum observa Flaubert, ar fi plătit ca să fie cumpăraţi) au semnat cu germanii tratatul filmat pe 9 februarie (tratatul cu bolşevicii a urmat pe 3 martie). Împreună cu Ucraina, Rusia este un fel de SUA; fără ea, este un fel de Canada – majoritar înzăpezită. Aceste state diverse prezente la Brest-Litovsk aveau să reapară la prăbuşirea Uniunii Sovietice. În 1918, ele erau sateliţi germani – un duce de Urach devenind „Marele Prinţ Mindaugas al II-lea“ al Lituaniei, un prinţ de Hessa fiind pregătit să conducă Finlanda. Actualmente Germania are cel mai important rol în toate aceste state, dar cu o diferenţă uriaşă: pe atunci avea ca scop să construiască un imperiu mondial, dar acum, în alianţă cu Vestul, ea nu mai are asemenea ţeluri, ci dimpotrivă: problema era să o faci să-şi joace încrezătoare rolul în treburile mondiale. Limba universală este actualmente engleza, nu germana, pe care, în 1918, trebuiau să o vorbească toţi în mod curent. Europa modernă înseamnă Brest-Litovsk cu faţă umană, deşi a fost nevoie de un al Doilea Război Mondial şi de o ocupaţie anglo-americană a Germaniei ca să ajungem aici.

Sunt multe de spus despre o Europă germană. Germania s-a afirmat ca puterea cea mai importantă în 1871 când, sub cancelarul Bismarck, a învins Franţa şi a ajuns foarte departe. În 1914, Berlinul era Atena lumii, un loc unde mergeai să înveţi tot ce era important – fizică, filosofie, muzică, inginerie (termenii „hertz“, „roentgen“, „mach“, „diesel“ amintesc toţi despre acea eră şi despre descoperirile pe baza cărora e construită lumea modernă). Trei dintre membrii cabinetului britanic care au hotărât intrarea în război în 1914 studiaseră la universităţi din Germania – ministrul de război îl tradusese pe Schopenhauer – şi la fel făcuseră mulţi dintre evreii ruşi bolşevici pe care i-au întâlnit la şi după Brest-Litovsk. Ingeniozitatea chimiştilor şi a inginerilor germani nu avea limite, iar când Puterile Centrale s-au apropiat de victorie, pe cărările montane ale frontului italian, acest fapt s-a datorat lui Ferdinand Porsche, care a inventat tracţiunea integrală pentru a le străbate (iar apoi a continuat cu Volkswagen şi cu multe altele).[*]

În 1914 coşurile de fum de pe Ruhr sau din Saxonia industrială erau cele mai numeroase, la fel cum se întâmplase odinioară în Marea Britanie şi Manchester. Desigur, aşa cum recunoştea şi Churchill, Germania depunea un efort de război spectaculos, încununat de victorii cum ar fi cea din

bătălia de la Caporetto împotriva italienilor, în 1917, sau în ofensiva din martie 1918 împotriva britanicilor, etalări ale panaşului de care Antanta nu era capabilă.

Ideea unei Europe germane începea să capete sens şi avem încă o dată o asemănare fantomatică cu prezentul. Un spaţiu economic european, protejat de concurenţa britanică sau americană, inclusiv minereurile Suediei sau ale Franţei, industriile cărbunelui şi oţelului din Germania, cu anexe în Africa de Nord şi chiar Bagdad, unde petrolul devenise deja important: de ce nu? În 1915, unul dintre cei mai luminaţi germani, Friedrich Naumann, a scris un bestseller intitulat *Mitteleuropa*, în care a evocat nu atât de mult un imperiu german, cât un fel de commonwealth germanic, în care Berlinul să arate calea numeroaselor popoare mai mici din sud-est. Aceste popoare – dintre care cel mai mare era cel polonez – fuseseră înghiţite de imperiile istorice: Austria, Rusia, Turcia; în Germania trăiau milioane de polonezi. În majoritatea acestor mici state au apărut mişcări naţionaliste care ameninţau existenţa Austriei şi a Turciei. În general, în opinia celor de la Berlin, acestor popoare negermanice li se permiteau prea multe. Austriecii cheltuiau atât de mulţi bani într-un efort futil de a-i cumpăra pe naţionalişti, încât nu mai rămâneau suficienţi pentru sursa puterii – în special pentru armată, care avea un buget egal cu o zecime din cel al armatei britanice. Dacă Austria ar fi fost condusă cum trebuie, cu o doză de eficienţă prusacă, asemenea probleme ar fi dispărut. Exista concepţia că, într-o *Mitteleuropa* germanică, aceste popoare mai mici, ale căror culturi oricum datorau mult Germaniei, ar fi fost la picioarele germanilor. Din 1879 existase o alianţă austro-germană. Naumann voia să-i adauge o latură economică. Alţi germani se gândeau la o abordare în forţă.

Încrederea germanilor creştea pe măsură ce industria ţării înflorea şi succesul începea să-i amețească. Bismarck fusese prudent: înțelesese că o Germanie puternică, situată în centrul Europei, ar fi putut provoca o coalizare a vecinilor împotriva ei. Se ridica însă o nouă generaţie, foarte plină de sine. Figura simbolică de la conducerea ei era un tânăr împărat, kaiserul Wilhelm al II-lea, care urcase pe tron în 1889. El avea drept model Anglia, care era enorm de bogată şi avea un imperiu uriaş, întins peste mări. Anglia era conservatoare în ceea ce priveşte instituţiile, care aveau rădăcini istorice adânci, dar era şi energică şi întreprinzătoare, iar industriile ei însumau o mare parte din comerţul mondial. Poziţia ei în lume era asigurată

de o flotă enormă. De ce să nu ajungă şi Germania să aibă un imperiu mondial la fel de mare? Sub Wilhelm al II-lea, puterea germană şi expresia neîndemânatică a acesteia au devenit o problemă europeană – de fapt, problema europeană.

Deja pe continent exista o rivalitate între Germania şi Franţa, urmarea pe termen scurt a marii victorii a lui Bismarck din 1871, când noua Germanie anexase provinciile estice Alsacia şi Lorena, şi pe termen mai lung, a unei istorii care data din secolul al XVII-lea, când Franţa domina Europa şi perpetuase divizarea Germaniei în state şi stătuleţe belicoase. La rivalitatea franco-germană se adăugase ulterior o relaţie tensionată. Bismarck avusese grijă să nu înstrăineze Rusia, iar între Berlin şi Sankt-Petersburg erau relaţii strânse, pe de o parte datorită solidarităţii monarhice în general, pe de altă parte deoarece fiecare îşi luase partea dintr-o Polonie care nu era uşor de integrat. Spre sfârşitul secolului al XIX-lea s-a ivit un nou factor, pe fondul slăbirii poziţiei Imperiului Otoman în Europa. Austria, aliata Germaniei, avea interese mari în Balcani, dar la fel avea şi Rusia: au avut loc ciocniri între austrieci şi ruşi, iar demersurile de păstrare a unui echilibru întreprinse de Bismarck au dus la o tensionare a relaţiilor cu Rusia. Frustrată de faptul că încercase fără succes să găsească sprijin la germani, Rusia şi-a întors privirile spre Franţa, care avea oricum bani de cheltuit pentru investiţii în străinătate, în timp ce banii germani rămâneau în ţară.[**] Până în 1894, Franţa şi Rusia erau oficial aliate. Apoi situaţia s-a complicat şi mai mult, când Germania, care îşi dorea să fie o putere mondială, a construit o flotă uriașă.

În 1900, lumea noneuropeană părea să se dezintegreze. India şi Africa trecuseră sub control european; China şi Turcia păreau din ce în ce mai aproape de prăbuşire, iar germanii îşi voiau partea. După care au acţionat, cât se poate de greşit, iar generaţia care a ajuns la maturitate în jurul anilor 1890 a trebuit să dea socoteală pentru asta. Ultimul lucru de care avea nevoie Germania era un conflict cu Marea Britanie, iar cea mai mare greşeală a secolului XX a fost făcută când Germania a construit o flotă menită să atace Anglia. Această cauză a unit cumva tot ce era mai bun din Germania. Max Weber era unul dintre cei mai reputaţi sociologi, iar aptitudinile lui erau ieşite din comun: vorbea mai multe limbi străine, avea cunoştinţe de drept, istorie, filosofie şi era familiarizat până şi cu statisticile ţăranilor polonezi care cumpărau teren prusac. În 1895, a ţinut o cuvântare

inaugurală foarte mediatizată, cu ocazia numirii lui ca titular de catedră la Universitatea din Freiburg. Era remarcabil de tânăr pentru o asemenea poziţie – neavând cu mult peste 30 de ani. Profesorul (care se retrăsese din Liga Pan-Germană pe motiv că nu era suficient de naţionalistă) a spus lucruri care acum ar fi considerate aberaţii, mai ilogice decât spusele lui Hitler: Anglia nu are probleme sociale pentru că e bogată; este bogată datorită imperiului pe care-l stăpâneşte; îi exportă pe indezirabili – irlandezi, proletari etc. – deoarece are Australia, unde-i poate evacua; din Australia poate primi materii prime ieftine, iar astfel a creat o piaţă captivă; deci, are alimente ieftine şi în Marea Britanie nu există şomaj; Anglia are imperiul ei deoarece are o flotă extraordinară. Germania are şi ea indezirabilii ei – polonezi, proletari etc. – prin urmare, ar trebui să-i evacueze în colonii; în acest scop, o flotă germană ar fi bine-venită; Anglia ar accepta ca Germania să aibă un imperiu dacă într-o bătălie flota germană ar fi suficient de mare pentru a provoca pagube serioase flotei britanice înainte să fie scufundată; asta ar însemna că, în cazul unei viitoare bătălii navale cu englezii, britanicii nu ar mai avea suficiente nave şi ar fi scufundate de francezi sau de ruşi. Acest discurs a fost primit de public cu entuziasm. Este unul dintre cele mai stupide documente întocmite vreodată de un om inteligent şi nu merită nici măcar parodiat. Fiecare pas din demersul logic era greşit, începând de la ipoteza că britanicii aveau puţine probleme sociale: acestea ar fi fost mai mici dacă nu ar fi existat cheltuielile implicate în deţinerea unui imperiu. La finalul imperialismului european, în anii 1970, cea mai săracă ţară de pe continent era Portugalia, care stăpânea un imperiu uriaş în Africa, şi cele mai bogate erau Suedia, care-şi abandonase propria colonie din Caraibe cu mult timp în urmă, şi Elveţia, care nu avusese niciodată un imperiu.

Weber avea însă simţ moral[***], iar când şi-a văzut studenţii seceraţi de război în 1914, a refuzat să se alăture grupului de profesori care au salutat cu entuziasm cauza naţională. Dar el şi cei ca el au condus tânăra generaţie pe calea spre moarte. Germania a creat o flotă şi pentru asta a fost nevoie de o treime din bugetul de apărare. Banii luaţi de la armată au împiedicat ţara să facă faţă pe cele două fronturi pe care le prevestea alianţa franco-rusă. Erau insuficienţi pentru a recruta mai mult de jumătate din tinerii care ar fi putut beneficia de instrucţie militară: banii erau insuficienţi, iar soldaţii nu puteau fi nici hrăniţi şi nici îmbrăcaţi. Prin urmare, mulţi au fost scutiţi, iar

armata terestră germană din 1914 era doar cu puţin mai mare decât cea franceză, deşi în 1914 populaţia franceză era sub 40 de milioane, faţă de cea germană, de 65 de milioane. Cuirasatele germane erau foarte bine construite, dar erau prea puţine şi, deci, extrem de vulnerabile. Au stat aproape tot Primul Război Mondial în porturi, până ce, la sfârşit, ameninţate să se sacrifice inutil, echipajele s-au revoltat, rebeliunile ducând chiar la căderea Imperiului German. Dar flota era gândită să navigheze doar în Marea Nordului şi, pentru că nu avea nevoie de cantităţile mari de cărbune de care aveau nevoie navele de război britanice care navigau în lumea întreagă, puteau fi protejate cu un blindaj mai gros. Era un şantaj atât de evident, încât i-a împins pe britanici la un efort considerabil – nu numai că au ajuns la un număr de nave aproape dublu faţă de cele germane, dar au făcut şi înţelegeri de apărare cu Franţa şi cu Rusia. Acestea au implicat și trocuri coloniale – Egiptul pentru Maroc, în cazul francezilor (*Entente Cordiale)*, în 1904, şi Persia în cazul ruşilor, în 1907. Au fost înţelegeri neoficiale, care priveau cooperarea navală în caz de agresiune. La fiecare dintre aceşti paşi, reacţia germană a fost obraznică şi gălăgioasă – au cerut o felie din Marocul abandonat în 1905, au încurajat într-o manieră inconştientă agresivitatea austriecilor în Balcani în 1909 şi au trimis o canonieră în Maroc, în 1911. Acest „zăngănit de săbii“ a fost bine primit de o mare parte a opiniei publice de acasă, dar a creat o atmosferă de criză internaţională şi, în 1914, un emisar al preşedintelui american discuta deja despre militarismul care o luase razna.

Cam tot pe atunci a apărut o problemă cu care lumea a fost nevoită să trăiască în continuare. În anii 1960, preşedintele Eisenhower a găsit expresia potrivită pentru ea: „complexul militaro-industrial“. Industria de război a devenit cel mai puternic element al economiei, în care au fost implicaţi mii, dacă nu milioane de oameni, acaparând o mare parte din buget şi stimulând tot felul de industrii de profil, inclusiv scrierea de articole de ziar. În plus, industria de război a fost supusă unei schimbări năucitoare: ceea ce părea la un moment dat o cheltuială aberantă s-a dovedit esenţială (mai cu seamă în cazul avioanelor), pe când ceea ce părea logic şi raţional s-a dovedit a fi costisitor și de prisos (mai cu seamă în cazul fortăreţelor). Tehnologia devenea scumpă şi imprevizibilă, iar până în 1911 începuse o cursă a înarmării. Pe atunci, armamentul fiecărei ţări devenise o scuză pentru creşterea armamentului oricărei alte ţări, iar în Mediterana şi

Balcani erau crize care făceau fiecare ţară să se simtă vulnerabilă. Când Germania şi-a trimis canoniera în Maroc în vara lui 1911, a armat o armă. Dar degetul de pe trăgaci îi aparţinea, în mod ciudat, Italiei.

Dacă teritoriul turcesc avea să fie împărţit, atunci de ce să nu-şi ia şi Italia partea ei? Britanicii luaseră Egiptul, francezii Africa de Nord. Italienii care visau să construiască un imperiu s-au uitat la ce mai rămăsese şi au pornit la război. Este un fapt ciudat în istoria europeană modernă că Italia, cea mai slabă dintre puteri, dă lucrurile peste cap: nu Cavour, nu Bismarck; nu Mussolini, nu Hitler.**** Italia a deschis seria de evenimente premergătoare războiului din 1914. Ştiind că, din cauza crizei marocane, britanicii, francezii şi germanii nu vor face nimic pentru a o opri, Italia a atacat Turcia otomană şi a încercat să cucerească Libia. Turcii erau prea slabi şi oricum nu aveau nave nici măcar să apere insulele din largul coastei Anatoliei, pe care italienii le-au capturat. Perspectiva unei prăbuşiri otomane a determinat, în primă fază, diversele state balcanice să-şi afirme pretenţiile. În alianţă, au atacat în 1912, câştigând războiul în câteva săptămâni şi alungând armata otomană din Balcani. Apoi, în al Doilea Război Balcanic (1913) au rupt alianța şi s-au luptat din nou, de data aceasta între ele. Turcii au încercat o revenire, dar învingătoare au fost Serbia, cu cooperarea strânsă a Rusiei, şi Grecia, care a colaborat strâns cu Marea Britanie.

La dezintegrarea Chinei, cu zece ani în urmă, Marile Puteri fuseseră de asemenea rivale, dar rivalitatea fusese navală. Dacă Imperiul Otoman se dezintegra – şi aproape nimeni nu credea că va mai dura prea mult până se va ajunge aici – atunci rivalitatea avea să se manifeste mai aproape de teritoriul naţional şi avea să implice legături şi armate terestre. Pentru Rusia, Bosfor, strâmtoarea dintre Marea Neagră şi Marmara, şi Dardanele, dintre Marmara şi Egee, erau vitale, reprezentând traheea economiei ruseşti. 90 la sută din exportul de grâne şi multe alte produse treceau pe acolo, asigurând continuarea funcţionării industriilor din sudul Rusiei. În războiul italian dintre 1911 și 1912, turcii închiseseră Dardanelele; sudul Rusiei intrase instantaneu în blocaj economic. Asigurarea securităţii strâmtorilor era o chestiune vitală pentru Rusia. La începutul lui 1914, puterile Antantei i-au forţat pe turci să acorde un statut cvasi-autonom provinciilor parţial armene din vestul Anatoliei. Acest aspect (şi interesul anglo-francez manifestat concomitent pentru provinciile arabe) ar fi marcat cu uşurinţă sfârşitul Imperiului Otoman, deoarece armenii creştini ar fi putut deveni

instrumente ale ruşilor. Înainte ca tratatul să poată fi ratificat, turcii au deschis o linie spre Berlin.

Germania era puterea care-i ameninţa cel mai puţin – ba, kaiserul chiar se mândrea că este un protector al Islamului şi i-a dăruit sultanului o staţie de cale ferată germană uriaşă pe ţărmul asiatic al Istanbulului, ca semn de aprobare şi susţinere. La sfârşitul lui 1913, un general german, Liman von Sanders (fiul unui evreu convertit şi, prin urmare, considerat în gândirea nătângă de la Berlin potrivit pentru a fi trimis în Orient), a devenit comandantul unui corp de armată otoman plasat la strâmtorile dintre Marea Neagră şi Marea Egee. Ruşii au reacţionat, dar nu au putut opri trimiterea unei misiuni militare germane în Turcia – câteva zeci de ofiţeri cu experienţă – şi în orice caz personajul principal al noului regim de la Istanbul era evident omul germanilor: Enver Paşa, care vorbea aproape perfect germana şi avea genul de energie militară admirată de germani. El şi alţi Juni Turci veneau în general din Balcani şi învăţaseră de la sursă directă cum se realiza acolo „clădirea unei naţiuni“ – în noul limbaj, militarismul, expulzarea minorităţilor. Germania era magnetul acestor tineri, în timp ce Franţa sau Anglia erau modelele adversarilor lor politici. Pentru moment, dată fiind disperarea care a urmat războaielor balcanice, Enver şi prietenii lui erau pe val şi l-au invitat în ţară pe Liman von Sanders. Unul dintre coşmarurile ruseşti era ca Germania să stăpânească strâmtorile şi sosirea respectivei misiuni militare germane la staţia Sirkeci, în decembrie 1913, a marcat începutul numărătorii inverse până la război, opt luni mai târziu.

Poate că Rusia era îngrozită de perspectiva ca germanii să controleze strâmtorile. Dar mai era și visul german al unui imperiu sau, mai corect, visul central-european, deoarece Austro-Ungaria încercase de asemenea, de mult timp, să-şi exercite influenţa comercială şi politică în Orientul Apropiat, iar comerţul austro-ungar nu era foarte departe în urma celui german. Una dintre marile controverse internaţionale din acea vreme privea o cale ferată sponsorizată de germani, care lega Berlinul de Bagdad –, iar gara oferită cadou de kaiser făcea parte din ea – şi, până în 1914, la Istanbul a fost construită o nouă ambasadă (cunoscută sub denumirea de „colivia“ datorită vulturilor ostentativi de pe acoperişul ei), care străjuia Bosforul dinspre Palatul Dolmabahce, unde se refugiase nemulţumit sultanul-marionetă pe care Enver şi Junii Turci îl tratau ca pe un obiect de mobilier. Până atunci, rivalitatea ruso-germană fusese oarecum indirectă, având

legătură cu sprijinul german moderat acordat Imperiului Austro-Ungar. Acum era vorba despre afectarea directă a celui mai vital interes al Rusiei.

Aceasta a coincis cu accentuarea altor tensiuni generale. Cursa înarmării se accelerase după 1911: o nouă dimensiune aeriană, un „superdreadnought“, recrutarea unui număr mai mare de soldaţi, construirea mai multor căi ferate strategice. Turcia era la marginea Europei, iar dacă erau crize diplomatice, armatele – austriacă, germană, rusă – erau afectate. Înainte de 1914, comerţul a luat un avânt neobişnuit, iar guvernele aveau bani de cheltuit. O creştere modestă a cheltuielilor germane pentru armată (pentru instruirea mai multor soldaţi) în 1911 a provocat o reacţie din partea franceză (ca urmare, a crescut din nou numărul oamenilor din armată pe timp de pace) în 1912, care a provocat la rândul ei o altă creştere germană (şi austriacă). În 1913 a venit reacţia decisivă: un „program de anvergură“, care avea ca obiectiv transformarea Rusiei într-o „superputere“. Acel program ar fi dat Rusiei mai multe tunuri decât avea Germania şi ar fi permis în fine armatei ruse să hrănească, să îmbrace şi să transporte mai mult decât procentul până atunci foarte limitat de oameni care atingeau vârsta recrutării. Din cauza lipsei banilor, armata rusă, deşi se baza pe o populaţie de trei ori mai mare decât a Germaniei, nu era mai mare decât a acesteia, avea considerabil mai puţine tunuri şi căi ferate strategice. Situaţia avea să se schimbe, chiar dramatic. Până în 1914, sir Arthur Nicolson, care fusese ambasadorul britanic la Sankt-Petersburg, jubila pentru că cele două ţări erau aliate.

În Berlin era panică. Pe atunci era uşor să afli ce fac potenţialii inamici. Trupele erau transportate cu trenul, iar lungimea peroanelor dezvăluia planurile de război inamice; nu existau restricţii de călătorie şi nici de fotografiere, iar un ofiţer de contrainformaţii austro-ungar s-a deplasat chiar până în sud-vestul Rusiei cu un paşaport în care era consemnată profesia lui, „ofiţer de stat-major german“. Dacă un peron era suspect de lung, dacă se semnala un transport de alimente ieşit din comun, dacă ţărăncile aduceau un număr mare de pui, însemna că într-un loc aveau să fie masate unităţi de infanterie sau de cavalerie. Pe de altă parte, până acum toate ţările aveau parlament, iar lucrările acestora erau publice şi dezbaterile puteau fi citite în presa zilnică. Berlinul şi Viena puteau şti foarte simplu astfel, în primăvara lui 1914, că ruşii făceau eforturi economice deosebite pentru chestiuni militare. Cancelarul german Theobald von Bethmann Hollweg văzuse cu

ochii lui creşterea forţei Rusiei, pentru că Gold Standard îi susţinea acum moneda, iar căile ferate legau cererea şi oferta la toate nivelurile. Revistele tehnice arătau progresele extraordinare ale Rusiei – aici un camion care câştigă un premiu european pentru o călătorie lungă până la Riga, acolo un teoretician în fizică (Ciolkovski) scriind ecuaţiile care aveau în cele din urmă să ducă Sputnik (primul satelit spaţial creat de om) în spaţiu. Sankt-Petersburg este în continuare capitala europeană a măreţiei potenţiale. Bethmann Hollweg era destul de inteligent să ştie că Germania ar fi trebuit să se adapteze la toate acestea. Fiul lui l-a întrebat dacă ar trebui plantaţi ulmi cu dezvoltare lentă la moşia lui din Brandenburg, Hohenfinow. Cancelarul a răspuns: nu, doar ruşii ar avea de profitat. Avea dreptate: 30 de ani mai târziu, ruşii au ajuns în cele din urmă la Brandenburg, unde au rămas pentru alţi 50 de ani. Dar Bethmann Hollweg era un fatalist şi a lăsat locul altor bărbaţi care nu aveau scepticismul lui. Armata bătea acum darabana pe masă: Germania ar putea câştiga un război acum, dar dacă va mai aştepta doi sau trei ani, Rusia va fi prea puternică.

Creşterea dimensiunii şi a forţei armatei ruse era suficient de gravă. Ceea ce a provocat panică a fost dezvoltarea reţelei ei de căi ferate. După 1908, Rusia s-a alăturat procesului de industrializare autopropulsată, care avusese loc deja de o manieră extrem de spectaculoasă în SUA şi în Germania. Rusia avea desigur resurse uriaşe, dar fuseseră prost exploatate din cauza faptului că transportul era o problemă şi nimeni nu avea încredere în bancnotele ruseşti. Situaţia s-a schimbat pe măsură ce căile ferate s-au dezvoltat şi aurul s-a acumulat şi, în 1909, prim-ministrul ţarului, Piotr Stolîpin, i-a spus unui ziarist francez: „Dă-i statului 20 de ani de pace pe plan intern şi extern şi nu vei recunoaşte Rusia“. Venitul la buget s-a dublat până în 1914, iar o parte din bani a fost folosită pentru construirea de căi ferate capabile să aducă mult mai rapid trupe pe front decât înainte. Navetiştii erau transportaţi la Köln cu circa 700 de trenuri zilnic şi, ca etalon al comparaţiei, în 1910, pentru a mobiliza armata rusă, erau suficiente 250. Până în 1914, cifra crescuse la 360, iar până în 1917 urma să ajungă la 560, permiţându-le ruşilor să fie prezenţi cu toţii la frontieră în trei zile după încheierea mobilizării germane. Cu alte cuvinte, în 1917 se putea anticipa situaţia din 1945 – englezii în Hamburg, ruşii la Berlin şi adio ulmilor lui Bethmann Hollweg.

Generalii germani aveau în afacerile publice o pondere care nu avea echivalent altundeva. Acum erau în stare de panică. Confruntaţi cu o alianţă franco-rusă, planul de război german era destul de clar. Rusia era în continuare o ţară înapoiată, avea cu mult mai puţine linii de cale ferată decât puterile occidentale – armata ei abia fusese mobilizată pe când francezii se prăbuşeau. În asemenea circumstanţe, spunea şeful statului-major german în 1897, contele Schlieffen, armata germană ar fi avut timp din plin să repete victoria din 1870 împotriva Franţei. Apoi avea să se întoarcă împotriva Rusiei. Mobilizarea germană avea să fie un efort gigantic – un milion de lucrători feroviari competenţi, pe mai mult de 64 000 de kilometri de linii de cale ferată duble, 30 000 de locomotive, 65 000 de vagoane de pasageri şi 700 000 de vagoane de marfă folosite în schimburi, transportând în 17 zile trei milioane de soldaţi, 86 000 de cai şi munţi de materiale de război, în special tunuri şi obuze. Un singur corp de armată avea nevoie de 6 000 de vagoane, o divizie de cavalerie de 1 200. Armata germană era atât de bine organizată, încât această forţă avea să fie pregătită la frontieră în a şaptesprezecea zi de după declararea mobilizării, şi mulţi ani de atunci încolo puteau fi siguri că ruşii, care aveau mult mai puţine linii de cale ferată şi o capacitate tehnică mult mai redusă ca alimentare cu apă, telegrafe, depozite de cărbune şi peroane de dimensiuni adecvate, aveau să fie mult mai puţin eficienţi: într-adevăr, fiecare al treilea om din cei 40 000 de oameni din batalionul de cale ferată era analfabet. Dar aceste calcule vitale erau neîntemeiate şi se mai adăuga un factor: Imperiul Austro-Ungar, singurul aliat adevărat al Germaniei, avea să se dezintegreze în curând.

Pretutindeni erau vizibile semne ale acestei dezintegrări. Într-o epocă a naţionalismului, acest vast imperiu multinaţional era anacronic (erau 15 versiuni ale imnului imperial, *Gott Erhalte*, inclusiv în idiş). Viena gestionase greşit actul de menţinere a echilibrului, iar când Serbia, naţia slavă cea mai importantă din sud, a obţinut victorii în războaiele balcanice, exemplul ei a inspirat mult activitatea politică antiaustriacă din ţările slave din sud, aflate sub stăpânire austro-ungară. Cum avea să răspundă Viena? Răspunsul raţional ar fi fost crearea unei Iugoslavii care să-i unească pe toţi slavii din sud, aflaţi sub conducerea de la Viena, pe care sârbii inteligenţi (ei înşişi în mod normal instruiţi în Imperiul Austro-Ungar) să o susţină. Dar ungurii, care conduceau de fapt imperiul, nu-şi doreau o altă entitate

naţională, şi în 1914 Viena nu avea prin urmare nimic de oferit. După cum afirmă A.J.P. Taylor, Viena aştepta să aibă loc nişte evenimente, sau mai degrabă spera să nu aibă loc. Dar au avut şi au precipitat Primul Război Mondial. Ministrul de externe austro-ungar de la Brest-Litovsk, contele Czernin, a pus problema altfel: „Eram destinaţi să murim. Aveam libertatea să alegem cum vom muri şi am ales cea mai cumplită variantă."

Pe 28 iunie 1914 moştenitorul tronului, arhiducele Franz Ferdinand, a fost asasinat la Sarajevo, capitala Bosniei, în inima teritoriului slavilor din sud. Filosofii numesc acest eveniment „accidentul inevitabil", și chiar a fost un eveniment extrem de accidental. Nişte terorişti sârbi au plănuit să-l ucidă pe arhiduce în timpul unei vizite de stat. Făcuseră o treabă de mântuială, aruncând o bombă care l-a ratat, iar unul dintre complotişti a remediat situaţia, reuşind să-l ucidă în faţa unei cafenele de pe o stradă lăturalnică. Arhiducele se îndrepta spre sediul guvernatorului general Potiorek (unde a fost întâmpinat de un grup de fetiţe, care prezentau un program folcloric) şi l-a ocărât (cei doi bărbaţi erau vechi duşmani, de când arhiducele îl împiedicase pe neurastenicul Potiorek să-i urmeze pe postul de şef de stat-major unui mai vârstnic admirator). Vizitând la spital un ofiţer rănit de bomba aruncată mai devreme, arhiducele a fost cuprins de furie. Automobilul lui a demarat din nou, contele Harrach stând pe treapta automobilului. Şoferul a virat la stânga după ce a trecut de un pod peste râul din Sarajevo. O luase pe o stradă greşită, iar şoferul era prea vârstnic să oprească şi să se întoarcă. Uneori, aceste automobile se opreau în marşarier, ceea ce s-a întâmplat şi de această dată – contele Harrach era pe partea greşită, la distanţă de cafeneaua unde unul dintre membrii echipei de asasini îşi liniştea nervii. Încetul cu încetul, ţinta lui s-a apropiat şi s-a oprit. Criminalul, Gavrilo Princip, a tras. Avea 17 ani, era un romantic educat la şcoala naţionalismului, cu pregătire de terorist, şi făcea parte dintr-o echipă ale cărei idei proveneau de la nihiliştii ruşi de la mijlocul secolului al XIX-lea, care aveau ca modele romanele *Demonii* de Dostoievski şi *Under Western Eyes* de Joseph Conrad. Austria nu executa adolescenţi, iar Princip era suficient de tânăr pentru a supravieţui. A fost închis şi a murit în mai 1918. Înainte să moară, un psihiatru al închisorii l-a întrebat dacă-şi regretă fapta, întrucât declanşase un război mondial şi provocase moartea a milioane de oameni. A răspuns: dacă nu aş fi făcut-o, germanii ar fi găsit o altă scuză.

În această privinţă avea dreptate. Berlinul aştepta „accidentul inevitabil“. Armata spunea de ceva vreme că ar fi putut câştiga un război european pe loc, dar că nu l-ar fi putut gestiona dacă Rusia şi-ar fi întărit forţele – 1917 fiind data estimată a acestui progres, când trupele ruseşti ar fi ajuns să fie transportate din loc în loc pe căile ferate cu viteza germanilor. Premiile şi riscurile potenţiale păreau să fie enorme – dezintegrarea singurului aliat al Germaniei; posibilitatea clădirii unui imperiu german în Orientul Apropiat şi Mijlociu; apariţia unei superputeri ruseşti. Oamenii ar fi putut continua să discute aceste subiecte la nesfârşit. Dar acum erau probleme care i se ridicau Berlinului. Creatorul Germaniei, Bismarck, profitase în mod strălucit de accidente şi le folosise pentru a-şi pune inamicii într-o lumină negativă. Statuile lui Bismarck dominaseră nenumărate oraşe, iar succesorii lui se întrebau cum reuşise tot ceea ce realizase. Acum, în 1914, avusese loc un alt accident, moartea arhiducelui. Ministrul de externe austro-ungar se întreba cum ar fi putut implica Germania. A fost trimis la Berlin contele Hoyos, care a întrebat: „Ce ar trebui să facem?“ Intrase într-o lume care căuta un pretext.

După pierderea războiului, aproape toţi cei implicaţi şi-au distrus documentele personale – cancelarul german, ministrul de externe austro-ungar, aproape întreaga armată germană. Ştim ce s-a întâmplat cu adevărat la Berlin în 1914 doar din conţinutul cuferelor uitate în mansarde şi dintr-un extraordinar document, jurnalul lui Kurt Riezler, care era secretarul (evreu) al lui Bethmann Hollweg.[*****] În jurnal e o consemnare devastatoare de pe 7 iulie 1914. Seara, tânărul bărbat stă de vorbă cu cancelarul cu barbă căruntă von Bethmann Hollweg. Discută, iar Riezler ştie, în timp ce ascultă, că se spun lucruri grave. Replica principală este: „Rusia creşte şi creşte. A devenit un coşmar.“ Generalii, spune Bethmann Hollweg, spun cu toţii că trebuie să existe un război înainte să fie prea târziu. Acum e o şansă ca lucrurile să iasă bine. În 1917, Germania nu va mai avea speranţă. De aceea, dacă ruşii vor război, mai bine să fie acum, în 1914, decât mai târziu. Dar puterile occidentale ar putea abandona Rusia, caz în care Antanta se va sparge şi, oricum ar fi, Germania va ieşi învingătoare.

S-a făcut paradă de inocenţa rănită în timp ce complotul continua – kaiserul de pe iahtul lui, ministrul de externe din luna de miere, şeful de stat-major se trata într-o staţiune balneoclimaterică. Bethmann Hollweg, de la moşia lui, a fost cel care a dat minciuna pe faţă, şi în cel mai ciudat mod.

Există o dovadă care nu a fost distrusă: cheltuielile lui. Acestea au ieşit la iveală. Bethmann Hollweg a mers de mai multe ori la Berlin, în timpul pretinsei vacanţe, şi, fiind zgârcit, a dorit ca statul să plătească. S-a deplasat dus-întors, organizând finanţele ţării (şi poate şi pe ale sale – provenea dintr-o familie de bancheri) pentru probabilitatea izbucnirii unui război, datorii care trebuiau recuperate şi obligaţiuni care trebuiau vândute sau cumpărate cu discreţie. Băncii Warburg din Hamburg i s-a spus prin curier special ce să facă. Berlinul se gândea la război.

Un diplomat din ministerul de externe austro-ungar a numit asasinarea arhiducelui „un cadou de pe Marte“ – o scuză minunată de a rezolva toate problemele. Austria avea să fie din nou măreaţă, Rusia urma să fie pusă în genunchi, până şi Turcia putea fi o cucerire. În şase săptămâni, o victorie bismarckiană. Era, după cum spusese împăratul german: „Acum ori niciodată“. Războiul trebuia provocat, iar asasinarea arhiducelui a oferit o ocazie perfectă. Austriecilor li s-a spus că ar trebui să o folosească pentru a ataca Serbia, clientul Rusiei, şi în acest scop s-a apelat la un ultimatum care conţinea cereri inacceptabile, dar care nu implicau şi pierderea independenţei Serbiei. Nu toţi austriecii erau entuziasmaţi de un război cu Rusia – cu Serbia, da, dar Rusia era prea mare. Îngrijorarea s-a tradus prin întârzieri – ungurii trebuie împăcaţi, recolta trebuie culeasă ş.a.m.d. Sunetul discret al degetelor bătând darabana pe marginea mesei s-a făcut auzit de la Berlin, iar pe 23 iulie a fost trimis ultimatumul. Pe 25 iulie a fost acceptat, dar cu rezerve, şi austriecii au declarat mobilizarea – dar nu au declarat încă război. Darabana de la Berlin s-a făcut din nou auzită, iar războiul a fost declarat pe 28.

Acum, provocarea la adresa Rusiei era clară: avea oare aceasta să-şi protejeze poziţia în Balcani şi, implicit, viitorul ei în Imperiul Otoman şi în strâmtori? La început, ţarului nu i-a venit să creadă ce se întâmplă (când ambasadorul german i-a înmânat declaraţia de război a ţării sale, avea lacrimi în ochi). Oare putea fi mobilizată doar o parte a armatei şi doar împotriva Austriei? Împăratul german era nehotărât şi a avut loc un schimb de telegrame imperiale. Spre sfârşitul crizei, pare că şi cancelarul Bethmann Hollweg avea îndoieli. Dar de-acum armata germană era de neclintit, deoarece avea un argument incontestabil. Totul depindea de căile ferate. Căile ferate în război. Dacă o putere reuşea să facă prima înrolare şi mişcare – mobilizarea – adunând o armată de milioane de oameni, putea

ajunge la graniţele inamice înainte ca armata inamică să fie pregătită. Asta se întâmplase în Războiul franco-prusac din 1870, când mobilizarea franceză fusese un dezastru, în timp ce germanii munciseră eficient la statul-major. Armata franceză a fost efectiv împresurată şi capturată în şase săptămâni. În Războiul ruso-japonez din 1904–1905 avusese loc un alt dezastru pe calea ferată, când cele două puteri se războiseră pentru China: calea ferată transsiberiană nu a putut face faţă problemelor de aprovizionare şi Rusia a fost obligată să ceară pace. Acum, în 1914, fiecare general de stat-major era îngrijorat că armata rivală va începe prima, iar germanii au insistat în privinţa mobilizării austro-ungare generale împotriva Rusiei: „zarurile de fier“ trebuiau „aruncate“. Armata germană voia categoric război şi decisese deja mobilizarea, dar i s-a oferit un cadou extraordinar când, pe 31 iulie, la Sankt-Petersburg s-a declarat mobilizarea generală, exact înainte să fie făcut anunţul de către germani. Însemna că mobilizarea putea fi prezentată ca fiind defensivă, lucru important, dată fiind potenţiala opoziţie din Reichstag. După cum stăteau lucrurile, social-democraţii nu au făcut probleme şi au votat creditele de război. Ambasadorul german a înmânat o cerere de încheiere a mobilizării ruseşti şi, când a fost refuzat, s-a declarat războiul, pe 1 august. Planul de război german prevedea un atac imediat asupra Franţei, iar trenurile s-au pus în mişcare. A fost transmis un ultimatum la Paris, cerându-se ca francezii să predea din start trei fortăreţe, ca garanţie. Când germanii au fost refuzaţi, războiul a izbucnit şi acolo, pe 3 august.

Și o ultimă întorsătură. Armata germană nu putea ataca Franţa direct, deoarece fortificaţiile de la scurta graniţă franco-germană erau mult prea puternice. Putea invada Franţa prin câmpiile din Belgia, dar Belgia era o ţară neutră, neutralitatea ei fiind garantată de Marile Puteri, inclusiv de Marea Britanie şi de Germania. Ce ar fi făcut britanicii dacă germanii ar fi invadat Belgia? În termeni de obligaţii ale tratatului, poziţia era destul de clară: război. Winston Churchill, ca prim lord al Amiralităţii, a mobilizat imediat Royal Navy. Situaţia din 1914, un război în Vest izvorât dintr-o criză în Est, fusese prevăzută, iar studierea lungimii peroanelor de cale ferată din Renania dezvăluise că urma o invazie germană în Belgia. Dar războiul între Germania şi Anglia era în multe cercuri inimaginabil – Germania, ţara model, cu cel mai mare partid social-democrat, cu cel mai bun guvern local, cu cea mai bună educaţie din Europa. De ce să te

războieşti cu ea şi să iei partea Rusiei ţariste? Dar, la fel cum s-a întâmplat cu forţele dublate în 1939, motivul nici nu prea conta. Germania construise o flotă absolut inutilă, îndreptată direct spre porturile britanice şi începuse să aibă un comportament agresiv faţă de Rusia și faţă de Franţa. Membrii cabinetului britanic ştiau foarte bine despre ce era vorba – dilema fundamentală a politicii externe britanice începând din 1850: Germania sau Rusia? Ce s-ar fi întâmplat dacă, la Tratatul de la Brest-Litovsk, ministrul de externe britanic de atunci ar fi venit afirmând că nu are nici o obiecţie la o Europă dominată de Germania, dat fiind că interesele britanice mondiale erau garantate? Problema era că, pe atunci, nimeni nu avea încredere în germani, iar cea mai inteligentă personalitate a politicii britanice a momentului, David Lloyd George, afirmase că o Germanie care controlează resursele Rusiei ar fi fost imbatabilă. Dacă germanii nu ar fi invadat Belgia, flota britanică tot ar fi fost angajată în apărarea ţărmurilor Franţei la Atlantic. Invazia Belgiei a dat o scuză solidă pentru intervenţie, care i-a amuţit pe mulţi dintre sceptici (deşi nu pe toţi). Pe 4 august a fost emis un ultimatum britanic prin care se cerea evacuarea Belgiei: a rămas fără răspuns, iar războiul european a devenit unul mondial.

Heinz von Lichem, Krieg in den Alpen 1915–1918 (Augsburg, 1993), vol. 3, pp. 179

Francezii aveau bani de cheltuit, în parte pentru că populaţia Franţei era singura din Europa la acea vreme care nu crescuse mai deloc între 1870 şi 1914, şi viitorii părinți economiseau cu aviditate.

Era desigur adevărat că imperialismul îi îmbogăţea pe imperialişti şi pe acoliţii lor, dar costurile lui erau uriaşe, şi până şi Weber a învăţat măcar atâta. După lectura sa inaugurală, a devenit erou naţional şi i-a suscitat interesul unei femei foarte inteligente, care l-a introdus într-o lume pe care acesta nu o cunoștea. A fost pentru o perioadă îndelungată cu nervii la pământ şi se pare că astfel a aflat că profesorii cu doctorat nu au cu adevărat monopolul asupra înţelepciunii. S-a maturizat. În 1914, aproape toate cele peste 1 000 de mari nume din viaţa culturală germană au semnat o „petiţie a intelectualilor“ care susţineau ideile enunţate de Weber. Weber a devenit asistent medical pe frontul de vest. Vezi Joachim Radkau, Max Weber: Die Leidenschaft des Denkens (München, 2005), pp. 215–233 şi p. 548.

Hitler a luat ideea de a avea o uniformă de partid cu cămăşi speciale de la Mussolini, care alesese culoarea neagră. A dat întâmplător peste unele maro, când un lot de uniforme pentru lupta în junglă a apărut pe piaţă. Erau destinate armatei germane din Africa de Est şi au fost depozitate în sud-estul Turciei, de unde au fost cumpărate de un întreprinzător austriac.

Biografia lui Riezler este una dintre numeroasele povești ale Europei Centrale care spun istoria secolului. S-a însurat cu fiica pictorului Max Liebermann, director (până la venirea la putere a lui Hitler) al Academiei de Ştiinţe Prusace. Riezler era un filosof important (şi a scris despre Parmenide). A intrat în Ministerul de Externe german, în departamentul de presă, şi a devenit secretarul particular al lui Bethmann Hollweg, alături de care a petrecut mult timp. Când Bethmann Hollweg şi-a pierdut postul în 1917, Riezler a devenit diplomat, aranjând sosirea lui Lenin în Stockholm. Apoi, după câteva aranjamente, a intrat în grupul social-democraţilor care conduceau Germania în anii 1920 – secretar particular al preşedintelui social-democrat Ebert –, dar a trecut apoi la stânga eşichierului politic şi a devenit profesor la Şcoala neomarxistă de la Frankfurt. În 1933 s-a mutat în SUA, la Universitatea din Chicago, unde şi-a folosit influenţa pentru a susţine titularizarea lui Karl Popper, pe atunci un exilat (din Austria) în Noua Zeelandă. În 1945, Alfred Einstein i-a scris preşedintelui Truman că se realizase bomba atomică, o bombă cumplită care ar putea aduce sfârşitul lumii. Preşedintele Truman a creat o comisie care să judece aspectul moral al lansării acestei bombe. Preşedintele ei? Kurt Riezler. (A votat în favoarea lansării bombei.)

Mobilizarea trupelor turce din Constantinopol, octombrie 1914. (Bettmann/Corbis)

DOI • **1914**

În patru ani, lumea a făcut trecerea de la anul 1870 la 1940. În 1914, cavaleria a pornit în trap uşor pe muzică ritmată, prinţul austriac Clary-Aldringen purta uniforma pe care o îmbrăcase la o gală la Palatul Buckingham, iar primele ilustraţii de război înfăţişează grupuri de infanterişti şarjând cu baionete, în timp ce şrapnele explodează deasupra capetelor lor. Este 1870. Fortăreţele erau pregătite pentru asedii prelungite, serviciile medicale erau în continuare primitive şi era foarte probabil ca oamenii grav răniţi să moară. Până în 1918, situaţia se schimbase foarte mult, iar generalii francezi inventaseră deja o nouă metodă de a purta războiul, în care tancurile, infanteria şi aviaţia colaborau în maniera *Blitzkrieg*-ului (război-fulger) german din 1940. Regimentele de cavalerie au devenit piese de muzeu, iar fortăreţele, relicve. Războiul s-a dovedit un mare ucigaş – zece milioane de oameni au murit – şi a fost, aşa cum a formulat scriitorul francez Louis-Ferdinand Céline, el însuşi doctor: „apocalipsa vaccinată“. Medicina a făcut progrese mai mari în aceşti patru ani decât oricând înainte sau după: în 1918, doar 1% dintre răniţi mureau.

În orice caz, pentru început a domnit iluzia. În 1914, trecând printre mulţimile care ovaţionau, soldaţii au plecat la luptă, generalii din şeile lor visând că vor avea o statuie într-o piaţă care le va purta numele. Nici un război nu mai pornise vreodată cu o asemenea înţelegere fundamental greşită a naturii lui. Poate cea mai mare confuzie a fost cea britanică. Pe 3 august 1914, ministrul de externe, sir Edward Grey, a ţinut o cuvântare în Camera Comunelor, care a fost foarte apreciată şi care părea să-i fi convins pe mulţi dintre parlamentarii care se îndoiau că războiul cu Germania e alegerea corectă. El a remarcat că ţara va suferi „cumplit în acest război, indiferent dacă intrăm în el sau stăm deoparte“. Privind retrospectiv, remarca era grotescă.

Aproape jumătate din economia britanică şi peste o treime din cea germană erau reprezentate de comerţul extern, mare parte fiind cu continentul european. Se estima că întreruperea acestuia avea să aducă şomaj şi faliment; un alt ministru al cabinetului (care şi-a dat demisia) a afirmat că problemele sociale care aveau să rezulte din întreruperea comerţului urmau să aducă o variantă a revoluţiilor din 1848, când ordinea

stabilită în bătrâna Europă fusese zdruncinată de răzmeriţele din oraşe. Din cauza pericolului la adresa comerţului, bancherii – de exemplu sir Frederick Schuster de la Banca Angliei – i-au asigurat pe toţi că războiul va trebui oprit după şase luni. Generalii ştiau că aveau mijloacele necesare să reziste un timp foarte îndelungat – milioane de oameni şi mijloacele de a-i hrăni, îmbrăca, înarma şi transporta. Dar bancherii aveau un alt argument. Cum se putea finanţa un război? Creditul britanic şi francez erau foarte puternice, dar finanţele publice ale Germaniei erau surprinzător de slabe, pentru că era un stat federal, cu multe cheltuieli. Ministrul de finanţe maghiar, baronul Teleszky, când a fost întrebat în cabinet, cât de mult timp pot fi susţinute cheltuielile de război, a răspuns că trei săptămâni.****** În acest interval, aurul ar fi fost epuizat (în 1914 era frecventă acoperirea în aur a monedei), iar singura alternativă era tipărirea banilor pe hârtie, ceea ce ar fi însemnat inflaţie – bancnote murdare şi şifonate, trecând foarte rapid din mână în mână şi pierzându-şi rapid valoarea. Aceasta ar fi făcut, la rândul ei, imposibil de ţinut în frâu problemele sociale care ar fi apărut ca urmare a încetării comerţului, săracii devenind mult mai săraci, poate chiar murind de foame. Așa s-a întâmplat când în Rusia a izbucnit Revoluţia bolşevică în 1917, iar Italia aproape că a urmat-o, cu o inflaţie de 700%. Bancherii nu greşeau cu nimic, decât cu estimarea timpului.

Toate armatele au plecat la război la fel, cu iluzia că se va încheia foarte curând – „acasă până de Crăciun“. Înaltul Comandament rus, *Stavka*, cerând noi maşini de scris, a primit răspuns că războiul nu avea să dureze destul de mult ca să justifice cheltuiala: cele vechi erau suficiente. Generalii au promis să le scrie soţiilor lor zilnic, dar în curând nu au mai avut ce să le spună. Comandantul austro-ungar (care-i scria soţiei altuia) dormea într-un pat de fier; comandamentul suprem rus ordonase să se organizeze zilnic slujbe religioase şi a interzis votca, în afara cazului în care erau prezenţi străini. Până în noiembrie, erau foarte căutaţi străinii, iar corul cânta *Prinţul Igor*. Dar, la început, planurile fiecărei ţări reflectau „iluzia unui război scurt“ – un atac imediat şi pe scară mare, necesitând resurse care, privind retrospectiv, ar fi trebuit drămuite pentru ceea ce avea să vină. Însă alte calcule, legate de fortăreţe, artilerie şi cavalerie, s-au dovedit o mare greşeală.

Nordul Franţei şi Belgia erau împânzite de fortăreţe, plasate strategic deasupra râurilor pe care o armată invadatoare ar fi fost nevoită să le

traverseze – în special de-a lungul şerpuitorului Meuse franco-german –, iar numele lor revin în mod repetat în istoria militară, începând din Evul Mediu: Liège, Namur, Maubeuge, Dinant, Verdun, Toul, Anvers. Fuseseră foarte costisitoare şi aveau mii de tunuri. Când au fost modernizate, în anii 1880, regula uzuală era să aibă o citadelă foarte puternică, înconjurată de un inel de forturi care să ţină artileria inamică la distanţă, în afara razei de acţiune a acestora. În anii 1890, raza de acţiune a tunurilor a devenit mai lungă şi obuzele mai grele. A trebuit să fie construite mai multe fortificaţii, mai elaborate, de obicei din beton, pentru a fi eficiente. Dar până în 1914 tunurile câştigaseră. Obuzierele grele erau capabile să lanseze proiectile pe o distanţă de 16 kilometri, iar fortăreţele erau o ţintă clară – o capcană pentru apărători, care s-ar fi descurcat mai bine dacă ar fi săpat gropi individuale, foarte greu de identificat în afara forturilor. Pământul absorbea explozibilii puternici mult mai uşor decât o făcea betonul, oricât ar fi fost de compactat, şi toate fortăreţele atacate în campania din 1914 au căzut rapid. Liège, la graniţa dintre Germania şi Belgia, a rezistat doar două zile.

În cazul cavaleriei, iluzia a fost de asemenea spulberată, dar nu la fel de dramatic. În Războiul Crimeii, Cavaleria Uşoară a şarjat în faţa tunurilor ruseşti şi măcar a ajuns până la ele. În 1914, acest lucru nu mai era posibil. Un infanterist cu o puşcă putea ținti un cal de la 1,6 kilometri distanţă, iar artileria era şi mai devastatoare, bătând pe o rază de 4,8 kilometri. În orice caz, într-un teritoriu pustiu, cavaleria era în continuare folositoare, putea afla unde se află inamicul şi nu erau prea multe alternative la aceasta, deoarece motorul cu combustie internă era încă într-un stadiu relativ subdezvoltat – aproape toate cele 50 de camioane germane care au traversat Ardenii s-au stricat. Dar caii, care consumau câte zece kg de nutreţ în fiecare zi, solicitau enorm liniile de aprovizionare, iar proviziile pentru infanterie aveau de suferit. Războiul din Vest a început cu ghete, cu şei şi goarne, cu divizii de dragoni francezi şi ulani germani la paradă. Călăreţii din armata austro-ungară foloseau o şa care era menită să-i ofere călăreţului un scaun perfect. Când era foarte cald şi se foloseau de caii rechiziţionaţi de la civili, şaua jupuia pielea de pe spatele bietelor animale, şi dragonii s-au întors din prima lor incursiune pe teritoriul rusesc pe jos, ducându-i de hăţuri. Cavaleria rusă făcea incursiuni în Prusia Orientală şi s-a retras dintr-odată din lipsă de nutreţ, în timp ce bătrânul han din Nahicevan, unul dintre cavalerиştii tătari preţuiţi ai ţarului (cavaleriei tătare i se mulţumise oficial

pentru că înăbuşise mişcarea revoluţionară din Odessa în 1905), a fost incapabil să încalece din cauza hemoroizilor.

Europenii îşi aminteau de războaiele scurte – în special de cel franco-prusac din 1870 – şi nu au acordat prea multă atenţie Războiului Civil American, care fusese lung şi foarte sângeros. De aceea, fiecare putere a atacat. Germanii au fost primii. Ei au urmat Planul Schlieffen, o mare ofensivă în vest, prin Belgia. Aripa germană dreaptă ar fi trebuit să înainteze pe la nord-vest de Paris, în timp ce francezii ocupau graniţa estică, puternic fortificată, gândindu-se să invadeze eventual sudul Germaniei. Francezii aveau să fie prinşi în capcană, spera Schlieffen, deşi a avertizat de asemenea (în 1905) că planul nu va funcţiona decât dacă armata va fi fost mult mai puternică decât era. În 1914, erau 1 700 000 soldaţi în armata germană, 2 000 000 în cea franceză, la care s-au adăugat 100 000 de britanici şi belgieni. În general, germanii erau bine pregătiţi. Dacă era recrutare universală, tinerii mâncau și consumau cea mai mare parte a bugetului militar şi nu rămânea prea mult pentru instruirea intensivă a soldaţilor cu vechime – pentru subofiţeri – sau chiar pentru echipament sofisticat. Francezii utilizau recrutarea ca instrument prin care insuflau naţionalismul republican, aproape jumătate din populaţie fiind alcătuită din ţărani care, în multe cazuri, nici nu vorbeau corect limba franceză. Îi recrutau pe toţi, chiar şi pe călugări.

Armata germană era capabilă să se concentreze mai mult pe instrucție şi echipament, deoarece ofiţerii superiori pur şi simplu nu voiau să se extindă prea mult şi erau nevoiţi să utilizeze ca ofiţeri oameni care ar fi „diluat“ calităţile prusacilor. Au cheltuit proporţional mai puţin pentru hrănirea recruţilor; aveau de trei ori mai mulţi subofiţeri decât francezii şi mult mai mulţi decât ruşii, unde subofiţerii aproape că nu se deosebeau de soldaţii obişnuiţi. Francezilor le lipsea de asemenea artileria grea a germanilor, deoarece fusese trimisă în fortăreţe, şi le lipseau alte două arme a căror importanţă era înţeleasă de germani. Prima era un mortier uşor, capabil să lanseze un obuz pe o traiectorie înaltă (45°) şi astfel să-l trimită până în spatele fortificaţiilor sau printre arbori, în timp ce un tun care nu trăgea cu boltă (16°) nu i-ar fi atins pe apărători. Cealaltă armă era baioneta, cunoscută ca armă folosită în tranşee. Soldaţii din adăposturi individuale săpate în pământ erau foarte dificil de depistat şi erau aproape invulnerabili, în afara cazului în care era lansat un bombardament greu. Germanii aveau

baionete, francezii nu aveau. „De ce oare?“ e o întrebare bună: răspunsul e probabil pentru că germanii, care-şi instruiau mai intensiv un număr mai mic de oameni, se puteau baza pe faptul că aceştia nu vor intra în panică, în timp ce francezii, care instruiau mai mulţi oameni, folosind mai puţini subofiţeri, intenţionau să-i facă să înainteze în formaţii mari şi simple, chiar grosolane (asemănătoare cu coloanele din războaiele revoluţionare, care avuseseră loc cu un secol în urmă şi care duseseră la pierderea mult mai multor vieţi decât formaţiunile liniare folosite în secolul al XVIII-lea). Faptul că soldaţii erau îmbrăcaţi în roşu şi albastru îi făcea extrem de vizibili, în timp ce toate celelalte armate trecuseră la uniforme în culori neutre; kilturile purtate de soldaţii din regimentele scoţiene erau de culoare kaki.

Armatele au pornit, iar prima mişcare au făcut-o germanii. Marea fortăreaţă din Liège trebuia cucerită dacă germanii voiau să treacă cu uşurinţă prin Belgia – aveau nevoie de căi ferate, iar Liège era cheia. Pe 7 august au cucerit citadela centrală printr-o stratagemă, iar forturile exterioare au căzut după aceea în faţa tunurilor grele austriece, care fusese aduse anume în acest scop. Până pe 18 august, concentrarea germană era completă – o forţă uriaşă intrase în câmpiile Belgiei. Erau trei armate – trei sferturi de milion de oameni împărţiți în 52 de divizii – flancul lor stâng era îndreptat împotriva fortificaţiilor din Lorena, din jurul oraşelor Metz şi Thionville. Spre sud erau forţe mai slabe, de-a lungul graniţei franco-germane.

De fapt, cele trei armate germane se deplasau într-un spaţiu care nu era apărat şi înaintau rapid, cu 32 de kilometri pe zi, aceasta fiind o realizare extraordinară. Belgienii nu au făcut decât să se retragă în celelalte două fortăreţe ale lor – complexul Anvers, la mare, şi Namur. La sudul acelei zone era o armată franceză (Armata a V-a a lui Lanrezac), iar Forţa Expediţionară Britanică intra în dispozitiv la stânga ei, dar o vreme nu au fost încleştări. Comandantul francezilor, Joseph Joffre, nu era prea îngrijorat, deoarece pregătea ceea ce considera a fi o contraofensivă gigantică la graniţa germană – Planul XVII, prin care germanii ar fi trebuit să fie împinşi în retragere până pe Rin, dincolo de Alsacia şi Lorena. A fost un dezastru. Pe 20 august, la Morhange-Sarrebourg, trupele franceze au fost spulberate în timp ce şarjau pe deal în sus, în raza de acţiune a mitralierelor; au fost atacaţi şi au pierdut 150 de tunuri şi 20 000 de soldaţi, care au fost

luaţi prizonieri. Pe 21 august, Joffre a încercat din nou, de această în Ardeni, zona deluroasă şi împădurită din nord-estul Franţei şi din sud-estul Belgiei. Era centrul armatei germane şi, deoarece rezistenţa germană pe dreapta şi pe stânga se dovedise atât de clară –, se presupunea că zona din centru era slab apărată. A urmat un alt dezastru, deoarece francezii s-au lovit de o forţă comparabilă ca dimensiune cu a lor, dar echipată cu genul de artilerie care putea face faţă luptelor din pădure, în timp ce tunul standard al francezilor, de 75 mm, era ineficient pe un asemenea teren. Mai la nord-vest, nici armata lui Lanrezac nu se descurca bine şi a început să se retragă, îndepărtându-se de Namur. A pierdut legătura cu englezii, al căror comandant, sir John French, a devenit irascibil. Pe 23 august, armata germană din aripa dreaptă, Armata I a lui Kluck, i-a întâlnit pe britanici la Canalul Mons-Conde, soldaţii britanici trăgând câte o salvă la fiecare patru secunde și ținând piept soldaţilor germani mult mai numeroşi. Aceștia au provocat de trei ori mai mulţi morţi decât cei 1 850 din tabăra proprie. După-amiaza au sosit mortiere germane ca să rezolve situaţia dificilă, iar britanicii s-au retras în paralel cu armata lui Lanrezac. Francezii aveau pierderi grele – 75 000 de morţi până spre sfârşitul lui august şi alţi 200 000 de soldaţi răniţi sau luaţi prizonieri. Germanii pierduseră mult mai puţini oameni şi veneau rapid din nord, fără să întâmpine rezistenţă. A început o mare retragere franco-britanică, cu intenţia de regrupare în jurul Parisului.

Aceasta a fost bine organizată: germanii nu au capturat nici un tun şi nu a existat nici un pericol de încercuire din partea lor. Pierderile au fost compensate dintr-odată şi francezii au avut un avantaj uriaş, deoarece căile ferate din spatele liniilor lor puteau aduce trupe din sud-est în nord-vest mult mai rapid decât puteau urmări germanii pe jos. Aceştia aveau doar 4 000 de vagoane şi două treimi dintre ele s-au stricat înainte de încheierea retragerii; în plus, podurile peste Meuse fuseseră distruse, iar belgienii sabotaseră liniile de cale ferată şi majoritatea tunelurilor: doar 640 din reţeaua de 4 000 de kilometri erau din nou funcţionale la începutul lui septembrie. Muniţia era o prioritate pentru transportul cu cai, iar caii puteau fi hrăniţi doar cu porumb verde, care-i îmbolnăvea. Armata lui Kluck avea 84 000 de cai care cădeau morţi la marginea drumului, deci existau întârzieri în tracţiunea tunurilor grele. Ca să nu mai vorbim despre epuizarea trupelor în arşiţa verii din august, unele unităţi scăzând la jumătate din efectivul lor nominal. Mai era o problemă legată de

comunicaţii. Moltke, care se întorsese în Koblenz, era prea departe, iar comunicaţiile fără fir funcţionau foarte greoi, dar şi transparent: francezii le puteau asculta. În armata germană era un sistem de descentralizare limitată care permitea ceea ce părea să fie, privind retrospectiv, o înaintare aproape miraculoasă, dar de multe ori generalii nu ştiau cu adevărat ce făceau trupele pe care le aveau pe flancuri. Între 5 şi 9 septembrie, când s-a purtat Bătălia de pe Marna, Înaltul Comandament german nu a emis nici un ordin, iar în ultimele două zile de lupte nu a primit nici un raport. Erau şi alte probleme, de exemplu trupe luate de pe frontul decisiv în scopuri care păreau de asemenea esenţiale – două corpuri trimise la Anvers şi Maubeuge şi alte două în Prusia Orientală; şi spre Namur au fost deturnate trupe. Moltke a irosit efortul ordonând armatelor din partea stângă să atace, ceea ce au făcut, în zadar, spre Nancy, în loc să le mute la dreapta. Pe 27 august a ordonat o înaintare mai mult sau mai puţin generală, în care cele două armate din aripa dreaptă au înaintat spre cursul inferior al Senei şi spre Paris, după care pe 2 septembrie le-a schimbat direcţia spre estul Parisului, cea de pe partea dreaptă, Armata I a lui Kluck, traversând spre sud-est prin partea nordică a oraşului. Această schimbare s-a produs în parte pentru că Armata a II-a lui Bülow, vecinul de la est al lui Kluck, fusese oprită de Armata a V-a franceză la Guise, iar Kluck se lovise de o rezistenţă britanică serioasă la Le Câteau (26 august), aşa că aripa germană dreaptă a fost comprimată şi s-a renunţat la înaintarea spre vestul Parisului.

Joffre îşi stăpânea mai bine nervii decât Moltke. A adus soldaţi odihniţi şi i-a mutat pe alţii de la est la vest, unde o nouă armată putea ataca flancul drept al lui Kluck, rămas neacoperit. Aceste mişcări au pornit pe 25 august. La început, au fost probleme cu britanicii: sir John French a propus mai mult sau mai puţin să se retragă din bătălie şi să se pregătească de întoarcerea în Anglia dacă a fi fost necesar. French a fost pus la punct abia când lordul Kitchener a venit în ţinută de feldmareşal ca să-i ordone să se conformeze planurilor franceze. Între timp, o nouă coaliţie guvernamentală franceză a insistat asupra apărării capitalei, care a fost întărită cu trupe destinate noii armate de la nord-vest. Când, pe 3 septembrie, Kluck s-a întors spre est dinspre Paris pentru a menţine legătura cu armata lui Bülow, calea s-a deschis pentru o lovitură pe flancul lui vestic. Între capitală şi Verdun a avut loc o altă înaintare germană, peste râul Marna, deşi nu a dus nicăieri: a fost un schimb de atacuri între Armata a II-a germană şi Armata a

IX-a lui Foch, în mlaştinile St. Gond. Pe 4 septembrie Joffre a ordonat un atac asupra Armatei a VI-a dinspre Paris şi Verdun, dar luptele începuseră deja cu o zi în urmă, când noua armată franceză de pe partea vestică (a VI-a) s-a luptat pe râul Ourcq cu o parte dintre forţele lui Kluck: atunci au fost aduse trupe de la Paris cu taxiul – o mare legendă patriotică, deşi taxiurile au lăsat contoarele să continue să funcţioneze. Acest atac a fost stopat cu oarecare dificultate, dar Kluck a mutat două dintre corpurile sale din aripa sa stângă înapoi pe dreapta, ceea ce însemna că se deschisese o breşă între armata lui şi cea a lui Bülow, aproximativ între râurile Grand Morin şi Petit Morin, afluenţi care se vărsau din sud în Marna.

Întâmplarea a făcut că exact în faţa breşei se afla Forţa Expediţionară Britanică. Aceasta a avansat prudent într-un spaţiu aproape gol, umplând breşa dintre cele două armate din aripa dreaptă germană. În general, armatele germane din aripa dreaptă erau de-acum considerabil inferioare forţelor pe care le avea Antanta – 20-30 de divizii – şi germanilor li se termina muniţia, în timp ce francezii învăţau să-şi folosească mai raţional tunurile de câmp. Pe 8 septembrie, la cartierul general al lui Moltke s-a întrunit statul-major, iar un colonel de contrainformaţii a plecat să-i ancheteze pe Kluck şi pe Bülow. A descoperit că Bülow decisese să se retragă dacă englezii traversau Marna, ceea ce rapoartele de pe data de 9 au menționat că se întâmplase. Kluck ar fi trebuit să se retragă de asemenea, în conformitate cu cele hotărâte, dar nu dorea să o facă. Pentru că-şi pierduse curajul, Moltke a vizitat pe 11 septembrie alţi comandanţi ai armatei şi a ordonat Armatelor a III-a, a IV-a şi a V-a de la est să se retragă şi ele. Între 9 şi 14 septembrie germanii s-au retras pe nişte formaţiuni calcaroase care se ridicau la o înălţime de 150 metri deasupra râului Aisne, iar infanteriei i s-a ordonat să-şi întărească poziţia. Soldaţii au intrat în tranşee, pe care le-au apărat cu sârmă ghimpată, nu au putut fi reperaţi cu uşurinţă de artilerie şi erau invulnerabili la focul de puşcă; puteau fi dislocaţi de grenade de mână, dar acestea trebuiau aruncate din apropiere. Joffre a presupus că germanii sunt puşi pe fugă şi oamenii lui au fost trimişi să atace, deşi erau epuizaţi, vremea era proastă şi le lipsea muniţia. De aceea atacurile Antantei asupra poziţiilor de pe Aisne nu au dus nicăieri, iar spre sfârşitul lui septembrie, acea parte a frontului era neschimbată – intrase în blocaj.

Francezii avuseseră mari speranţe în victoria rusă; fuseseră investiţi bani în căi ferate strategice, lungimea şinelor se dublase şi peroanele se

lungiseră. O consecinţă a fost că mobilizarea rusă a avut loc, aşa cum se temeau germanii, iar la mijlocul lui august, la graniţa cu Prusia Orientală erau foarte mulţi soldaţi ruşi, deşi diversele servicii auxiliare nu erau încă disponibile pentru a-i susţine. După cum promiseseră, ruşii au invadat Prusia Orientală cu circa 30 de divizii adunate în două armate, I, care se deplasa spre vest, şi a II-a, undeva la sud-vest, deplasându-se la nord de Varşovia. Teoretic, acestea ar fi fost capabile să atragă în capcană sigura armată germană, a VIII-a, aceasta concentrându-se asupra graniţei de est şi a fortăreţei Königsberg, dar teoria era dificil de pus în practică. Cele două armate ruse erau separate de o regiune de lacuri şi de pădure, unde trupele nu erau uşor de depistat, însă cavaleria rusă era ineficientă din cauza lipsei de provizii care s-a resimțit aproape de îndată ce a traversat graniţa. În plus, germanii aveau la dispoziţie căi ferate desfăşurate de la est a vest, în timp ce ruşii se puteau deplasa doar înainte, de la Grodno sau Varşovia, târându-se prin colbul drumurilor în arşiţa lui august. Situaţia ruşilor era din nou dificilă, deoarece comunicaţiile erau extraordinar de proaste, astfel încât telegramele trebuiau aduse de la Varşovia cu maşina, în pachete. Samsonov, care comanda Armata a II-a rusă, avea aproape 20 de divizii, infanterie şi cavalerie, şi asigurarea comunicării între acestea era dificilă, darămite cu altă armată; ordinele ruseşti erau transmise la radio fără a fi codificate, deoarece codificarea lua prea mult timp şi nu existau subofiţeri cărora să li se poată încredinţa în siguranţă această sarcină. Prin urmare, serviciile de informaţii germane ştiau tot ce se întâmpla.

Totuşi, germanii au început prost. Armata a VIII-a germană avea 13 divizii, iar tactica ei clară era să atace una dintre cele două armate ruse înainte ca acestea două să poată face joncțiunea. Pe 20 august, germanii au lansat un atac frontal asupra invadatorilor din est – Armata I – şi au pierdut 8 000 de oameni (din 30 000 de soldați) într-o după-amiază. Pe 22 august, comandantul von Prittwitz, înspăimântat în urma unei discuţii dezlânate cu Moltke la telefon, era nevoit să renunţe la Prusia Orientală şi să se retragă pe fluviul Vistula. A fost demis, iar un general în retragere, Paul von Hindenburg, a preluat comanda, avându-l ca şef de stat-major pe Erich Ludendorff care, înainte de război, fusese cunoscut ca un organizator energic; el mai dăduse dovadă de virtuozitate la Liège. Cei doi formau o echipă bună. Ludendorff era foarte competent, dar laudele i s-au urcat la cap şi a pierdut simţul proporţiilor. Hindenburg era piciorul pe frână, deşi el

singur se numea uneori, în mod ironic, „firma de magazin“. Important era ca noii comandanţi să-şi păstreze sângele rece în timp ce Armata a II-a rusă îşi croia drum spre nord, în spatele forţelor acestora implicate în bătălia de la frontiera estică. Aceste forţe au fost retrase – o parte fiind transferate pe calea ferată în partea vestică a Armatei a II-a ruse, iar o parte pe jos, de-a lungul cărărilor care duceau direct spre flancul estic al aceleiaşi armate. În acelaşi timp, aceasta se târa înainte fără să ştie ce se întâmpla. Armatei a I-a i s-a ordonat să se ocupe de oraşul fortificat Königsberg de la ţărmul Mării Baltice, astfel că nu s-a implicat deloc în manevrele de atac împotriva Armatei a II-a. Pe 24 august, Armata a II-a s-a ciocnit cu forţele germane, iar pentru o vreme, trupele din centrul ei au făcut progrese – iluzorii însă, deoarece, cu cât se îndepărta spre nord, cu atât mai mult din ea avea să fie prins între cele două braţe ale cleştelui atacurilor pe flanc germane. Pe 26 august, braţul vestic s-a mişcat, atacând partea stângă rusă aflată în dezordine şi derutată, tăindu-i comunicaţiile. A doua zi, cel estic a prins partea dreaptă rusă, iar avangarda ei s-a întâlnit cu celelalte trupe de învăluire, din vest. În mijloc erau blocate patru corpuri de armată ruseşti, soldaţilor lipsindu-le totul, iar comandanţii lor fiind uluiţi de ceea ce se întâmpla. S-au predat grupuri-grupuri pe 28 august – aproape 100 000 de oameni (50 000 fiind ucişi şi răniţi) şi 500 de tunuri –, iar comandantul lor s-a împuşcat. A fost o înfrângere uriaşă, cea mai spectaculoasă din război, şi a devenit legendară. Într-un sat nu foarte îndepărtat de locul bătăliei, Tannenberg, cavalerii teutoni fuseseră învinşi în Evul Mediu de slavi. Acel sat a dat numele bătăliei, iar „Tannenberg“ a devenit un simbol al mândriei germane. Le-a format lui Hindenburg şi Ludendorff o reputaţie care a durat până la sfârşitul războiului şi mult după aceea. Monumentul de la Tannenberg era foarte apropiat de cartierul general al lui Hitler, de la Rastenburg, din timpul celui de-al Doilea Război Mondial, ambele fiind aruncate mai târziu în aer de ruşi sau de polonezi.

*

Ruşii s-au retras peste graniţă, fiind cât pe ce să-i învingă pe germanii care încercau să pătrundă în partea estică, la Lacurile Mazuriene, iar apoi pe frontul ruso-german a urmat o pauză. În orice caz, a existat şi o compensaţie pentru ruşi, deoarece împotriva Imperiului Austro-Ungar s-au descurcat bine. Agonia Imperiului Habsburgic începea. Peste 50 de divizii ruseşti de

infanterie şi 18 de cavalerie au fost adunate în sudul Poloniei şi în vestul Ucrainei spre sfârşitul lui august, iar forţele austro-ungare au fost mult mai reduse – pentru început, 30 de divizii şi alte opt care aveau să vină din Balcani. Ca artilerie, erau mai slabe decât diviziile ruseşti. Ele au fost, de asemenea, victime ale sindromului prăbuşirii imperiului, cunoscut şi sub denumirea de „supraîntindere“ – conflictul dintre mândrie şi realitate.

Comandantul austro-ungar, Franz Conrad von Hötzendorf*******, era un om inteligent. Ştia că forţele lui (în total, nici măcar 50 de divizii de infanterie care primiseră mai puţini bani –25 000 000 lire – decât cele şase britanice) erau prea slabe pentru a face faţă Rusiei, fără a mai lua în calcul Serbia, a cărei armată era cam un sfert din cea a Imperiului Austro-Ungar. Avea un angajament cu Moltke că-şi va folosi aproape toată armata împotriva Rusiei, în timp ce Germania se ocupa de Franţa. În orice caz, războiul cu Serbia era fără îndoială unul popular, iar forţele austriece erau suficient de puternice ca să se ocupe de sârbi dacă ruşii nu ar fi devenit dintr-odată o ameninţare reală. Fără să le spună germanilor, Conrad a aranjat ca armatele destinate frontului rusesc să fie „deturnate“ (după cum spuneau soldaţii britanici) de-a lungul Munţilor Carpaţi, la 160 de kilometri de graniţă. Ruşii se puteau chinui prin câmpiile Galiției şi prin sudul Poloniei, germanii din Prusia Orientală ar fi trecut probabil în nordul Poloniei şi, între timp, cealaltă jumătate a armatei austro-ungare i-ar fi masacrat pe sârbi. Conrad ar fi putut explica oricând germanilor că această situaţie ar fi putut fi anticipată de multă vreme – că avea să se ajungă la război între Imperiul Austro-Ungar şi Serbia şi că ruşii nu luau decizii rapide, aşa că mai întâi avea să fie decisă probabil mobilizarea Imperiului Austro-Ungar împotriva Serbiei. În realitate, această scuză nu era plauzibilă, ministrul de război recunoscând ulterior că nimeni nu se îndoia serios că Rusia va interveni. Provocarea ei a fost motivul de război. Când germanii au auzit ce se întâmplă, au protestat printr-un bombardament de mesaje pornite de la Kaiser în jos pe scara ierarhică.

Conrad a fost nevoit să explice că trupele plecaseră deja spre Balcani – în ochii germanilor, un mod absurd de a folosi soldaţii unei Mari Puteri la începutul unui război mondial. Puteau fi redirecţionate? Conrad şi-a întrebat experţii în probleme de căi ferate care au fost îngroziţi: cum puteau schimba direcţia trenurile care se deplasau pe linii unidirecţionale în mijlocul unei mobilizări generale? Căile ferate din Imperiul Austro-Ungar reflectau faptul

că era vorba despre un imperiu multinaţional, fiecare popor trebuind cumpărat cu câte o concesie imposibilă. De exemplu, pentru a împiedica bunurile austriece să ajungă în Ungaria, 19 linii se terminau în tampoane la graniţa dintre Austria şi Ungaria şi trebuia să te deplasezi din Slovenia austriacă, pe o distanţă de câţiva kilometri de Croaţia ungară, fie pe o cale ferată de munte pitorească, fie, mai rapid, via Budapesta. Existau în continuare linii private, iar calea ferată din Bosnia avea un alt ecartament, aşa că totul trebuia descărcat şi reîncărcat în vagoane la graniţă, la Bosanski Brod. Experţii în căi ferate spuneau că mobilizarea împotriva Serbiei, deja rânduită, ar fi trebuit să-şi urmeze cursul, dar odată ce trupele erau „deturnate“ în Balcani, ele puteau fi încărcate la loc în trenurile lor şi duse pe frontul rusesc. Lucrătorii feroviari probabil exagerau, nu prea mulţi dintre soldaţii celor patru corpuri de armată în chestiune plecând de fapt din Praga şi Budapesta când a avut loc mobilizarea rusească. Experţii au acţionat cu o precauţie paralizantă, ştiind că, dacă ar fi mers ceva prost, ar fi fost un dezastru (gestionarea transportului pe calea ferată a fost una dintre cheile acestui război, istoria oficială germană dedicând două dintre cele 11 volume ale sale acestui subiect). Au decretat chiar, pentru a evita orice posibil blocaj, ca toate trenurile să se deplaseze respectând ceea ce numeau „graficul paralel maxim“, prin care se înţelegea viteza maximă a celui mai prost tren de pe cea mai proastă linie – 16 km/h. În caz contrar, acele înfipte pe hărţi ar fi fost date definitiv peste cap de alimentarea cu apă, cu cărbune şi de telegrame. Este adevărat că, până şi pe cele mai bune căi ferate, apăreau greşeli – pe liniile nordului francez avea loc zilnic câte un accident – şi e adevărat că exact înainte de ofensiva britanică de pe Somme, care a avut loc doi ani mai târziu, s-a întâmplat un blocaj de trafic în staţia Amiens, care s-a întins pe aproape 30 de kilometri. Totuşi, prudenţa experţilor austrieci în căi ferate se traducea prin faptul că mobilizarea avea loc cu o viteză mai mică decât a unei biciclete decente.

În condiţiile în care una dintre armatele lui avansa în direcţia greşită, Conrad a revenit la planul original de desfăşurare în sudul Poloniei. Dar nici de această dată orarul trenurilor nu a putut fi îmbunătăţit, iar alte trei armate au fost deturnate în gări din Munţii Carpaţi, după care au fost nevoite să mărşăluiască pe o distanţă de 160 de kilometri în arşiţa lunii august. Cealaltă armată, a II-a, a plecat la graniţa cu Serbia, a rămas o vreme în corturi, a fost atrasă într-o acţiune eşuată şi a fost apoi reîncărcată în

vagoane, după care a traversat sudul Ungariei, sosind în Galiția la aproape cinci săptămâni după începerea războiului. Odată ajunsă acolo, nu a dus-o prea bine. Prima consecinţă a tuturor acestor evenimente a fost că ofensiva proclamată sforăitor împotriva Serbiei a eşuat. Comandantul Potiorek – un homosexual nevrotic şi rivalul lui Conrad –, care avea relaţii puternice la curte, comunicase cu şeful lui de stat-major doar prin note aproape ilizibile şi se ferea de eşec pentru a-l proteja pe arhiduce. Trecând nişte munţi care aproape nu aveau cărări, uşor inferioare numeric faţă de sârbi şi, spre deosebire de ei, cu totul lipsite de experienţa războiului, cele două armate austro-ungare erau prea răsfirate. Cea de pe partea stângă a fost copleşită (16–19 august), ceea ce a făcut ca amândouă să se retragă. Până în decembrie, alte eforturi au eşuat de asemenea.

Pe frontul nord-estic, pe 21 august erau pregătite două armate austro-ungare, înaintea ruşilor, iar la graniţa nordică cu Polonia rusească au fost lupte în care austriecii s-au descurcat bine, forţând două armate ruseşti să se retragă aproape simultan cu capturarea de către germani a majorităţii Armatei a VIII-a. În orice caz, victoria a fost dobândită cu preţul pierderii părţii estice a acestui front. Aici, Armata a III-a austro-ungară stătea pe un râu, nu departe de graniţa cu Rusia, iar Armata a II-a din Serbia, care lipsea, a venit abia pe 8 septembrie. Superioritatea numerică a ruşilor era de 750 000 la 500 000, artileria şi mitralierele fiind de şapte ori mai numeroase; acea superioritate fusese concentrată în partea estică. Singura armată austro-ungară şi-a agravat situaţia pentru că a atacat şi a fost curând copleşită, ruşii intrând în capitala provinciei, Lvov (denumirea germană Lemberg, după care a fost denumită bătălia), pe 3 septembrie. Contraloviturile austro-ungare au eşuat şi s-a ordonat retragerea generală până la poalele Carpaţilor şi la periferia Cracoviei, undeva departe, la vest.

Tiparul războiului fusese stabilit: în vest, blocaj, iar în est, o criză austro-ungară mai mult sau mai puţin permanentă. Cum ar fi trebuit să reacţioneze Germania în condiţiile în care resursele ei aveau să fie bine mobilizate abia acum? Nervii lui Moltke cedaseră şi a fost înlocuit de un personaj mai puţin isteric, ministrul de război prusac, Erich von Falkenhayn. La început, nu a fost motiv de panică. Pierderile fuseseră enorme, dar, chiar şi aşa, trupele aveau să fie completate numeric până la efectivul corespunzător, iar atacul urma să fie reluat. Până acum era suficient de clar că, dacă soldaţii ar fi atacat frontal, ar fi fost întâmpinaţi de o grindină de gloanţe şi cu foc de

arme de calibru mic de pe poziţiile îngropate în sol, pe care tunurile nu le puteau nimeri cu uşurinţă. De aceea, ambele tabere din Franţa încercau în ceea ce mai rămăsese un flanc deschis, la nord-vest de liniile de pe Aisne, una dintre cele mai vechi manevre din arta războiului, deoarece atacatorii de pe flanc puteau să tragă din lateral spre apărătorii expuşi la „anfiladă“, adică prinşi pe o linie vulnerabilă, incapabilă să riposteze. Problema era că în aceste cazuri atacatorii nu erau capabili să se deplaseze suficient de repede şi le lipsea şi o parte din artilerie. Începând de la mijlocul lui septembrie ciocnirile au continuat, din ce în ce mai departe la nord-vest, având drept urmare formarea unor linii de tranşee care au ajuns în cele din urmă până la mare, pe coasta Flandrei. Oraşul medieval Ypres a fost apărat de britanici împotriva unui formidabil atac german, menit să golească Belgia în totalitate de trupe, în timp ce în tabăra germană veneau trupe proaspete, în principal dintre elevii de şcoală din clasele mari şi studenţi voluntari. La sfârşitul lui octombrie şi în prima jumătate a lui noiembrie, a continuat o bătălie extrem de sângeroasă, britanicii ţinând cu dinţii de poziţiile lor din oraş şi din zona care avea să devină renumită sub denumirea de „intrândul Ypres“. Un intrând era o parte a liniei care ieşea cu mult în teritoriul inamic şi unde apărătorii erau extrem de vulnerabili la tirul din trei părţi. Ar fi fost logic să se retragă pe o poziţie mai sigură, dar opinia publică fusese incitată în aşa măsură, încât asemenea retrageri ar fi fost privite ca o acceptare a înfrângerii. În această bătălie, numărul victimelor din ambele tabere a fost de 130 000. A marcat sfârşitul vechii armate britanice regulate (60 000), iar belgienii au pierdut o treime din restul armatei. Pentru germani a fost „masacrul inocenţilor“ – studenţii voluntari nu aveau aproape nici o pregătire militară, iar unităţile lor au pierdut în unele cazuri 60% din efectiv. Au 25 000 de morminte în cimitirul german de la Langemarck.

Ambele tabere au început să sape tranşee care au devenit din ce în ce mai complicate. Soldaţii de pe linia frontului trăiau în „adăposturi subterane“, dormitoare şi depozite construite în peretele tranşeei care era cu faţa spre inamic, pentru a fi protejate de bombardament. Centuri de sârmă ghimpată au fost amplasate în faţa liniei care era de asemenea astfel construită încât să evite focul de anfiladă, adică în zigzag. Erau necesare în tranşee linii de comunicaţii de asemenea în zigzag şi care se întindeau până departe în spate, într-o zonă mai sigură, cu spitale şi provizii, iar în timp, în caz de

retragere, puteau fi săpate mai multe tranşee. Pe vreme umedă, tranşeele deveneau mocirloase, iar pe jos se puneau scânduri; o altă mare problemă o reprezentau paraziţii – şobolanii se hrăneau din cadavre, iar păduchii prosperau în uniforme (o practică turcească era ca soldaţii să-şi pună jachetele pe muşuroaie de furnici, deoarece furnicile mâncau păduchii, deşi, pe de altă parte, înţepăturile de furnică erau cumplite). Această situaţie de blocaj a caracterizat întreg frontul de vest până la mijlocul lui noiembrie 1914. În termeni militari, nu era ceva cu totul nou. În trecut, adeseori asediatorii şi asediaţii se ţineau unul de altul luni bune, iar campaniile lui Marlborough desfăşurate în aproape aceleaşi teritorii înaintaseră extrem de lent. Ceea ce era nou în situaţia din 1914 era anvergura acesteia: milioane de oameni, mult mai bine aprovizionaţi şi îngrijiţi decât soldaţii din trecut, erau complet imobilizaţi pe liniile care se aflau poate la distanţă de numai câteva zeci de metri. În ansamblu, germanii ocupau poziţia mai înaltă şi de aceea au putut săpa mai adânc înainte să ajung la pânza freatică, în Flandra aceasta aflându-se foarte aproape de suprafaţă, întregul loc fiind recuperat din apele mării prin drenajul medieval competent. Soldaţii britanici, voluntari, care nu aveau pregătire, se împotmoleau în noroiul cleios rămas atât de bine în amintire ca principala caracteristică a părţii britanice a frontului de vest.

În est, condiţiile erau oarecum diferite. Frontul, întins pe aproape 1 600 de kilometri, era de două ori mai lung, dar acolo erau trupe mai puţine. Teoretic, Rusia ar fi trebuit să se poată baza pe nenumărate milioane de oameni, populaţia ei de 170 de milioane fiind aproape dublă faţă de cea a Germaniei şi a Imperiului Austro-Ungar la un loc. Dar recruţii costă bani, iar bugetul de război al Rusiei nu putea hrăni şi îmbrăca mai mult de un sfert din numărul total de oameni recrutabili disponibili. De aceea, oamenii erau exceptaţi de la recrutare pe diverse motive – religioase, standarde fizice, simplă loterie. Cei mai mulţi erau scutiţi din motivul „statutului familial“. Dacă un bărbat era cel care câştiga pâinea pentru o familie, nu intra în armată. La începutul lui august, două milioane de ţărani s-au însurat, spre șocul Ministerului de Război, care putea doar presupune că aceştia intenţionau să se achite de datoria patriotică făcând copii. Armata rusă din linia întâi, de cinci milioane de soldaţi, nu era mai mare decât cea germană, iar pe frontul de est erau în general circa 90 de divizii ruseşti la 80 de divizii germane şi austro-ungare. Pe front erau 1 000 de ruşi per

kilometru, spre deosebire de 3 000 de francezi, care erau şi mult mai bine înarmaţi. Lucrurile nu se opreau aici. În vest, existau căi ferate pentru transportul relativ rapid al soldaţilor într-o parte ameninţată a frontului. În Polonia rusească, asemenea linii de cale ferată erau mult mai puţine, iar deplasarea rezervelor era mereu o problemă dificilă: la un moment dat, în octombrie 1914, Înaltul Comandament a pierdut mai mult sau mai puţin o întreagă armată, care roia pe străzile din Varşovia. În aceste circumstanţe, războiul din est a rămas un război mobil, deşi mişcarea în sine era în general lipsită de sens.

La mijlocul lui septembrie, germanii şi-au dat seama că va trebui să facă ceva pentru a salva poziţia aliatului lor. Ludendorff a venit să se întâlnească cu Conrad, iar, în acest context, Ludendorff, fiind un fiu de fermier din nordul Germaniei, era uşor să fie uimit de grandoarea Habsburgilor, cu atât mai mult cu cât cartierul general austro-ungar fusese mutat din barăcile de la Przemysl într-o clădire mică şi mult mai confortabilă de la Teschen, care-i aparţinea comandantului în funcţie, arhiducele Friedrich, şi soţiei acestuia, prinţesa Croy (cunoscută ca „Busabella“). Acesta cerea chirie pentru utilizarea ei, iar Conrad era preocupat și cu organizarea unui divorţ maghiar şi protestant pentru iubirea vieţii lui, cu care nu s-ar fi putut însura, conform legii austriece (şi catolice). Conrad l-a convins pe Ludendorff că armata austro-ungară se afla în situaţia cumplită de atunci deoarece rezistase în faţa ruşilor pentru ca Germania să poată învinge în vest. Situaţia era într-adevăr cumplită. Pierduseră jumătate de milion de oameni, 100 000 dintre aceștia căzând prizonieri, şi Przemysl, marea fortăreaţă de pe pantele nordice ale Carpaţilor, fusese închisă, cu o garnizoană de 120 000 de oameni. Fără îndoială că ar fi putut să cadă, ca orice altă fortăreaţă, dar noroiul din jurul ei era atât de gros, încât ruşii nu-şi puteau manevra artileria grea, din care aveau în orice caz prea puţine piese. Totuşi, era clar că austriecii erau într-o situaţie de urgenţă, iar o armată germană, avându-l la conducere pe Ludendorff, a fost mutată pe poziţii la nord de Cracovia. Au urmat două luni de manevre destul de impresionante pe hartă, dar care nu au dus nicăieri. Ludendorff a spus că s-ar fi descurcat mai bine dacă ar fi avut mai mulţi soldaţi.

În orice caz, Falkenhayn nu trebuia să se ocupe doar de est. La începutul lui noiembrie, războiul a căpătat proporţii cu adevărat mondiale. Originile sale aveau o legătură strânsă cu poziţia Imperiului Otoman, de fapt cu întreg

Orientul Mijlociu, inclusiv cu Persia. În general, Turcia era considerată înapoiată, tocmai bună de a fi împărţită de europenii care-şi descoperiseră recent interesul pentru petrolul din Mesopotamia (Irak); minorităţile creştine puteau fi folosite ca agenţi ai lor. Unul sau doi oameni care-i cunoşteau pe turci au înţeles că nu sunt absolut deloc de neglijat, dar nu mulţi înţelegeau acest lucru. În 1914, Churchill a comandat construirea a două cuirasate la Newcastle, bazându-se pe subscripţie publică, pentru flota turcească. Două cuirasate germane, *Goeben* şi *Breslau*, au ajuns în apele turceşti şi s-au oferit să intre în serviciul turcilor: opinia publică din Turcia a devenit dintr-odată extrem de progermană. În orice caz, un element progerman preluase controlul asupra Turciei. Enver Paşa, ministrul de război şi ginerele sultanului, susţinea, împreună cu alţi Juni Turci, un fel de naţionalism. Modelul mişcării era Revoluţia franceză, iar Junii Turci au luat modelul statelor balcanico-creştine victorioase: un limbaj nou, o nouă interpretare a istoriei, un viitor exclusiv naţional. Enver şi cel mai apropiat coleg al său, Talat, ministrul de interne, şi-au păcălit guvernul să intre în război. Oficial, au preluat cele două nave germane care, cu echipajul purtând fesuri şi pretinzând că sunt turci, au bombardat porturi ruseşti aşteptându-se ca ruşii să declare război. Aşa s-a şi întâmplat, la începutul lui noiembrie, iar o mare parte a cabinetului otoman şi-a dat demisia, în semn de protest față de provocarea lui Enver. Dar Turcia intrase în război. Enver a invadat Rusia prin Caucaz şi a suferit o lovitură enormă – 100 000 dintre oamenii lui au murit de boală şi de frig pe platoul înalt din jurul oraşului Sarikamiş. Comandantul german Kress von Kressenstein a suferit o altă lovitură, în Suez. Pentru Enver aceasta nu conta cu adevărat: o naţiune turcească se năştea din suferinţă, iar această idee părea mai potrivită pentru Turcia decât pentru lumea arabă. Calculul a fost, la final, reuşit, deşi a costat Turcia un sfert din populaţia ei şi a fost realizat nu de Enver, ci de un om mult mai măreţ, rivalul său, Kemal Atatürk.

La nivel mult mai personal, dar exprimând aceeaşi iluzie, jurnalistul praghez Egon Erwin Kisch a refuzat-o pe mama lui care voia să-i dea lenjerie de schimb când a plecat pe front: ce credea ea, că va fi Războiul de Treizeci de Ani?

Prenumele este „Conrad“, şi aşa era numit. „Von Hötzendorf“ este o adăugire, un însemn că era nobil.

Tun francez de 220 mm pe frontul de vest, 1915.
(Hulton-Deutsch Collection/Corbis)

Pe măsură ce luptele de la Ypres s-au redus ca intensitate şi un ger puternic a cuprins estul, englezii făceau bilanţul. Cum avea să fie câştigat acest război? Istoria ar fi trebuit să fie un ghid, iar lecţiile erau destul de clare. Pe vremea lui Napoleon, exista o strategie care ţinea seama de punctele tari ale britanicilor şi de punctele slabe ale francezilor. Royal Navy a organizat o blocadă a comerţului francez cu restul lumii şi a insistat pe aceasta. Brest, Bordeaux, Toulon s-au dus de râpă, iar influenţa franceză în lume s-a prăbuşit. Industrii înlocuitoare, care necesitau mulţi bani, au fost promovate de Napoleon, dar erau ineficiente, iar economia franceză a fost puternic afectată, în timp ce coloniile franceze au respins şantajul prin care li se cerea să cumpere orice fel de bunuri la preţuri mari. Între timp, întrucât britanicii monopolizaseră comerţul peste ocean, au câştigat o mulţime de bani pe care i-au putut oferi ca împrumut austriecilor şi ruşilor care purtau lupte terestre. În timp, englezii au reuşit să adune o forţă militară considerabilă în cea mai îndepărtată parte a imperiului lui Napoleon, Spania – 80 000 de oameni, după standardele de la acea vreme o forţă însemnată, transportată pe mare oriunde francezii trebuiau să ofere o reacţie, la deal sau la vale, în cea mai aridă şi mai dificilă parte a Europei, asaltată de bandiţi foarte hotărâţi şi sălbatici. Cuvântul *guerrilla* – „război mic“ – provine din această perioadă. În realitate nu era un război chiar „atât de mic“. Britanicii, spaniolii şi portughezii au depus un efort considerabil, dar asta era cu cinci ani înainte ca francezii să fie alungaţi din Spania. Napoleon l-a numit „ulcerul spaniol“ şi i-a secătuit forţele, dar a fost mai mult decât un ulcer: împotriva lui au fost două imperii atlantice, chiar trei, dacă luăm în calcul şi Portugalia.

Superioritatea navală enormă a britanicilor nu era oare o cale de a pune capăt blocajului din vest? Minţile luminate îşi puneau această întrebare, în special Winston Churchill, cu iuţeala gândirii şi imaginaţia lui, cu isteţimea şi cu accentul lui de modă veche, cu cunoaşterea istoriei britanice. Flota, sub conducerea lui în calitate de prim lord al Amiralităţii – o particularitate a istoriei britanice era că forţele armate erau controlate de civili, în timp ce în Germania acestea primeau comenzi de la militari –, se mobilizase cu sârg. S-au adunat 29 de kilometri de cuirasate gri, de la prova la pupa, un

semnal dat germanilor că, dacă situaţia continua, vor pierde. De fapt, primele salve trase în războiul anglo-german au fost în golful portului Sydney din Australia, când pe 4 august un comerciant german a încercat să plece şi a fost avertizat. S-a instituit o blocadă împotriva Germaniei. Totuşi, flerul istoric al lui Churchill nu a funcţionat în acest caz.

Scopul principal a fost să oprească exporturile germane. Maurice Hankey – echivalentul lui Kurt Riezler în sistemul britanic de dinainte de 1914, un om formidabil, lingvist interesat de toate, conducător excepţional al afacerilor guvernului şi responsabil, la fel ca Riezler, pentru bomba nucleară cu 20 de ani mai târziu (exilaţi evrei germani i-au transmis secretul în 1940, iar el l-a transmis americanilor) – spunea că Germania ar fi fost distrusă dacă exporturile ei ar fi fost oprite. Iată-l greşind amarnic, la fel ca mulţi alţi oameni inteligenţi. 900 de comercianţi germani au fost ridicaţi, iar Royal Navy (nu fără probleme) a rechiziţionat diverse nave inamice din întreaga lume, inclusiv din Insulele Falkland. În orice caz, dacă Germania ar fi fost împiedicată să exporte, utilajele şi mâna de lucru ar fi trecut pur şi simplu la sprijinirea efortului de război. În Hamburg nu au fost revolte – dimpotrivă, marile trusturi care conduceau industria germană au trecut la producerea de bunuri de război, băncile, care era creațiile acestora, au finanţat acest demers, iar ministerul de război prusac a ştiut cum să continue controlul calităţii fără să se pună în calea acestora, spre deosebire de omologul britanic. Efectul blocadei britanice asupra exporturilor germane a fost, prin urmare, faptul că economia de război germană a avut rezultate mai bune decât toate celelalte în 1915. Ruşilor le-a luat un an să-i prindă din urmă.

Mai exista un paradox al blocadei: a devenit un alibi minunat pentru proasta gestionare a rezervelor de alimente din Germania. Britanicii erau extrem de urâţi, acuzaţi pentru lipsurile pe care nu ei le provocaseră. Stoparea importurilor germane nu era un lucru simplu, deoarece mărfurile puteau trece prin porturi neutre şi, în orice caz, legile internaţionale (Declaraţia de la Londra din 1909) nu permiteau blocarea importurilor de alimente (până şi sârma ghimpată era considerată doar „contrabandă condiţionată“, fiindcă era şi de uz agricol). Conform legilor britanice, trebuia ca navele neutre să fie deschise la inspecţie şi uneori încărcătura lor era confiscată, fapt care crea în mod repetat probleme cu SUA – probleme

rezolvate incomod, prin oferte de compensaţii postbelice. De fapt, nu exista o cale de a opri importurile de alimente (în special) prin Olanda.

Este adevărat că, odată cu înaintarea războiului, rezervele de hrană ale Germaniei se reduceau, iar în iarna 1916–1917 acest lucru s-a resimțit chiar drastic. Pentru aceasta se dădea vina pe blocadă. Dar sistemul de control al preţurilor era mai strâns legat de aceste lipsuri: cerealele erau controlate, carnea nu era, aşa că ţăranii îşi hrăneau animalele cu cereale. De fapt cerealele, consumate ca atare, dau de patru ori mai multă energie decât consumate indirect, prin carne (pâinea victoriană de două lire era suficientă într-o zi de muncă pentru un lucrător). Apoi, în Germania, preţurile la carne au început să fie controlate, aşa că animalele au fost sacrificate (nouă milioane de porci în primăvara lui 1915), în loc să fie vândute. Ulterior, cantitatea de bălegar a scăzut şi, de aici, recolta s-a redus şi ea. Problemele au fost agravate de dezastrul care a lovit recolta de cartofi, iar iarna 1916–1917 a devenit cunoscută sub denumirea de „iarna napilor“, dar esenţa problemei era reprezentată de boacănele legate de controlul preţurilor. Ministrul prusac al agriculturii pare să fi considerat blocada doar o formă accentuată de tarifare agricolă pe care dreapta o susţinuse dintotdeauna. Oricum ar fi fost, ţăranii o duceau foarte bine, în timp ce la oraş se mâncau napi şi se fierbea la nesfârşit sfeclă de zahăr pentru a obţine un sirop dulce, folosit ulterior în prăjiturile cu cartofi – *Reibekuchen mit Rübenkraut* – la târgurile de Crăciun din Köln.

A mai existat un efect pervers al blocadei, care în acest caz a fost prevăzut, dar greşit înţeles. În timp ce exporturile germane se reduceau, era de aşteptat ca exporturile britanice să le ia locul: piaţa din America Latină putea fi recucerită, sau cel puţin aşa se presupunea. Profiturile din aceste exporturi puteau fi reciclate, prin împrumuturi sau impozite, în Trezorerie, iar acest lucru, la rândul lui, ar fi însemnat împrumuturi de bani acordate aliaţilor, cum ar fi Italia sau Rusia, care aveau să poarte războiul terestru. Şi pentru asta existase un precedent: în Războiul de Şapte Ani dintre 1756–1763 banii englezilor au ajutat Prusia lui Frederic cel Mare să atace Franţa, Rusia şi Austria, în timp ce britanicii au lichidat aproape întreg Imperiul Francez. Acum exporturile crescuseră, ajungând în 1916–1917 la valoarea de 527 000 000 de lire sterline în comparaţie cu media de 474 000 000 de lire sterline din cei cinci ani dinainte de război. Această cifră a fost egalată abia în 1951 şi e un fapt straniu că 1916 a fost singurul an din întreaga

perioadă în care există consemnări statistice că englezii au vândut mai multe produse în străinătate decât au cumpărat. În orice caz, exporturile necesitau muncă calificată şi utilaje care nu mai erau folosite pentru efortul de război, iar toată treaba a fost tulburată de un alt fenomen caracteristic acelei perioade, un număr uriaş de muncitori calificaţi s-au înrolat voluntari, aşa că exportatorii s-au confruntat cu lipsa forţei de muncă şi au licitat între ei, oferind salarii din ce în ce mai mari. Această problemă a fost rezolvată doar parţial, când s-a impus recrutarea în 1916: la recrutare se puteau face excepţii în cazul celor cu meserii esenţiale (până într-acolo încât, în cele din urmă, recrutarea aduna mai puţini oameni decât anterior înrolarea voluntară). În 1915 această confuzie a afectat economia de război britanică, iar în primăvara şi vara aceluiaşi an a existat un deficit serios de muniţie, în timp ce germanii erau forţaţi să adopte o abordare mai adecvată. Blocada s-a transformat astfel într-un carambol neintenționat şi nu a fost folosită în mod corespunzător până în 1918 când, în principal datorită intervenţiei americanilor, diversele ţări neutre au putut fi constrânse să-şi limiteze comerţul cu Germania.

Dar a mai existat un precedent (iar aceasta era o epocă în care oamenii erau foarte interesaţi de precedente istorice): „punctul vulnerabil“ – care pe vremea lui Napoleon fusese Spania – era acum Turcia.

Intervenţia Turciei s-a dovedit foarte neinspirată. Germanii aveau speranţe mari că întreg islamul se va ridica împotriva britanicilor, odată ce sultanul-calif ar fi chemat la „război sfânt“. În majoritatea locurilor, apelul a ajuns în coşuri de gunoi goale, atât tătarii din Rusia, cât şi musulmanii din India ne-făcând o problemă din asta; în orice caz, „războiul sfânt“ nu prea avea sens dacă ar fi însemnat să-ţi iei aliaţi nişte creştini împotriva altor creştini (şi, cum era de aşteptat din partea Junilor Turci, liderul lor religios era francmason dintr-o mare familie din Istanbul). Armata otomană suferise pierderi grele în Caucaz şi existau deja semne de revoltă în provinciile arabe. O forţare britanică a înaintării în Levant i-ar fi putut termina pe turci, iar strâmtorile ar fi fost din nou deschise pentru comerţul cu Rusia. Statele balcanice şi Italia ar fi fost încurajate să intre în război de partea Antantei. Spre sfârşitul lui 1914, englezii le-au oferit ruşilor Constantinopolul şi au trecut la împărţirea întregului Imperiu Otoman între diverşii Aliaţi. Nimeni nu se aştepta ca turcii să fie capabili de o rezistenţă serioasă.******** Aproape că nu aveau industrie de armament şi, deşi ajutorul german putea veni pe

Dunăre cu ajutorul românilor corupți, acesta era redus şi întârziat. Pentru o generaţie de elevi de şcoală publică, având o educaţie clasică, precum poetul Rupert Brooke, Marea Egee avea punctele ei de atracţie, iar pentru Churchill avea marele avantaj de a nu face parte din frontul de vest. Exista un surplus de nave de luptă care datau de dinainte 1906, de când navele de tip *Dreadnought,* echipate exclusiv cu tunuri mari, făcuseră vechile ambarcațiuni să fie depăşite. Britanicii îşi imaginau că acestea ar fi putut goni prin Dardanele, străvechiul Hellespont care, având doar 240 de metri lăţime, fusese traversat înot, de la Sestos la Abydos, atât în mitologia greacă, cât şi mai târziu, de către însuși lordul Byron.

Pe 18 martie, 16 cuirasate au suferit un dezastru. Tunurile lor nu se comparau cu bateriile de coastă, iar turcii aveau şi baterii mobile; oricum, câmpurile de mine nu fuseseră curăţate. Trei cuirasate au fost scufundate şi trei au fost scoase din funcţiune. Mai târziu, odată cu sosirea submarinelor germane, alte două au fost scufundate, astfel că flota a fost nevoită să se mute din apele din larg în luna mai. Comandantul naval era întotdeauna prudent şi se aştepta ca o forţă terestră să facă faţă apărării de coastă. Dar acea forţă avea baza în Egipt şi existau întârzieri – navele de aprovizionare au fost încărcate în ordinea greşită, iar comandantul, sir Ian Hamilton, le-a trimis înapoi pentru a fi reîncărcate în ordinea corectă. Malaria a devenit o problemă (l-a ucis pe Rupert Brooke) aici şi în Mesopotamia, în armata care nici măcar nu furnizase plase de ţânţari pentru ferestre. Insula grecească Lemnos era baza de înaintare, iar pregătirile erau mult prea transparente. Dar până şi pe căile ferate şi pe drumurile din Anatolia puteau fi transportate trupe şi tunuri la Gallipoli, mult mai eficient decât pe vapoare, dintre care 50 au fost necesare pentru o singură divizie; şapte săptămâni au trecut înainte de debarcări, săptămâni de care turcii au profitat din plin.

Confruntându-se cu un pericol mortal, turcii au găsit o soluţie care a fost însă fatală. În est avusese loc o răscoală armeană, la Van, unde oraşul fusese distrus în urma unui măcel cumplit. Chiar înainte de debarcarea britanică, Enver şi Talat au ordonat deportarea populaţiei armene din întreaga ţară, exceptând Istanbulul şi Izmirul, pe motiv că loialitatea acesteia era îndoielnică. Apeluri la ţar, la patriarhul din Armenia rusească, la mai mulţi armeni importanţi din Anatolia şi, în cele din urmă, rebeliunile izbucnite chiar în spatele liniei frontului i-au convins pe Junii Turci că trebuie să ia măsuri drastice. De generaţii întregi, armenii fuseseră consideraţi „cea mai

loială“ dintre minorităţi, ba chiar, în 1914, conducătorului lor, Boghos Nubar, i se oferise un loc în guvern (refuzase pe motiv că limba turcă pe care o vorbea nu era suficient de elevată pentru a ocupa o asemenea funcţie). Au urmat scene de o cruzime extremă, ce puţin 700 000 de armeni au fost mânaţi în marş sau înghesuiţi în trenuri spre nordul Siriei, către lagăre unde foarte mulţi au murit de foame şi de boală. Pe drum au avut loc masacre bine organizate.

Pe 25 aprilie, trupe aliate au fost debarcate pe cinci plaje din jurul vârfului sud-vestic al Peninsulei Gallipoli, dar au fost depăşite numeric (cinci divizii la şase), iar artileria navală nu a fost suficient de sigură împotriva tunurilor de câmp ascunse, deci, în general, nu au avut rezultate bune. Britanicii au suferit pierderi grele în timpul debarcărilor, după care au descoperit că terenul era foarte dificil, era împădurit, inamicul se afla sus pe deal, poziţiile britanice fiind dominate de turci. Forţa alcătuită din voluntari din Australia şi din Noua Zeelandă avea alocată o regiune deosebit de dificilă – „Anzac Cove“ – dar ambele tabere săpau tranşee şi lansau asalturi frontale. Pentru invadatori până şi apa era o problemă, pentru că trebuia adusă cu barca, fiecare barcă transportând o cantitate insuficientă şi fiind de obicei vulnerabilă la focul deschis de pe pantele care dominau zona. În august, cu trei divizii proaspete, britanicii au încercat o debarcare mai departe la nord, de-a lungul coastei, în Golful Suvla, dar şi aceasta a eşuat; deşi o vreme nu au întâmpinat opoziţie, trupele nu au reuşit să avanseze prea mult în interiorul teritoriului, deoarece comandantul mai vârstnic al acestora dorea să se asigure că toate materialele fuseseră debarcate cum se cuvine înainte să înceapă lupta. Între timp, turcii, care nu erau nici pe departe aproape de colaps, au dovedit o extraordinară rezilienţă, un tânăr comandant, Kemal (mai târziu) Atatürk, dobândindu-şi reputaţia naţională în această bătălie. În cele din urmă, guvernul de la Londra şi-a pierdut încrederea în întreaga operaţiune, iar expediţia a fost încheiată la începutul lui ianuarie 1916 (retragere gestionată în mod profesionist). Făcuse jumătate de milion de victime în rândul Aliaţilor, în principal britanici, şi i-a costat pe turci ceva mai puţin de un sfert de milion. În această perioadă a războiului, britanicii au suferit şi alte eşecuri, de exemplu când o expediţie spre Bagdad, o epopee a ineficienţei, a fost oprită în iarna lui 1915–1916, iar o divizie britanică s-a predat la Kut-el-Amara în primăvară. Din punctul de vedere al germanilor, intervenţia otomană se desfăşura acum destul de bine.

Dar germanii se descurcaseră bine şi în altă parte, în principal pentru că blocada le oferise voinţa şi calea spre o economie de război adecvată, mai avansată decât a celorlalţi. Noul comandant (de fapt, în acest război figurile imperiale au fost comandanţi supremi doar cu numele, şefii de stat-major fiind adevăraţii comandanţi, tot aşa cum generalii făceau paradă de faptul că folosesc cai în public, dar de fapt utilizau vehicule cu motor dacă aveau ceva serios de făcut), Erich von Falkenhayn, era un om mult mai calculat decât Moltke. Îşi dădea seama (probabil ilustrând faimoasa replică a lui Goethe „geniul ştie când să se oprească“) că lupta împotriva a trei Mari Puteri depăşea forţele Germaniei şi i-a spus Kaiserului că dacă nu ar pierde acest război, înseamnă că-l va câştiga. Speranţa, care i-a dictat acţiunile, a fost că Rusia ar putea fi convinsă să renunţe şi să reia parteneriatul cu Prusia care se întinsese pe cea mai mare parte din secolul al XIX-lea. Era un bismarckian şi nu dorea, după cum spusese Bismarck, „să lege fregata prusacă strâns de un galion austriac mâncat de viermi“ şi, de asemenea, nu-i plăceau austro-ungarii, care erau în viziunea lui catolici frivoli cu maniere exagerate (în Garda Prusacă exista un singur ofiţer catolic – Franz von Papen, care a organizat în mod inept sabotarea economiei americane, pe când era ataşat militar la Washington, şi care pretindea că faima lui se trăgea de la faptul că îl numise în funcţie pe Hitler). La fel ca Bismarck, Falkenhayn credea că Germania nu ar trebui să rupă niciodată legăturile cu Rusia, iar relaţiile lui cu Conrad au devenit atât de reci, încât ajunsese să nu-i mai dezvăluie decizii majore, care au afectat enorm Imperiul Austro-Ungar. La o etapă importantă din timpul războiului şi-a pus chiar ofiţerul de legătură să afle în secret care era capacitatea pe calea ferată la nord de Cracovia, pentru a lansa o ofensivă despre care le-a spus aliaţilor săi abia cu o săptămână înainte de debut. Într-un moment şi mai crucial, el şi Conrad planificau separat atacuri grandioase, asupra Franţei şi Italiei, care ar fi trebuit să pună capăt războiului, total separat unul de celălalt.

Germanii care doreau pacea cu Rusia erau mai mult sau mai puţin ignoraţi, deşi cei mai inteligenţi oameni de stat ţarişti care băteau în retragere ar fi acceptat oferta. Puterile occidentale i-au oferit ţarului Constantinopolul, ceea ce Falkenhayn nu putea face, şi în orice caz, era o campanie feroce împotriva minorităţii germane numeroase din Rusia, în mare măsură datând de pe vremea Ecaterinei cea Mare, care adusese ţărani germani ca să le arate ţăranilor ruşi cum să practice agricultura. Reforma

agrară – pământul dat ţăranilor – fusese o temă importantă în politica rusească de dinainte de 1914, iar acum, dacă erai erou de război, existau prevederi prin care puteai primi pământ confiscat de la germani. Soţia de origine germană a ţarului a devenit o vulnerabilitate. Oricum ar fi fost, ţarul nu se afla în poziţia de a discuta termeni de încheiere a păcii cu germanii decât dacă nu ar fi avut încotro.

De aceea, germanii au atacat în est. Falkenhayn, la fel ca Churchill, ştia că vestul oferea doar blocaje şi avea dreptate. A încercat un ultim atac în vest, tot la Ypres, în aprilie 1915, şi acesta a fost, la fel ca războiul total al U-Boot-urilor, un alt exerciţiu de prostie prusac al momentului. Aveau la dispoziţie o armă nouă – gazul toxic, interzis de Convenţia de la Haga, dar justificat de motivul manipulator că gloanţele puştilor franceze eliberau la impact şi un gaz. Era într-adevăr o armă oribilă, care orbea sau distrugea plămânii victimelor. A fost testat mai întâi pe frontul rusesc, în ianuarie, dar frigul extrem i-a redus eficienţa. În aprilie, gazul a fost eliberat din cilindri şi a provocat imediat panică printre britanici şi canadieni. Dar apoi germanii au fost nevoiţi să intre în norii de gaze şi s-au luat măsuri improvizate de apărare – vata de bumbac înmuiată în urină oprea efectele pentru o jumătate de oră; mai târziu, au apărut măştile de gaz adevărate. În orice caz, deşi intrândul Ypres a devenit şi mai problematic pentru britanici, nu a avut loc nici o străpungere, iar Falkenhayn nu ar fi ştiut ce să facă dacă aceasta ar fi avut loc. Principalul lui obiectiv era Rusia.

Aici, Falkenhayn a avut noroc, deoarece puterile occidentale şi-au dispersat eforturile între Gallipoli şi frontul din Franţa. Al doilea a provocat un blocaj. Pe hartă, linia germană părea foarte vulnerabilă, deoarece se bomba formând un intrând extins, cu vârful la Noyon, situat la 80 de kilometri de Paris, şi ziarele franceze anunţau zi de zi pe prima pagină această ştire. Generalii care voiau să-şi facă publicitate favorabilă erau prin urmare ca vrăjiți: un nou atac ar fi adus eliberarea teritoriului naţional. Voluntarii britanici, care erau cu milioanele și renunţaseră la plictiseala vieţii din oraşele industriale pentru presupusa strălucire a vieţii de soldat, erau pregătiţi şi-şi doreau să plece pe front. Intrândurile erau vulnerabile la atacuri din lateral, Artois la marginea nordică, unde Forţa Expediţionară Britanică îşi strângea forţele, şi Champagne, la nord-est de Paris, la marginea sudică. Dacă britanicii şi francezii ar fi reuşit străpungerea în orice regiune, ar fi putut face cavaleria să „curgă“ prin golul creat şi

eventual să-i împresoare pe germani în partea centrală a acestui intrând. Aici era domeniul fanteziei, iar bătrânii generali, cu experienţa formată în urma şarjelor de cavalerie din veldul sud-african sau în campaniile duse pe platourile nisipoase din Maroc, visau la glorie. Cum se vedeau toate acestea din teren e descris în unul dintre memoriile clasice de război, volumul lui Robert Graves intitulat *Goodbye to All That*. Graves era elev de şcoală publică, însufleţit de patriotismul romantic al vremii, înrolat voluntar de îndată ce plecase de la mănăstire. Ofiţerii regulaţi ai regimentului lui credeau în ritualuri. Ofiţerii erau îmbrăcaţi în pantaloni largi scurţi, de parcă ar fi fost în India; coloneii îşi făcuseră obiceiul să le facă viaţa un coşmar subordonaților, chiar dacă în viaţa civilă aceştia erau oameni prosperi şi de succes. Nu mulţi dintre comandanţi erau cât de cât inteligenţi, iar unii erau de-a dreptul slabi de minte.

Prima încercare a Forţei Expediţionare Britanice avusese loc într-un sat numit Neuve Chapelle, pe 10 aprilie. În această etapă incipientă a războiului, liniile tranşeelor erau încă relativ subdezvoltate, însă britanicii comasaseră tunuri într-un număr corespunzător pentru ca tranşeele inamice să fie depăşite şi apoi ocupate. Totuşi, ce a urmat? Rezervele germane au sosit cu trenul pe o altă linie şi rezervele britanice au venit pe jos, fiecare soldat cărând câte 13 kilograme de echipament – echivalentul unei valize grele. Cavaleria a înaintat şi apoi a rămas în aşteptare, blocând drumurile. Dar tunurile nu au observat noua linie germană şi infanteria era obosită. De aceea, atacurile ulterioare au eşuat. Aceste episoade s-au repetat în mai, fără succesul iniţial. În orice caz, voluntarii se alăturau armatei în valuri, iar în septembrie a fost planificat un nou atac, mult mai puternic, întreprins împreună cu francezii. La Loos, un oraş minier, britanicii au eliberat şi ei gaze toxice, dar, după cum descrie Graves, a fost un fiasco – genul de gafă britanică pe care soldaţii şi-o amintesc din etapele de debut ale oricărui război mondial. Gazul ar fi trebuit eliberat din cilindri. Cheile de deşurubare aveau altă dimensiune. Profesorii de chimie nu ştiau mai nimic despre gazul toxic şi urau munca pe care o prestau, iar armata nu avea nici ea mai mult respect pentru profesorii de chimie dezorientaţi. Vântul sufla în direcţia greşită, dar pentru că cilindrii erau pe poziţie, s-a dat ordinul ca gazul să fie eliberat, însă acesta a fost suflat înapoi, spre britanici. Micul oraş Loos a fost capturat, dar cele două divizii de rezervă au fost menţinute prea departe în spate şi au înaintat în goană peste scândurile din tranşeele de comunicaţii

sau de-a lungul drumurilor care erau pline de căruţe înşirate ca pe aţă, tunurile şi inefabila cavalerie sosind mult prea târziu pentru a mai face ceva în afară de a fi măcelărite în următoarele două zile. Aceasta a provocat cel puţin o schimbare în conducerea britanică, deoarece sir John French a fost discreditat şi înlocuit de sir Douglas Haig, care era respectat la nivel înalt şi acţionase foarte bine în 1914. Atacul francez din Champagne a fost mai eficient, în sensul că pe 25 septembrie superioritatea însemnată a artileriei şi apoi apărarea germană ineficientă au permis o străpungere şi capturarea a 200 de tunuri, aceasta fiind o pradă considerabilă. Rezervele au înaintat ca să exploateze breşa creată, dar apoi problema a reapărut – apărători germani sosind cu trenul, o linie nouă defensivă şi, o problemă care ulterior avea să devină bine cunoscută, un câmp de bătălie de traversat, care fusese deja scurmat de bombardamente, cu cratere care erau uneori pline de apă de ploaie şi de cadavre. Vitalitatea Franţei se scurgea pe nesimţite.

Şi vitalitatea Imperiului Habsburgic se scurgea pe neobservate, odată cu sutele de mii de prizonieri în loc de victime în luptă. Cum a început 1915, armata a fost desfășurată de-a lungul munţilor Carpaţi, în speranţa de a apăra diversele trecători. Cu toate acestea, fortăreaţa Przemysl fusese lăsată în urmă în timpul retragerii şi adăpostea 120 000 de oameni, cu provizii care ar fi fost suficiente doar până la sfârşitul lunii martie. Dacă situaţia ar fi fost ca în alte părţi, locul ar fi căzut fără îndoială în faţa tunurilor grele, la fel cum se întâmplase la Liège şi nu numai, dar armata de asediu rusă avea puţine. Astfel, în mod fatal, „bastionul de pe San“ (după cum era denumit de propagandă) a rezistat, iar prestigiul austro-ungar părea să depindă de acesta – dacă s-ar fi prăbuşit, la fel s-ar fi întâmplat şi cu moralul soldaţilor şi poate că diverse armate potenţial inamice ar fi fost încurajate să intervină. În orice caz, e o greşeală de strategie elementară să devii dependent de fortificaţii: inamicul ştie ce vei fi nevoit să faci. Ei bine, ruşii ştiau prea bine că austriecii urmau să se confrunte cu relieful dificil în munţii Carpaţi; exista chiar o forţă germană de dimensiuni modeste, *Südarmee*. Din 23 ianuarie până la mijlocul lui martie au continuat trei dintre aceste atacuri la altitudini montane, şi până şi istoricii oficiali austrieci, a căror înțelegere faţă de Conrad implică uneori ascunderea adevărului, le numesc „o nebunie crudă“. Unităţi întregi au murit îngheţate, obuzele fie se îngropau în zăpadă, fie ricoşau din stratul de gheaţă, puştile trebuiau ţinute deasupra focului înainte să poată fi folosite. Aproximativ 800 000 de oameni au fost

sacrificaţi în aceste iniţiative, trei sferturi dintre ei murind de boală, iar dezertările devenind o problemă serioasă. Existau temeri că multe trupe slave, rutene (austro-ucrainene) sau cehe, în particular, nu erau de încredere, iar un regiment praghez istoric a fost chiar demobilizat.

În partea lor protejată, germanii aveau mai mult succes. Hindenburg primise în noiembrie titlul de „Comandant Suprem în Est“ (pe scurt, *Oberost*), forţele din subordinea lui dublându-se ca număr de la 20 de divizii la început, iar acum existau neînţelegeri între Ludendorff şi Falkenhayn care-i dispreţuia popularitatea şi credea că planurile acestuia sunt mult prea ambiţioase. În orice caz, urgenţa austro-ungară l-a forţat pe Falkenhayn să trimită patru corpuri de armată nou formate pe frontul rusesc şi, la începutul lui februarie, acestea au atacat la sud-est de graniţa prusacă, în cadrul unei operaţiuni numite „Bătălia de iarnă din Mazuria“. În zăpada adâncă, armata germană şi-a etalat virtuozitatea, o armată rusă fiind lovită în timp ce intra în formaţiune de atac, iar alta fiind luată atât de puternic prin surprindere, încât comandantul ei, om de 70 de ani, a avut o cădere nervoasă şi a fugit la fortăreaţa din Kovno (a fost condamnat la 15 ani de muncă grea). Un corp de armată rusesc a fost prins într-o pădure, ca la Tannenberg, dar la o scară mai mică. După aceea, atacurile au trecut la graniţele dintre Polonia şi Prusia Orientală şi au tins să arate că Falkenhayn avea dreptate, că Ludendorff era mult prea ambiţios: dacă ruşii nu cumva făceau gafe spectaculoase, pierderile germane erau mult prea mari pentru orice ar fi câştigat. În orice caz, Imperiul Austro-Ungar avea acum nevoie de ajutor direct. Pe 22 martie, Przemysl s-a predat, iar forţa rusă eliberată astfel a fost folosită pentru un atac prin trecătorile Carpaţilor, care duceau spre marea câmpie a Ungariei, şi erau temeri chiar şi în ceea ce priveşte Budapesta. La începutul lui aprilie, într-o duminică de Paşte, o forţă germană, *Beskidenkorps*, condusă de unul dintre cei mai competenţi generali, Georg von der Marwitz, a respins pericolul imediat, dar lucrurile nu puteau decât să se înrăutăţească dacă nu se luau măsuri mai substanţiale.

La orizont se profila de asemenea un pericol pe care toţi îl considerau mortal: probabilitatea ca Italia să intervină. Cum ar fi putut face faţă Imperiul Austro-Ungar unui a treilea front, ba poate chiar, dacă ar fi intrat în război şi România, unui al patrulea? Ambele erau state noi, unificarea naţională nu se încheiase în nici unul din ele, întrucât Imperiul Habsburgic

cuprindea comunități substanţiale de italieni și de români. Italienii au mers mai departe şi au privit spre ţările slave din sud peste Marea Adriatică, visând la un imperiu la Mediterana în detrimentul Turciei, precum şi la un împrumut de 50 000 000 de lire sterline. Se temeau foarte tare de Germania, dar problema austro-ungară şi debarcarea aliată de la Gallipoli au compensat acest lucru, iar pe 26 aprilie Italia a semnat cu Antanta un Tratat la Londra, garantând intervenţia. Parlamentul italian, care nu era foarte entuziasmat de idee, a adoptat totuşi decizia în favoarea războiului, iar pe 23 mai ambasadorul italian de la Viena a înmânat austriecilor declaraţia de război. Teoretic, acesta ar fi trebuit să fie sfârşitul Austriei, dar geografia a ajutat-o foarte mult. Cea mai mare parte a graniţei austro-italiene era foarte muntoasă şi existau doar vreo 32 de kilometri de teren plat, la nord-vest de marele port Trieste, care era principalul obiectiv al italienilor. Oricum, era o zonă cu relief carstic, din silex, un teren în care nu creştea nimic şi nu puteau fi săpate tranşee. Până şi forţele adunate în pripă de austrieci au reuşit să ţină piept primelor atacuri. Departe de a distruge Imperiul Austro-Ungar, intervenţia italiană a dat războiului sens din punctul de vedere al multor slavi, iar regimentul de la Praga a fost reconstituit în timp util, deoarece oamenii lui se remarcaseră ca foarte buni luptători pe frontul italian. În plus, intervenţia italiană l-a dus pe Falkenhayn la unul dintre cele mai mari succese ale războiului din est.

Falkenhayn avea două griji principale. Prima era să convingă Rusia să renunţe la război şi avea nevoie de o dovadă a faptului că aceasta nu avea să-l câştige niciodată. A doua era să-i convingă pe austro-ungari că ar trebui să le facă italienilor concesii generoase ca să le contracareze intervenţia. Acest lucru era dificil de obţinut; dacă le-ar fi spus că propune să trimită ajutor direct, în vederea înfrângerii Rusiei, i-ar fi încurajat să refuze să le facă italienilor concesii. Pregătirile de atac împotriva Rusiei erau prin urmare ascunse până şi faţă de Conrad, iar Kaiserului i s-a dezvăluit planul abia pe 11 aprilie. Era un plan bun – un atac întreprins de o nouă armată (a XI-a) peste dealurile din zona rurală de la nord de Carpaţi, în trecătorile în care ruşii încercau să lanseze ofensive. Până acum pământul se uscase şi nu s-ar fi repetat luptele dezastruoase duse de Conrad în zăpadă. După zece zile, cele opt divizii – 100 000 de oameni şi 1 000 de tunuri – din noua Armată a XI-a a lui Mackensen au sosit la est de Cracovia spre sfârşitul lui

aprilie, genul de transport reuşit pe calea ferată, de care în special ruşii nu erau capabili.

Ei au sosit într-un punct extrem de sensibil, o zonă unde dificultăţile ruşilor legate de bunurile de război se adăugau la o situaţie strategică foarte încurcată: întreaga lor poziţie era pe cale să explodeze. Armata rusă cuprindea două grupuri de armată (sau fronturi). Cel nord-vestic trebuia să se ocupe de germanii din Prusia Orientală, care puteau ataca la sud, la est, chiar la nord, în provinciile baltice. Un comandant prudent ar fi trebuit să păstreze soldaţi care să fie pregătiţi să le apere pe oricare dintre acestea, astfel nemairămânând nici un soldat liber pentru un atac. Frontul de sud-vest era la fel de puternic ameninţat de atacuri pe flancul lung al Carpaţilor şi, în orice caz, se credea, evident, că dacă s-ar fi depus un pic de efort era posibil ca Imperiul Austro-Ungar să fie scos din război. Problema în tabăra rusă era în principal că mişcările de trupe erau extraordinar de lente, deoarece sistemul rusesc de cale ferată era considerabil mai puţin avansat decât cel german şi aproape că nu exista o conducere centralizată a căii ferate în afară de un ofiţer de rang mediu cu doi aghiotanți care stăteau într-o jumătate de vagon de cale ferată într-un luminiş de la Baranowicze. Aproape o cincime din manevrele germane pe calea ferată priveau caii (în special nutreţ), dar dintre cele ruseşti mai mult de jumătate, şi asta în parte deoarece cavaleria şi cazacii continuau să îşi aştepte momentul de glorie. Dar, în orice caz, fronturile au reuşit să întreprindă propriile manevre pe calea ferată, au ignorat Stavka şi nu şi-au prezentat mai întâi unul altuia pretenţiile. Mutarea unui corp de armată putea dura o lună, deşi teoretic o călătorie de la Riga la Odessa s-ar fi putut încheia în cinci zile.

Două treimi din întreaga forţă, 60 de divizii, aveau fobii legate de Prusia Orientală. Comandantul Grupului de Armată sud-vest (Ivanov) aduna o forţă mare (şase corpuri de armată) pentru o acţiune în apropierea graniţei cu România, în estul Carpaţilor – scopul fiind, desigur, să aducă în război România şi Italia simultan. Se presupunea că majoritatea trupelor ruse de la vest de acestea urmau să continue înaintarea în trecătorile din Carpaţi, iar rezultatul a fost că frontul de la est de Cracovia a fost slab apărat de cinci divizii, fără să existe rezerve uşor accesibile, iar linia frontului era schiţată, cu câteva modificări sporadice ale reliefului şi nu prea multă sârmă ghimpată. Soldaţilor ruşi nu le plăcea să sape în pământul pentru care luptaseră, deoarece în perioada dezgheţului ieşeau la iveală cadavre.

Comandantul local auzise că sosesc trupe germane şi dorea să construiască o poziţie de rezervă. I s-a spus că, dacă are oameni pe care să-i pună la acest gen de muncă, înseamnă că are mai mulţi decât îi trebuie şi i s-a ordonat să se despartă de câţiva. Comunicaţiile pe linia frontului se desfăşurau uneori pe teren deschis. Totul, fie că era de natură strategică, fie că era de natură tactică, era acolo pentru a provoca unul dintre cele mai mari dezastre din istoria militară a Rusiei.

Pe 2 mai, cele 18 divizii şi 1 000 de tunuri ale Armatelor a IV-a austriacă şi a XI-a germană au început un bombardament care a durat patru ore şi care a pus curând la pământ poziţiile ruseşti, atac la care nu s-a putut răspunde, deoarece cea mai mare parte a artileriei Armatei a III-a ruse era altundeva (până şi comandantul, deşi avertizat dinainte de dezertori, plecase la o ceremonie a Ordinului Sf. Gheorghe). Mulţi dintre soldaţi erau lipsiţi de experienţă sau prea vârstnici, iar unii s-au speriat de mortierele de tranşee luând-o la goană, cu mantalele fluturând, pe terenul deschis; o treime dintre apărători au căzut secerați, iar o breşă de opt kilometri s-a deschis în linia rusească. În două zile, trupele Puterilor Centrale au avansat cu 13 kilometri. Doar o retragere rusească imediată pe râul San şi Przemysl ar fi salvat ceva, dar Armatei a III-a i s-a ordonat să reziste, rezervele locale au dispărut în apărare, iar până pe 10 mai austro-germanii capturaseră 200 de tunuri şi luaseră 140 000 de prizonieri. Ruşii erau nevoiţi să se retragă din Carpaţi, iar rezerve de pe celălalt front au fost trimise prea târziu, cu şovăială şi în mod fragmentat. În plus, un alt factor sinistru începea să se arate: ruşii nu aveau suficientă muniţie – unui corp care avea nevoie imediat de 20 000 de obuze, şi ulterior de 25 000 zilnic, i se puteau trimite doar 15 000. Până pe 19 mai, germanii aveau un cap de pod peste San, iar când Falkenhayn s-a întâlnit cu şeful de stat-major al Armatei a X-a, Hans von Seeckt, la Jaroslaw, cei doi bărbaţi au fost de acord că se deschidea o ocazie uriaşă: putea fi cucerită întreaga Polonie rusească. Comandantul frontului rusesc de sud-vest era de aceeași părere, trimiţând mesaje alarmante în care scria că va fi nevoit să se retragă până la Kiev. Între timp, trebuia să se retragă la întâmplare, între nord şi est, neştiind prea bine pe ce drum aveau să o ia Puterile Centrale. Pe 4 iunie, Przemysl a fost recucerit, iar pe 22, Lvov.

A urmat o criză uriaşă pe frontul rusesc. Marele berbece (forţă de atac) din Galiția se deplasa acum spre sudul Poloniei ruseşti, iar la mijlocul lui iulie germanii din Prusia Orientală asamblau un alt berbece pentru partea

nordică. A mai existat o complicaţie, întrucât germanii deschiseseră un alt front, la Baltica. La mijlocul lui aprilie trimiseseră acolo cavaleria în spaţiu deschis şi atrăseseră mai multe trupe ruseşti decât s-ar fi justificat să fie în regiune; o armată trebuia să apere Riga, alta Lituania, iar un nou front, cel nordic, era deschis, dând obișnuitele bătăi de cap legate de indisponibilitatea rezervelor. Din punct de vedere strategic, poziţia rusă era foarte slabă şi raţional ar fi fost să renunţe cu totul la Polonia. Totuşi, vocea care susţinea acest lucru a fost adusă la tăcere cu uşurinţă. În primul rând, evacuarea Varşoviei ar fi necesitat 2 000 de trenuri, însă la acestea nu se putea renunţa deoarece era nevoie de nutreţ. Mai era un argument. Polonia ar fi trebuit să fie protejată de marile fortăreţe – Kovno la nord, Novogheorghievsk în afara Varşoviei, simbolul stăpânirii ruseşti, şi altele mai mici în alte părţi, pe diverse râuri. Aceste fortăreţe fuseseră extrem de costisitoare înainte de război şi aveau mii de tunuri, cu milioane de obuze. De ce să le abandonezi?

De aceea armata rusă urma să stea şi să lupte. Lipsa de obuze fusese provocată nu neapărat de înapoierea teribilă a ţării (aşa cum au afirmat Stalin şi generalii plecați din țară după Revoluție, care căutau cu toţii scuze pentru greşelile lor), ci de confuzie. Ministerul de război nu crezuse niciodată că industriaşii ruşi puteau fi oneşti sau competenţi. Departamentul Artilerie al ministerului credea că infanteria are doar experienţe ghinioniste. Străinii erau invitaţi să furnizeze obuze, dar Rusia era la sfârşitul listei tuturor, pentru că trimitea specificaţii în unităţi de măsură învechite, cum ar fi cotul, şi nu putea plăti direct (folosea credit britanic). Dar rămâne faptul că două milioane de obuze fuseseră depozitate în marile fortăreţe, care acum se prăbuşeau. La mijlocul lui iulie, Gallwitz, cu 1 000 de tunuri şi 400 000 de obuze în nord, şi Mackensen, în sud, îşi croiau drum bombardând, uneori reducând corpuri de armată ruseşti la câteva mii de oameni, iar până pe 4 august germanii cuceriseră Varşovia. Fortăreaţa Novogheorghievsk avea o garnizoană mare, cu 1 600 de tunuri şi un milion de obuze. Ar fi trebuit evacuată, dat fiind faptul că fiecare fortăreaţă din Europa putea fi atacată cu artilerie grea, dar, în calitate de comandant de front, Alekseev a opinat că „motive spirituale vorbesc în favoarea apărării ei“. Beseler, cuceritorul fortăreţei Anvers, a sosit cu un tren de asediu. L-a capturat pe inginerul-şef al fortăreţei, care făcea rondul, împreună cu toate hărţile sale. Un singur obuz german a explodat în peretele unuia dintre

forturi, soldații predându-se pe 9 august. În acelaşi moment, aceeaşi soartă a avut-o o altă mare fortăreaţă, Kovno, care ar fi trebuit să apere Lituania şi unde se afla un alt transport uriaş, de 1 300 de tunuri şi 900 000 de obuze.

Conform unui proverb turcesc, un dezastru e echivalent cu o mie de sfaturi, iar Stavka a făcut, în fine, ceea ce trebuia – a ordonat retragerea, într-o versiune a anului 1812, cu tot cu tactica pământului pârjolit, nelăsând nimic în urmă care să fie folosit de germani. Din punct de vedere militar, retragerea a fost organizată destul de bine, Brest-Litovsk fiind ars din temelii, sute de mii de refugiaţi părăsind regiunile de colonizare evreieşti şi înghesuindu-se în oraşe. Germanii s-au deplasat mai rapid decât proviziile lor, chiar şi decât cele de apă, târându-se prin ţinuturile mlăştinoase de la Prîpeat. Deoarece Stavka a exagerat pericolul german pentru Riga, retragerea s-a desfăşurat în diferite direcţii. Pe 18 septembrie germanii s-au strecurat prin „breşa Sventsiani“ şi au reuşit să cucerească Vilnius, capitala Lituaniei. Ludendorff dorea să continue, dar Falkenhayn era realist. Ruşii pierduseră un milion de prizonieri şi categoric nu se aflau în poziţia de a încurca planurile germane în altă parte; în orice caz, ca tehnician, Falkenhayn a înţeles bine dificultăţile legate de aprovizionarea armatelor lui din Rusia țaristă, acestea aflându-se cu mult dincolo de capetele de linie germane, ţara fiind lipsită de drumuri pietruite şi soldaţii depinzând de o cale ferată rusească abia funcţională, cu ecartament lat, inutilizabil de către locomotivele germane. Una dintre priorităţi era să scoată Serbia din război şi să stabilească o rută terestră până în Turcia înainte să înceapă iarna balcanică. A dat deoparte planurile austro-ungare privind Ucraina şi Italia şi l-a trimis pe Mackensen în Balcani. Guvernul bulgar avea ambiţiile lui, de a reconstitui imperiul bulgar medieval, şi Bulgaria era plasată strategic pentru a invada Serbia dinspre est. A fost copleşită în octombrie–noiembrie şi, pe 1 ianuarie 1916, primul tren direct de la Berlin a sosit la Istanbul.

Un colonel pe nume Doughty-Wylie, care făcea parte din statul-major, a venit la mal înarmat doar cu un băț din trestie. Fusese consul militar (parte dintr-un efort internaţional timpuriu de păstrare a păcii în sud-estul Anatoliei), participase împreună cu Semiluna Roşie la Războaiele Balcanice, în tabăra otomană, şi fusese decorat. A spus că nu va ucide turci, a fost el însuşi ucis şi i s-a acordat post-mortem Crucea Victoria.

Unitate britanică de mitraliori pe Somme, 1916, purtând măști de gaze. (Hulton-Deutsch Collection/Corbis)

PATRU • **1916**

În decembrie 1915, Aliaţii au organizat o conferinţă militară la cartierul general francez, în palatul prinţilor de Condé de la Chantilly. Anul fusese prost pentru ei. Oricum, 1916 promitea să fie mult mai bun: ruşii depăşiseră criza de muniţie, iar britanicii creau o armată terestră; tot ei finanţau importurile (în principal din SUA), care erau atât de vitale pentru efortul de război aliat. Falkenhayn ar fi putut spune că timpul nu era de partea Germaniei. Putea observa, de asemenea, că Marea Britanie era inamicul principal: aceasta avea să continue lupta, dacă nu cumva Franţa putea fi convinsă să ceară pace. Germania avea în continuare un avantaj în ceea ce priveşte producţia de muniţie, aşa că ţinta clară era armata franceză, iar metoda evidentă era artileria – folosită în mod competent, provocase trei sferturi din numărul total de victime. Superioritatea germană în această privinţă era în continuare substanţială şi trebuia folosită într-un loc unde francezii nu ar fi avut alternativă decât să stea şi să fie bombardaţi. Locul era de la sine înţeles – Verdun. Era un loc istoric, o fortăreaţă care domina înălţimile de pe Meuse, situată la nord-est de Paris, care acţionase ca balama pentru armata franceză în bătălia de pe Marna şi avea un loc mai important în mitologia Franţei decât avea Ypres în mitologia Angliei. Trebuia apărată neapărat, deşi, dat fiind terenul, apărătorii ei puteau fi bombardaţi şi făcuţi bucăţi.

Aşa gândea Falkenhayn şi, în unele privinţe, raţionamentul era logic. La Saint-Mihiel era un intrând german, la sud, din care puteau fi bombardate comunicaţiile Verdunului şi, dacă ar fi cucerit înălţimile de la est de râu, tunurile lui ar fi putut bombarda chiar Verdunul. Comunicaţiile germane erau mult mai bune decât ale apărătorilor, care constau în principal dintr-un singur drumeag sinuos, în urcare. În plus, ceţurile de iarnă şi pădurile favorizau factorul surpriză al unui atac, iar superioritatea aeriană fusese obţinută. Francezii ar fi fost nevoiţi să contraatace în circumstanţe extrem de nefavorabile, suferiseră deja enorm sub conducerea lui Joffre în 1915, şi ar fi sângerat de moarte. Armata a V-a a fost plasată sub comanda Kronprinzului, care avea un Von der Schulenburg, dintr-una dintre dinastiile militare prusace istorice, ca şef de stat-major, şi evenimentele au început să se desfăşoare aşa cum prevăzuse Falkenhayn. Verdunul fusese liniştit, iar

poziţiile franceze nu erau bine pregătite. Inspecţia din ianuarie a produs îngrijorare, iar generalii ar fi abandonat probabil pur şi simplu poziţia, dar politicienii au intervenit şi au spus că gloria Franţei interzicea retragerea. Kronprinzul a adunat doar nouă divizii, pentru că importantă era artileria – 1 300 de trenuri cu muniţie în şapte săptămâni. A fost o întârziere provocată de condiţiile meteo, iar asta a permis intensificarea pregătirilor franceze – poate în mod decisiv. Pe 21 februarie, 1 220 tunuri, jumătate dintre ele grele sau cu traiectorie înaltă, au tras două milioane de obuze în opt ore, pe un front de 13 kilometri. În primele trei zile, germanii au avansat cu câţiva kilometri, folosind tactici şi arme noi, cum ar fi aruncătoarele de flăcări. Simbolul bătăliei era un fort măreţ, Douaumont, pe care francezii au avut inspirata idee să îl abandoneze (betonul acestuia fiind extrem de gros, dar reprezentând o ţintă evidentă pentru cele mai grele tunuri, deşi după capturarea lui un tun francez a fost cel care l-a zdrobit). Germanii l-au cucerit printr-un noroc, francezii optând pentru folosirea tranşeelor din afara lui.

Dar ideile lui Falkenhayn erau defectuoase. Două milioane de obuze puteau desigur distruge orice vieţuitoare pe un front de 13 kilometri, dar frontul nu era suficient de lung pentru a-i ucide şi pe francezii de pe malul vestic al râului Meuse, care trăgeau în germanii care avansau pe malul drept. Comandantul apărătorilor, Philippe Pétain, ştia cu ce se confrunta, iar avântul german a scăzut. Falkenhayn a fost nevoit să încerce să se ocupe de problema de pe malul stâng, iar între timp pe malul drept trebuia să respingă contraatacurile sinucigaşe ale unui general hotărât să-şi facă un renume, Nivelle. Francezii nu au cedat – dimpotrivă – iar înălţimile de la est de Meuse, de după Douaumont, nu au fost cucerite. Între timp, Verdunul a fost transformat într-o epopee naţională, similară cu Bătălia pentru Anglia din 1940, şi Franţa s-a însufleţit. Opinia publică a fost stârnită în ambele tabere, iar obiectivele limitate ale lui Falkenhayn au fost uitate.

Au fost 750 000 de victime, francezi şi germani. Unicul drum, „drumul sacru“, după cum blasfemic a fost denumit, era improvizat, şi pe el trecea câte un camion la fiecare 14 secunde, noaptea cu lumina farurilor estompate, pentru a aproviziona linia de la Verdun. Diviziile franceze luptau prin rotaţie, aproape toate petrecând cel puţin câte două săptămâni pe linia frontului. Falkenhayn şi-a dat seama că va trebui să aducă la tăcere artileria de pe malul vestic al lui Meuse, prin urmare în martie şi aprilie şi-a

concentrat eforturile acolo. Dacă el ar fi avut ultimul cuvânt de zis, ar fi preferat probabil să oprească operaţiunea, dar operaţiunea devenise o problemă de prestigiu, însuşi Kaiserul vizitând frontul pentru a celebra căderea fortului Douaumont şi încurajându-şi fiul. Germanii au capturat două dintre înălţimile vestice – Mort Homme şi Côte 304 – după care, în mai şi iunie, şi-au îndreptat atenţia din nou spre malul estic, cucerind fortul Vaux, dar nu aceasta fusese ideea exerciţiului – francezii ar fi trebuit să fie cei care să aibă inițiativa atacurilor. La început, pierderile francezilor au fost mult mai mari decât ale germanilor, dar acum cifrele ajunseseră aproximativ egale. Când pe 23 iunie a fost lansat ultimul mare efort german, a fost prea slab pentru a aduce triumful. După aceea, noul comandant plin de energie, generalul Nivelle, a organizat contralovituri bine planificate, recucerind forturile (există o scenă în marele film al lui Jean Renoir intitulat *La Grande Illusion* când prizonierii de război francezi strigă înnebuniţi „*Douaumontest à nous*“). Verdun i-a dat Franţei şi un slogan: „*ils ne passeront pas*“ („pe-aici nu vor trece“). Dar într-un fel, Verdun a tocat armata franceză sau, în orice caz, a forţat-o în aşa măsură, încât ţara nu şi-a mai revenit cu adevărat: acesta e ultimul moment în care Franţa e o Mare Putere. Când a căzut, în 1940, prăbuşirea s-a datorat în parte faptului că poporul ei nu a mai vrut să treacă încă o dată prin experienţa de la Verdun.

Poate că dacă Falkenhayn i-ar fi ajutat pe austrieci, Italia ar fi fost scoasă din război, iar acesta era şi scopul Austriei. La mijlocul lunii mai, austriecii au atacat dinspre Trentino, sperând să reuşească străpungerea spre câmpia veneţiană şi chiar să izoleze întreaga armată italiană de pe Isonzo, la nord-est de Veneţia. Era un plan foarte curajos şi, pe vremea care era în continuare de iarnă, austriecii făceau minuni, tractând tunuri grele cu ajutorul telecabinelor şi al teleschiurilor. Aceasta le-a dat un avantaj triplu în ceea ce priveşte artileria grea şi, mutând şase dintre cele mai bune divizii ale sale de pe frontul de est, Conrad a câştigat o uşoară superioritate. În câteva zile, austriecii erau aproape de marginea platoului, dar, ca de obicei, comunicaţiile apărătorilor erau mai bune, în timp ce atacatorii erau epuizaţi; rezervele au venit cu camioane Fiat, pentru contraatac. Acesta a fost singurul scenariu ipotetic adevărat al războiului. Dacă Falkenhayn l-ar fi sprijinit pe Conrad, atunci Italia ar fi putut fi scoasă cu uşurinţă din război, cu consecinţe dramatice pentru celelalte fronturi. Opţiunea nu a fost niciodată luată în calcul cu seriozitate; Falkenhayn nici măcar nu i-a spus

lui Conrad despre planurile sale şi nici Conrad nu i-a spus lui Falkenhayn: cei doi nu se înţelegeau deloc.

A existat și o bătălie decisivă pe frontul rusesc. Generalii ruşi trebuiau să facă ceva, conform acordurilor de la Chantilly, ca să-i ajute pe francezi la Verdun. Pe 18 martie, în Rusia țaristă, în apropierea lacului Naroci, armatele ruse de nord au început o ofensivă, recunoscând oarecum întemeiat faptul că problemele de aprovizionare anterioare fuseseră depăşite. A fost un exemplu ca la carte, care arată cum nu trebuie procedat. Trupele au fost mânate în marş prin zăpadă, fiind uşor de observat de aviaţia germană; până şi bucătarii de la statul-major se întrebau când va avea loc ofensiva. Dezgheţul începuse: noroi topit în timpul zilei, noroi îngheţat în timpul nopţii, ceea ce însemna că obuzele fie erau înghiţite, fie ricoşau. În plus, exista rivalitatea între artileria uşoară şi artileria grea care nu cooperau, şi bombardamentul iniţial nu a fost eficient, fiind categorisit drept „spectacolul de sunet și lumină al generalului Smirnov“. După 100 000 de victime şi nici un câştig, atacul a fost anulat şi, deşi concurenţa era puternică, a fost probabil lupta cel mai prost gestionată din tot războiul. Rusia educată începea să privească spre sistemul ţarist cu batjocură. Departamentul de presă al Stavka era condus de un oarecare Mihail Lemke, care tradusese din Hegel, iar jurnalele lui publicate în 1918 consemnează ironia – generalul Smirnov, mult prea bătrân, numit în funcţie pentru că vreo bătrână bunicuţă trăsese nişte sfori la curte, pe când generalul Bezobrazov, cu ochi exoftalmici şi picioare lungi, era şi mai rău. Generalul Kuropatkin s-a gândit la o acţiune rapidă prin care, în miez de noapte, reflectoarele aveau să fie aprinse brusc, probabil pentru a-i dezorienta pe germani. Nu-i trecuse prin minte că atacatorii aveau să se profileze pe zăpadă în lumina reflectoarelor şi să devină astfel ţinte uşoare. A fost demis. În orice caz, ţarul, pentru a nu-l răni, nu dorea ca acesta să creadă că fusese demis pentru că era prea bătrân; i s-a spus cu delicateţe că fusese doar incompetent şi a fost înlocuit cu altul şi mai bătrân. Lemke nu prea ştia ce să creadă, dar era pe cale să se producă o nenorocire şi mare. După bătălia de la lacul Naroci, armatele ruse din nord nu au făcut mai nimic timp de un an şi jumătate – plictisite, prost hrănite, bând pe stomacul gol amestecuri fermentate preparate pe ascuns: reţeta perfectă pentru o răzvrătire care era normal să izbucnească la o scară enormă.

*

În acest moment avea loc o altă non-bătălie, cam tot la fel de decisivă. Flota Tirpitz şi British Grand Fleet erau trase deoparte, una în Bremen şi cealaltă în Scapa Flow, la marginea nordică a Scoţiei, ambele mai mult sau mai puţin imobilizate de pericolul minelor şi al submarinelor. Înainte de război fusese destul de clar ce se va întâmpla, iar britanicii încercaseră să le bage germanilor în cap acest lucru: ambele tabere cheltuiseră sume uriaşe de bani pe nave care nu aveau să facă nimic vreodată. Pe 31 mai, în contextul bătăliei de la Verdun, germanii au pornit pe mare, cu intenţia de a distruge rapidele crucişătoare de bătălie britanice, întrerupându-se astfel atacurile asupra transportului de trupe peste Canalul Mânecii sau trimiterea de nave împotriva vaselor comerciale în largul oceanului. Datorită activității serviciului de informaţii, britanicii nu au fost luaţi prin surprindere. Cele două flote trebuiau să se mişte cu multă prudenţă, de teama minelor şi a torpilelor. Cum cele mai noi cuirasate britanice aveau motoare diesel şi tunuri enorme, raza de acţiune era atât de mare, încât navele abia dacă mai aveau nevoie să se vadă una pe alta (deşi acurateţea tirului era redusă şi majoritatea proiectilelor îşi ratau ţinta). Într-un fel, era aceeaşi poveste ca aceea de pe frontul de vest – o greutate enormă, dar o capacitate de control inevitabil limitată. Britanicii erau dependenţi de steagurile de semnalizare de modă veche: era dificil să ştii ce se întâmplă, iar comandantul britanic, Jellicoe, se comporta cu mare prudenţă, ştiind că dacă luptele mergeau prost putea pierde războiul într-o după-amiază. Bătălia Iutlandei a durat doar câteva ore, de partea britanică fiind 150 de nave, 100 de partea germană. Pierderile au fost de 14 la 11, înainte ca germanii să se retragă prudent. Evident, avuseseră rezultate mai bune în acea zi, navele britanice fiind cu blindaj mai subţire şi având mai puţini pereţi etanşi, dar germanii au recunoscut că scăpaseră ca prin urechile acului şi că nu aveau cum să elimine superioritatea navală britanică prin acţiuni ale flotei. Amiralitatea lor a propus atunci în schimb submarine, iar flota a rămas în port, devenind cu adevărat o „flotă de risc“, în sensul că Imperiul German în sine risca – lucru de care şi-a dat seama abia doi ani şi jumătate mai târziu – să fie răsturnat de marinarii nemulţumiţi şi beţi.

Britanicii nu se aşteptaseră să fie nevoiţi să creeze o armată terestră, iar la început autorităţile au fost copleşite de numărul mare de voluntari. Oricum,

se aflau acum în postura de a face ceva cu „noile lor armate“ (după cum erau numite acestea), iar urgenţa franceză a accelerat acest proces. La Chantilly s-a convenit că avea să fie un efort franco-britanic, iniţial francezii preluând conducerea. Noul comandant britanic, Douglas Haig, ar fi preferat un atac în Flandra, care ar fi curăţat măcar coasta belgiană, dar nu s-a întâmplat nimic altceva decât că armatele franceză şi britanică s-au unit în jurul oraşului Amiens, oraş de frunte al Picardiei, pe râul Somme – o zonă unde macul creşte din abundenţă. Florile de mac au devenit simbolul britanicilor morţi în război.

Un atac pe Somme nu era neapărat de o importanţă strategică deosebită. Este adevărat, Haig îşi imagina în continuare că linia germană poate fi străpunsă, iar cavaleria poate curge prin breşa creată, dar aceasta putea „curge“ mai eficient în altă parte, atât timp cât se putea crea un loc pe unde să „curgă“. În timp ce linia germană se solidifica în 1914, curgea de-a lungul crestelor, nu substanţial în termeni absoluţi, dar categoric substanţial în termeni relativi, ceea ce le oferea tunurilor Aliaţilor un avantaj mai mare şi a permis într-o mai mică măsură transformarea pământului în nămol, pânza freatică aflându-se mai în adânc în sol. Tot ce putea să facă Haig era să cucerească acele creste. În orice caz, industria de război britanică era capabilă acum să producă mii de tunuri şi milioane de obuze şi astfel, la fel ca și în cazul altor armate, ideea generală era să lanseze un bombardament uriaş, urmat de un atac pe un front de 32 de kilometri (suficient de lung pentru ca trupele care înaintau să nu fie atacate de pe flancuri).

Haig nu avea încredere în capacitatea oamenilor lui şi, de aceea, se baza doar pe bombardamentul zdrobitor. Este adevărat, pentru orice soldat antebelic, cantităţile de material de luptă disponibile păreau enorme, dar lucrurile nu stăteau chiar aşa dată fiind scara misiunii. Existau şi alte probleme – mai întâi, faptul că un număr considerabil de obuze erau „dude“ sau cădeau înainte să ajungă la ţintă, iar în al doilea rând, faptul că artileria nu era bine pregătită pentru misiunea ei. Un câştigător posibil al războiului era „barajul de artilerie mobil“, o cortină de foc care avansa constant, cu aproximativ 15 metri în faţa infanteriei, forţându-i pe apărători să ţină capul jos. Totuși, pentru aceasta era nevoie de comunicare şi de un grad de control care depăşea capacitatea britanicilor la acea vreme. Telefonul şi radioul se stricau, porumbeii călători nu erau potriviţi, iar barajul trebuia organizat de un ofiţer de observaţie cocoţat undeva sus, fiind o ţintă cât se poate de

vizibilă, într-un copac sau pe o construcție înaltă. Dar curba de învăţare a armatei era în continuare în fazele ei incipiente. Expertul în artilerie al lui Haig a fost adus în ultima clipă, estimându-se că va împărtăşi din cunoştinţele lui altor oameni; el nu a permis folosirea de manuale de referinţă, ca să nu mai vorbim despre literatura străină pe subiect. Manualul britanic dezvăluia secretul când afirma măreț că „acurateţea este o nouă cerinţă în acest război“. Dar şi infanteria abia dacă era instruită şi (ca în cazul francezilor în 1914) era de aşteptat să aplice doar tacticile cele mai simple – înaintarea în linii lungi şi rigide, cu ofiţerii în faţă. O ultimă problemă era legată de Ministerul Muniţiei: se produceau în continuare şrapnele, care explodau în aer deasupra unei poziţii defensive împrăştiind proiectile, poate utile pentru tăierea sârmei ghimpate, dar nu împotriva adăposturilor săpate adânc pe care le construiau germanii acum, cum era de aşteptat. Nu erau suficiente proiectile puternice, care explodau la impact sau după acesta (focoase speciale puteau întârzia explozia cu câteva secunde, în timp ce obuzul se îngropa în pământ, distrugând cu adevărat sârma ghimpată). O altă problemă a fost amatorismul gestionării trenurilor: un blocaj de 29 de kilometri între Amiens şi Abbeville nu a fost rezolvat până nu a apărut ca de obicei un scoţian irascibil şi i-a concediat pe toţi cei responsabili.

Bombardamentul britanic a început pe 24 iunie, exact când se stingeau ecourile ultimului efort german de la Verdun, şi a continuat o săptămână, estimându-se că totul va fi distrus. 400 de tunuri grele şi 1 000 de tunuri de câmp nu erau însă suficiente ca să distrugă un sistem defensiv de cinci kilometri adâncime şi 32 de kilometri lungime. Începutul acestuia le-a dat germanilor semnale puternice că urmează un atac şi a îngropat linia frontului într-un noroi care era aproape imposibil de trecut. Germanii, aflaţi pe creste, săpaseră tranşee foarte adânci, întărind zidurile de apărare cu beton, iar aceste sisteme nu au fost nici pe departe distruse: artileria era în continuare activă şi erau linii de mitraliere care urmau să se ocupe de „valurile“ de infanterişti care au ieşit din tranşeele britanice pe 1 iulie, uneori ofiţerii jucând cu soldaţii fotbal pentru a le inspira încredere. Înşiruirea numelor de pe memorialele de război de la Eton, Oxford, Cambridge şi Edinburgh continuă la nesfârşit (cinste celor de la New College, Oxford, Trinity, Cambridge pentru că acestea includ şi nume germane şi maghiare). În acea zi, au murit 20 000 de britanici, cel mai mare

dezastru din întreaga istorie militară britanică. Au urmat alte 37 000 de victime, iar câştigurile au fost aproape nule – la Mametz, pe dreapta, o secţiune din frontul german a fost cucerită, dar în alte părţi, nimic. Francezii, în sud-est, au luat cu asalt întreaga linie a frontului şi au înaintat spre a doua linie, dar au folosit mult mai multe tunuri pe kilometri întregi de front, tactica lor fiind învăţată la şcoala dură de la Verdun.

Realitatea era că străpungerea, în forma imaginată de Haig, nu era posibilă, acesta dispunând de prea puţină artilerie cu adevărat zdrobitoare, şi până şi tunurile pe care le avea erau foarte limitate. Între începutul lui iulie şi noiembrie, uneori situația a impus ca planurile lui Haig să se limiteze la acţiuni locale, bine pregătite, având obiective foarte limitate. În consecinţă, erau mici succese, obţinute sporadic. Astfel, pe 14 iulie a avut loc o înaintare bine condusă, pe un front limitat, întreprinsă de sud-africani, dar apoi a venit cavaleria germană şi nu s-a ajuns nicăieri. În prima fază, în iulie şi august au avut loc operaţiuni necoordonate pe un front îngust, care au atras tirul inamic – pierderile au fost mai mari decât în prima zi şi nimic mai mult. Este adevărat că în tabăra germană era mare îngrijorare din cauza forţei artileriei britanice – şapte milioane de obuze a fost trase între 2 iulie şi mijlocul lui septembrie, iar regimentele istorice germane dezvăluie grija provocată de această *Materialschlacht*. În perioada de mijloc a bătăliei, germanilor li s-a ordonat să recucerească fiecare palmă de pământ pierdută, indiferent de valoarea ei tactică. Astfel, apărarea a fost mai costisitoare pentru germani decât ar fi trebuit să fie.

La mijlocul lui septembrie, Haig era pregătit pentru un nou efort, care implica o armă nouă, tancul. Era suficient de spectaculoasă – un monstru de metal, care se deplasa pe şenile şi era imun la tirul armelor de calibru mic; mulţi inventatori pretinzând că erau părinții acestuia, printre care şi H.G. Wells, pentru că şi-l imaginase. „Tank“ fusese denumirea lui codificată în timpul desfăşurării testelor – la Amiralitate, mulţumită lui Churchill, nu la Ministerul de Război care avea alte preocupări (la fel cum se întâmpla şi în cazul echivalentului său german). În jurul tancurilor s-a dezvoltat aproape un mit, dar acestea aveau limitele lor. Motorul cu combustie internă nu se dezvoltase suficient de mult pentru a transporta greutatea de 30 de tone, iar tancurile se stricau cu uşurinţă; acestea se deplasau foarte lent şi, deşi blindajul era gros, puteau fi scoase din luptă cu ajutorul unui obuz bine ţintit. De fapt, trebuiau să fie folosite împreună cu alte arme, cu avioanele şi

cu infanteria. Dar adevărata regină a câmpului de bătălie rămânea artileria, iar aici britanicii erau în stadiul de învăţare: înţeleseseră importanţa „barajului de artilerie mobil“. La mijlocul lunii septembrie, nedându-şi seama cum ar putea coopera tancurile cu infanteria, Haig nu a folosit-o, temându-se că ar putea fi lovite tancurile şi, la prima lor apariţie pe câmpul de luptă, tancurile nu au dat rezultate bune, în timp ce, ca întotdeauna, cavaleria a blocat zonele din spate, aşteptând o străpungere care nu a mai venit. Dar apoi, în a doua parte a lui septembrie, a fost adoptat barajul de artilerie mobil, iar o parte din frontul german a fost cucerit. Nu mai conta prea mult, exceptând faptul că episoade ca acesta – succese modeste – l-au făcut pe Haig să creadă că ar putea obține o victorie mare dacă ar continua. Şi a continuat, la nesfârşit, luptele de pe Somme scăzând în intensitate abia în noiembrie, în noroi şi ploaie. Justificarea avansată pentru întreaga operaţiune a fost că afecta moralul germanilor, istoricii oficiali luându-i partea lui Haig și afirmând chiar că, în fond, fuseseră ucişi 600 000 de germani, faţă de 400 000 de britanici şi francezi – o inversare a tiparului uzual al pierderilor într-o ofensivă. C.S. Forester a scris un roman intitulat *The General* în încercarea de a pătrunde în mintea militarilor vârstnici care au făcut posibile asemenea lucruri. A remarcat că generalii de pe frontul de vest încercau să bată un cui cu ciocanul şi, când acesta rezista, încercau să-l bată mai cu putere. Necesitatea a arătat în cele din urmă cum ar trebui purtate asemenea lupte, dar procesul de învăţare a fost lung şi sângeros.

În această perioadă a existat un singur militar vârstnic care a înţeles totul de la început – un rus, A.A. Brusilov. El comandase frontul de sud-vest împotriva austriecilor. După bătălia de a lacul Naroci, le dăduse celorlalţi comandanţi de front, vârstnici şi nervoşi, mai multă sau mai puţină speranţă, pentru că aceştia ajunseseră să creadă că germanii nu pot fi învinşi. Spre sfârşitul lui mai, au venit apeluri din partea Italiei, care dorea să se întreprindă un atac diversionist, şi aceşti generali au dat din cap în semn de refuz, pe motiv că forţele lor nu aveau cantităţile inimaginabile de obuze grele despre care credeau că ar fi fost necesare. Brusilov a provocat şi mai multe clătinări din cap când s-a oferit să atace. El gândise însă lucrurile în profunzime.

Problema legată de acest război era că diversele soluţii se excludeau reciproc. Dacă încercai o străpungere, însemna să aduci în zonă un număr enorm de oameni şi mari cantităţi de provizii: de aceea, pentru inamic nu ar

mai fi fost o surpriză şi categoric ai fi început cu un bombardament uriaş. Inamicul ar fi avut rezerve la îndemână. Cu forţa brută ai fi putut într-adevăr reuşi o străpungere, în sensul că ar fi fost distrus tot ce se afla în faţa trupelor tale. Apoi, trupele ar fi înaintat pe jos. Ar fi avansat cu aproximativ trei kilometri pe oră – mai puţin, dacă s-ar fi tras asupra lor – deoarece fiecare om era nevoit să care toate cele necesare supravieţuirii, inclusiv o unealtă de săpat tranşee, apă ş.a.m.d. Între timp, inamicul ar fi construit o nouă linie, aducând rezerve fie cu trenul, fie cu camionul (sau, în Franţa, cu autobuze londoneze). Ar fi urmat atacuri întreprinse de oameni obosiţi, sprijiniţi de tunuri cărate cu greu în faţă, prin noroi, de echipe de cai poate flămânzi. Rezultatul ar fi fost similar celui obţinut în urma ofensivei franceze din Champagne, din septembrie 1915, sau efortului britanic de pe Somme. De aceea, cheia trebuia să fie distrugerea rezervelor inamice. Asta ar fi însemnat atacuri în mai multe locuri simultan, astfel încât rezervele să nu mai ştie de unde să înceapă. Ar mai fi însemnat un scurt bombardament. Fiecare atac ar fi trebuit lansat pe un front relativ larg, astfel încât şi rezervele locale să fie dezorientate (şi problema focului de anfiladă să fie depăşită, ca la Verdun). Toate acestea cereau mult curaj şi soldaţi şi ofiţeri bine pregătiţi. Cartierul general al lui Brusilov se evidenţia prin calitatea membrilor lui – nefiind împovărat de un ceremonial excesiv, ordinele erau scurte şi la obiect. Calităţile lui Brusilov de comandant se oglindeau în grija cu care îşi gestionau soldaţii pregătirea – construind zone subterane uriaşe în care să se adăpostească, iar tunurile fiind calibrate pe neobservate. Brusilov avea patru armate separate şi fiecare urma să atace.

În tabăra austro-ungară era serenitate: arhiducele Joseph Ferdinand, care comanda Armata a IV-a în partea de nord a liniei, îşi făcea plăcerea de a vâsli pe râul Styr împreună cu acoliţii lui şi vorbea despre „formidabilele noastre poziţii“ (unele dintre adăposturile săpate în pământ aveau chiar ferestre de sticlă). Surpriza a fost aproape totală când, pe 4 iunie, cea mai nordică armată a lui Brusilov a început cu un bombardament de patru ore. Vremea uscase solul poziţiilor austriece, care s-a sfărâmat rapid, eliberând un uriaş nor de praf ce i-a ascuns pe ruşii atacatori. Rezervele locale austriece au fost aruncate în luptă şi au dispărut; soldaţii, pierzându-şi orientarea, au renunţat mult prea uşor, dar şi Brusilov concepuse o tactică bine gândită împotriva punctelor fortificate care rezistau – pur şi simplu le-a ignorat, împingându-şi oamenii înainte, cât mai departe posibil, pentru a

distruge sistemul de comandă inamic. Spre sfârşitul zilei, Armata a IV-a austriacă era aproape de disoluţie – spre Viena a fost transmisă o telegramă în care se scria că „fusese capturată“. În această situaţie, ar fi trebuit să sosească rezervele care să închidă breşa. Dar Brusilov a găsit şi pentru asta răspunsul, deoarece şi celelalte armate ale lui au atacat. A apărut o altă criză departe în sud, la graniţa cu România, unde Armata a VII-a austriacă (comandată de un general priceput, Pflanzer-Baltin, şi folosind soldaţi maghiari a căror loialitate era indiscutabilă) a descoperit că retragerea ei, pe ambele maluri ale râului Prut, dusese la harababură, iar cele două armate ruseşti centrale, deşi nu au avut rezultate la fel de spectaculoase precum celelalte, au făcut de asemenea progrese respectabile. Unde să se îndrepte oare rezervele apărătorilor? S-au îndreptat mai întâi spre Armata a IV-a, apoi ordinul a fost contramandat, după care s-au repliat – toate acestea pe nişte drumuri prăfuite şi bătute de soare sau în trenuri care se deplasau extrem de încet. În cele din urmă, nu au fost aruncate deloc în luptă sau au fost aruncate în mici grupuri. Brusilov a înaintat 96 de kilometri de-a lungul liniei frontului şi a luat 350 000 de prizonieri. Aproape deloc surprinzător, moralul soldăţimii cehe şi rutene din Imperiul Austro-Ungar întâmpina acum cu adevărat probleme şi a avut nevoie de imbolduri din partea nemiloşilor subofiţeri prusaci ca să le depăşească. Apăruseră cereri de încorporare a armatei austro-ungare în cea germană, ca preţ al supravieţuirii, şi la scurt timp după aceea, Hindenburg şi Ludendorff au devenit efectiv comandanţii ei. Soldaţii se amestecau uneori până la nivel de batalion şi ar fi fost foarte dificil pentru Imperiul Austro-Ungar să se retragă din război cu o armată separată.

Dar Brusilov ratase elementul final al formulei câştigătoare: nu a ştiut unde să se oprească. Toată Rusia era înnebunită de entuziasm, iar Aliaţii se aşteptau la fapte măreţe. De aceea oamenii lui au fost împinşi înainte, epuizându-se în arşiţa verii şi confruntându-se cu obişnuitele probleme de aprovizionare, în special cele legate de apă, deoarece cursurile râurilor secaseră. Între timp, soldaţii austrieci de pe frontul italian şi germanii luaţi din partea nordică a frontului de est şi chiar de pe cel de vest aflat în pericol au sosit şi au stabilit o nouă linie în apropiere de capetele de linie ferată de la Kovel şi Vladimir Volinsk. Cavaleria rusă s-a dovedit, ca întotdeauna, ineficientă, nutreţul pentru cai agravând problema aprovizionării. Atacurile ruseşti au fost de o eficienţă din ce în ce mai redusă, iar marea masă a

rezervelor ruseşti se aflau pe partea germană a liniei. Generalii ruşi de acolo au fost îndemnaţi la acţiuni ofensive la începutul lui iulie, în regiunea împădurită Baranowicze, care în 1914 fusese locul unde se aflase Înaltul Comandament. Atacul s-a desfăşurat mai mult sau mai puţin ca şi alte atacuri de acest fel – şarje frontale, după un bombardament ineficient şi inutil – şi, desigur, generalii subliniau aceste rezultate ca scuză pentru că nu făceau nimic în continuare. Rezervele au fost trimise atunci în sud, la Brusilov. Elementul principal era o întreagă „Armată Specială“ nouă, alcătuită în principal din cele două corpuri de infanterie şi unul de cavalerie ale Gărzii Imperiale – cei mai buni oameni din vechea armată. Aceştia nu erau instruiţi în războiul modern, ci cunoşteau tactica folosită de generaţia anterioară, iar comandantul, Bezobrazov, era un bătrân prieten al ţarului şi avea comandanţi de corp pe măsură. De la mijlocul lui iulie, la intervale bilunare, această Armată de Gardă şarja peste mlaştini în jurul oraşului Kovel, unde o străpungere ar fi tăiat o cale ferată germană laterală. Luptele, spunea generalul german implicat, von der Marwitz, ajunseseră să se asemene cu cele din vest, iar trupurile neînsufleţite ale ruşilor se adunau deja grămadă. Bezobrazov a cerut un armistiţiu pentru a îndepărta cadavrele şi a fost refuzat: nu putea exista ceva care să descurajeze mai mult atacurile viitoare decât prezenţa cadavrelor. Într-adevăr, atacurile s-au oprit în august.

Cu toate acestea, a intrat în război şi România. Conducătorii ei fuseseră neliniștiți din cauza intervenţiei în conflict, cunoscând soarta Serbiei, dar Aliaţii au făcut presiuni puternice, oferind mari recompense din teritoriul Ungariei şi promiţând un atac din sudul Balcanilor (unde, din 1915, aveau o bază, la Salonic, în care o parte din garnizoană era alcătuită din ceea ce mai rămăsese din armata sârbă). La Berlin şi Viena se instaurase o atmosferă de panică: Falkenhayn şi-a pierdut funcţia (şi a fost trimis să comande Armata a IX-a de pe noul front). Românii nu aveau însă aproape deloc experienţă de luptă într-un război adevărat şi, deşi soldaţii era puternici, ofiţerii aveau puţine cunoştinţe, însă stilul lor i-a uimit pe observatori (printre primele ordine a fost recomandarea ca tinerii ofiţeri să nu folosească fard de ochi). Armata a fost împărţită în trecătorile din Carpaţi care duceau până în Transilvania, iar apoi a fost implicată într-un blocaj al proviziilor. Soldaţii au fost adunaţi cumva la un loc de Puterile Centrale, acum că ofensiva lui Brusilov îşi pierduse din avânt (Rusia avea un milion de victime). Trupe de vânători de munte de elită au înaintat prin trecători. Aliaţii de la Salonic s-

au confruntat nu doar cu probleme de aprovizionare, ci şi cu malaria care nu mai contenea, iar oraşul a trecut printr-un incendiu devastator. O forţă mixtă, germano-bulgaro-turcă, a fost astfel liberă să atace spre nord, peste graniţa bulgară de pe Dunăre. Românii, neştiind cărui front să-i acorde prioritate, au ales mai întâi unul, apoi pe celălalt, în cele din urmă fiind învinşi pe ambele. La începutul lui noiembrie, Puterile Centrale trecuseră prin majoritatea trecătorilor vestice din Alpii Transilvaniei şi traversaseră şi Dunărea. Armata română, în pericol să fie izolată, a părăsit capitala, Bucureşti, pe 7 decembrie, şi a fost nevoită să se retragă sub o protecţie rusească îndoielnică, prin fumul puţurilor de petrol care ardeau neîncetat, pe un nou front defensiv din munţii Moldovei.

În 1916, lumea Europei de secol al XIX-lea murise – un simbol potrivit în acest sens fiind moartea lui Franz Iosif, bătrânul împărat al Austriei, pe 21 noiembrie. Se născuse în 1830, exact când începea era căilor ferate și a liberalismului parlamentar; devenise străbunicul diverselor popoare ale imperiului său, ale căror limbi le vorbea pe toate. Acum, în 1916, naţionalismul măturase totul în calea lui, iar masele ajunseseră să fie mai implicate ca oricând, o parte a presei asmuţindu-le unele împotriva altora. Statul trebuia să-şi asume mult mai multe decât în 1913, tipărind bani de hârtie pentru a plăti pentru toate sau ridicând impozitele directe până la niveluri nemaiauzite. La sfârşitul lui 1916 s-a mai înregistrat un moment simbolic al sfârşitului vechii lumi, la Londra: vechea coaliţie dominată de liberali a pierdut un vot parlamentar pe problema confiscării proprietăţilor inamice din Nigeria. Câţiva ultraconservatori, îngroziţi de măcel, doreau pace, dar nu mai aveau vreo putere: în toate ţările, experienţele din 1916 nu au făcut decât să determine popoarele să ceară continuarea „războiului până la victoria finală“, conform sloganului rusesc. A apărut și un nou conducător britanic în vreme de război, David Lloyd George; şi acesta îşi dorea o „lovitură definitivă“.

Soldaţi ruşi în estul Galiţiei, alergând pe lângă o biserică, în timpul unei bătălii neidentificate, 1917. (Bettmann/Corbis)

CINCI • **1917**

Marile războaie au un ritm propriu. După cum au subliniat unii istorici germani, oamenii de stat din 1914 au gândit conflictul în termeni de „război al cabinetelor“, adică un război care poate fi pornit şi oprit la dorinţa câtorva lideri. Dar recrutarea în masă şi enorma pierdere de vieţi şi de membre, ura atavică faţă de inamic şi apariţia unui „monstru“ în rândurile opiniei publice pe care nu-l putea ignora nici un politician au făcut ca războiul să nu se poată încheia pur şi simplu cu recunoaşterea faptului că fusese o enormă greşeală. Împăratului austriac i-ar fi plăcut să o facă; la fel şi papei; la fel şi preşedintelui Wilson. Au fost daţi la o parte şi, la trecerea din 1916 în 1917, au apărut lideri radicali, oferind variante de „lovituri definitive“, ca aceea a lui Lloyd George. O altă tragedie a fost că în ambele tabere o asemenea lovitură părea foarte posibilă. Noii conducători ai Germaniei, în special Ludendorff, îşi puteau da seama că în vest era un blocaj. Dar submarinele, să-i înfometeze pe britanici până la moarte – de ce nu? Câţiva oameni de stânga s-au delimitat de social-democraţi, dar în acest moment altă opoziţie mai serioasă nu exista. Dimpotrivă, Germania a devenit mai militarizată ca oricând: „Programul Hindenburg“ îi considera pe toţi bărbaţii cu vârste între 16 şi 60 de ani apţi pentru efortul de război, iar rezultatul s-a estimat că va fi dublarea producţiei (aşa a şi fost). În Franţa, în paralel, energicul proaspăt general Robert Nivelle, care se remarcase la Verdun, a promis marea victorie care-i scăpase bătrânului Joffre, devenit acum mareşal al Franţei şi marginalizat. Avusese loc un miracol al improvizaţiei în ceea ce priveşte economia de război, în pofida pierderii nordului industrial, iar Nivelle a promis încrezător că poate câştiga războiul prin metode matematice, combinând noile metode ale infanteriei cu „baraje de artilerie mobile“, atent gestionate.

Germanii au fost însă primii care au pus la lucru noua stare de spirit, *jusqu'au boutiste* („până la capăt“). Ei au proclamat războiul total al submarinelor. Acesta a jucat un rol fundamental, deoarece a adăugat riscul ca SUA să intre în război de partea Aliaţilor. Comerţul american cu britanicii se intensificase foarte mult, iar o mare parte a economiei depindea de el. Britanicii fuseseră de departe cei mai mari investitori în SUA, iar acum aceste investiţii erau vândute pentru a achita importurile. Ce s-ar fi

întâmplat dacă comerțul cu America ar fi fost oprit din cauza problemelor provocate de submarine, la care s-ar fi adăugat și înecarea civililor de la bord? În general, americanii nu doreau deloc să intervină, iar preşedintele lor, Woodrow Wilson, milita pentru o pace de compromis. U-Boot-urile puteau schimba acest lucru.

În orice caz, noul Înalt Comandament al Germaniei înțelesese bine că nu poate fi învingător în vest așa cum stăteau lucrurile, iar atunci şi-a îndreptat atenţia spre flotă. Din mândrie profesională, autorităţile navale erau nemulţumite de inactivitatea marilor lor nave, dar imediat după izbucnirea războiului descoperiseră cât de eficiente puteau fi submarinele, când U-29 scufundase trei nave de război britanice. Dacă puteau torpila nave civile care-i aprovizionau pe britanici, atunci linia de legătură britanică avea să fie tăiată, iar populația Marii Britanii avea să se confrunte cu privațiunile suferite de germani în „iarna napilor“, 1916–1917. Existau două mari probleme. Prima era una oficială, anume că legislaţia internaţională interzicea scufundarea fără preaviz a civililor şi a navelor (posibil neutre). Etica spunea că oamenii ar fi trebuit să aibă o şansă să se urce în bărcile de salvare şi, în orice caz, era foarte posibil ca nava să nu transporte material de război. Pe de altă parte, era posibil ca America să intre în război dacă ar fi fost scufundate nave americane. Aceste argumente au fost ignorate, fiind catalogate drept *Humanitätsdüselei* – „prostii umanitare“ –, şi în orice caz majoritatea germanilor erau de-acum convinşi că britanicii încearcă să-i facă să moară de foame. Mai erau convinşi, şi nu neîntemeiat, că SUA îi ajută în mod cu totul disproporţionat pe Aliaţi – în special cu împrumuturi care menţineau ridicată valoarea lirei britanice şi cu comerţul care păstra în funcţiune economia de război franceză. Ar mai fi contat cu adevărat dacă SUA ar fi intervenit în război?

A doua problemă era mai importantă. În 1915 germanii nu aveau suficiente submarine – 54, majoritatea transportând câte patru torpile şi având o rază de acţiune scurtă. Când întâlneau o navă în ape britanice, trebuiau să iasă la suprafaţă, să întrebe ce se află la bordul ei, să o inspecteze şi, când era cazul, să permită personalului navei să urce în bărcile de salvare înainte să o scufunde. Această practică – „regulile de croazieră“ – expunea un submarin tunurilor ascunse, dar alternativa, scufundarea la prima vedere, o torpilă alunecând silenţios sub luciul apei împotriva unei nave în care se află femei şi copii, era considerată barbară,

inumană (după cum spunea Churchill în 1914: „nici măcar nu-mi pot imagina folosirea unor asemenea metode“). În primele luni ale lui 1915, pentru a contracara blocada britanică, a fost declarat războiul „total“ al submarinelor – s-a permis scufundarea la prima vedere şi s-a demarcat o zonă interzisă în jurul Insulelor Britanice, iar vasul de pasageri *Lusitania* a fost scufundat pe 7 mai 1915, cu pierderea vieţii a 1 201 de civili, dintre care 128 erau cetăţeni americani. Au avut loc proteste vehemente din partea americanilor şi, pentru că flota germană nu avea un număr adecvat de submarine, Berlinul s-a retras şi a fost de acord cu respectarea „regulilor de croazieră“. Dar în 1916, la Zeebrugge, în Belgia, au fost construite 108 submarine, împreună cu un nou eşalon de submarine mai uşoare, de unde putea fi ameninţat transportul pe Canalul Mânecii. Flota a recunoscut la sfârșitul lui 1916 că era gata pentru o nouă campanie de război total al submarinelor. A prezentat un memorandum, cu cifre cu tot, şi doi dintre cei mai cunoscuţi economişti de la Universitatea din Berlin, Max Sering şi Gustav Schmoller, au fost aduşi să-şi exprime părerea în legătură cu pagubele care puteau fi aduse economiei britanice. Aceasta avea să se prăbuşească, în special dacă dirijabilele ar fi aruncat bombe asupra depozitelor de cereale din porturile de la Canalul Mânecii, au adăugat ei plini de solicitudine.

Amiralul Holtzendorff a spus că poate scufunda lunar 600 000 de tone de mărfuri transportate cu vaporul, că transportul naval britanic avea să fie redus la jumătate, că aveau să fie revolte din cauza penuriei de alimente şi probleme cumplite în domeniul comercial. Cancelarul Bethmann Hollweg trebuia să adopte o atitudine mai reținută şi să privească lucrurile cu mai mult scepticism. Ştia din start că dacă Germania ar fi declarat războiul total al submarinelor, Statele Unite ar fi intrat aproape sigur în război. Consilierul lui, Helfferich, ştia să citească cifrele şi şi-a dat seama că cele prezentate de flotă erau amestecate. Noul împărat austriac, Karl, disperat să ceară pace, a obiectat, dar nici partidele politice de stânga şi de centru nu erau entuziasmate. Însă împotriva armatei şi cu o populaţie care blestema cârnaţii din carne de şobolan şi veșnicii napi din timpul blocadei britanice, Bethmann Hollweg nu făcea nici un progres. Fumând ţigară de la ţigară, a încercat o manevră prin care să scape de problemă. Cele patru Puteri Centrale au declarat pe 12 decembrie că se vor angaja în negocieri pentru pace. S-a apelat la bunele oficii ale preşedintelui Wilson şi acesta le-a

permis germanilor să deschidă ceea ce părea să fie o cale sigură de comunicare cu ambasada lor de la Washington. Hethen a întrebat care ar fi termenii de încheiere a păcii.

Aliaţilor nu le-a fost prea greu să răspundă: au spus că Belgia va trebui să fie refăcută, că toţi oamenii ar trebui să aibă dreptul la autodeterminare. O mare parte din acestea erau doar lozinci, iar între ei, Aliaţii vorbeau despre imperii care acopereau întinderi vaste, fără nici o legătură cu „autodeterminarea“. Germanii nu au spus nimic despre termenii lor, nici măcar când Wilson i-a întrebat în particular ce au de gând. Bethmann Hollweg nu putea spune că Belgia va fi refăcută, deoarece nu intenționa să facă acest lucru: Germania lupta pentru o Europă germană, de fapt programul *Mitteleuropa* era materializat în parte la Brest-Litovsk un an mai târziu, iar Belgia, cu instituţiile ei franceze şi simpatiile britanice, nu se încadra în acest plan. Industriaşii germani se aşteptau să intre în posesia rezervelor considerabile de cărbune şi fier ale Belgiei, iar armata dorea cel puţin să cucerească fortificaţiile de la Liège în vederea oricărui viitor război. *Generalgouvernement*-ul german de la Bruxelles oferea de asemenea încurajări moderate separatiştilor flamanzi, permiţând Universităţii din Gent să folosească limba flamandă, considerată în cercurile educate o limbă ţărănească – un fel de neerlandeză de baltă. Bethmann Hollweg era blocat. Dacă spunea că Germania lupta pentru bine, frumuseţe şi adevăr, aşa cum pretindeau că fac Aliaţii, ar fi fost dat afară de un Ludendorff care era adevăratul stăpân al Germaniei: militarii şi industriaşii lucrau acum cu fervoare, în speranța anexării, într-o clipă vorbind despre bazinele carbonifere belgiene şi minele de fier franceze, în alta despre epurarea etnică a unei părți din Polonia. Nu i-au lăsat lui Bethmann Hollweg nici o alternativă în ceea ce priveşte formularea revendicărilor de război, în afară de tăcere şi minciuni. Diplomaţii britanici şi francezi au fost probabil de asemenea stânjeniţi, pentru că în secret se coceau planurile unor imperii vaste. Dar aceştia au avut întotdeauna argumentul aparent imbatabil al refacerii Belgiei: în nici un moment Berlinul nu a spus că va restaura pur şi simplu ţara așa cum fusese înainte de război. Diplomaţii germani erau prea stângaci ca să iasă din această situaţie încurcată, iar iniţiativa lor de pace nu a dus nicăieri. Bethmann Hollweg nu mai avea argumente împotriva amiralilor.

Pe 1 februarie 1917 o zonă din jurul vestului Franţei şi al Insulelor Britanice a fost declarată eligibilă pentru scufundarea vaselor la prima vedere. Părea că amiralul Holtzendorff avea dintr-odată dreptate. Acum avea 105 submarine (în iunie, 129). În ianuarie, în condiţiile „regulilor de croazieră“, 368 000 de tone ajunseseră pe fundul mării, dintre care 154 000 erau britanice. În februarie, 540 000. În martie, aproape 600 000 (418 000 britanice). În aprilie, 881 000 (545 000). Scufundările aveau loc în general când navele se adunau să intre în porturi, la sfârşitul călătoriei lor. Statele neutre au început să se retragă, navele să fie puse pe tuşă, iar cetăţenii americani sfârșeau pe fundul mării. La început, britanicii au părut neajutoraţi; părea că nu există apărare împotriva submarinelor. În orice caz, calculele lui Holtzendorff s-au dovedit greşite – nu doar greşite, dar atât de departe de adevăr, încât au avut cea mai mare contribuţie la înfrângerea Germaniei. Britanicii au supravieţuit; americanii au intrat în război.

S-au găsit metode de apărare împotriva U-Boot-urilor. Marele fizician (din Noua Zeelandă) sir Ernest Rutherford a fost ţinut sub apă, atârnat dintr-o barcă cu vâsle cu capul în jos în Firth of Forth, ca să vadă dacă poate auzi ceva şi, ca urmare, a inventat un hidrofon capabil să detecteze zgomote subacvatice. Au urmat încărcăturile explozive de adâncime. Distrugătoare echipate cu aceste arme puteau riposta la atacurile submarinelor, deşi asta însemna o tensiune uriaşă în ambele tabere. Spiritele curajoase au mai sugerat amiralităţii că, dacă navele ar fi fost strânse într-un convoi (de 20 de nave), atunci ar fi putut fi păzite de distrugătoare. S-a manifestat o opoziţie absurdă la această idee – o parte din conducerea marinei, evident, nedorind să fie considerată răspunzătoare pentru faptele căpitanilor mercenari, care erau cu mult sub nivelul lor. Cele „două săptămâni negre“ din aprilie, în care au fost scufundate sute de nave, au schimbat situaţia, iar formarea de convoaie a devenit regulă. După aceea, numărul victimelor s-a redus, mai mult sau mai puțin, la numărul navelor scufundate în condiţiile „regulilor de croazieră“. Pe 10 mai primul convoi a plecat din port, navele comerciale au respectat regulile, iar distrugătoarele le-au condus în siguranţă peste Atlantic. Au fost scufundate doar 63 de nave comerciale din cele 5 090 care au navigat în convoi, iar U-Boot-urile, petrecând două treimi din timpul lor pe mare cu deplasarea în şi din port, nu au fost mai eficiente decât fuseseră înainte. Aduseseră în schimb la viață cel mai negru coşmar al Germaniei.

Statele Unite au intrat în război, ceea ce însemna în primul rând că finanţele de război britanice erau salvate, iar în al doilea rând, că blocada funcționa.

*

Nici măcar după începerea campaniei U-Boot-urilor, intervenţia americană nu ar fi avut loc: opinia publică nu era favorabilă acesteia. Trebuia forţată. A urmat un episod care poate fi alăturat discursului inaugural al lui Weber, Planului Schlieffen şi flotei Tirpitz în analele autodistrugerii germane. Intervenţia americană – având o flotă foarte mare, deşi fără armată – trebuia combătută cumva, se gândeau cei de la Berlin. Berlinul era conştient că existaseră probleme cu Mexicul. Poate că mexicanii ar fi putut fi încurajaţi să atace Statele Unite, iar drept răsplată Germania le-ar fi recunoscut dreptul de a întoarce verdictul de la Alamo. Nu era Arizona un fel de Alsacia–Lorena mexicană? A fost compusă o telegramă care sugera faptul că ar fi existat premise ca mexicanii să fie interesați de o alianţă cu Germania; şi în timp ce germanii se ocupau cu asta, se gândeau dacă să nu îl întrebe şi pe mikadoul Japoniei dacă nu vrea să se alăture acestei iniţiative.

Arthur Zimmermann – care nici măcar nu era ministru de externe, ci doar adjunct – a trimis o telegramă în acest sens şi, pentru siguranţă, a trimis-o pe linia privată pe care preşedintele Wilson, ca semn de bună credinţă, le permisese germanilor să o folosească. Serviciul de informaţii al marinei britanice asculta această linie americană şi putea citi codurile germane (deoarece capturase o carte de coduri în urma unei extraordinar de curajoase expediţii germane prin Iran). Amiralul britanic Hall a dat dovadă atunci de multă ingeniozitate, copiind telegrama şi trimiţând-o pe o linie germană pe care britanicii o ştiau şi o puteau asculta „oficial“ şi de unde puteau intercepta mesaje. La sfârşitul lunii martie, telegrama i-a fost arătată ambasadorului american de la Londra. Pe atunci, americanii rupseseră relaţiile diplomatice cu Berlinul (dar nu şi cu celelalte Puteri Centrale şi nu au rupt niciodată legăturile cu Bulgaria). Telegrama Zimmermann a ajuns în Congres, iar pe 6 aprilie, înconjurat de valuri de patriotism indignat, Wilson a declarat război Germaniei. Telegrama lui Arthur Zimmermann a fost biletul de sinucidere al Germaniei, scris în batjocură.

Intervenţia americanilor i-a salvat pe Aliaţi. Flota americană a ajutat enorm când s-a ajuns la extinderea blocadei, cu toate că, în particular, banii

deveniseră într-adevăr foarte importanţi. Spre sfârşitul lui 1916, creditul britanic fusese aproape epuizat, iar valoarea lirei sterline depindea cu adevărat de dorinţa americanilor de a o onora la o rată de aproape cinci dolari la liră. Britanicii subvenţionaseră Rusia, care avea în final o datorie de 800 de milioane de lire în aur, ceea ce la valorile actuale ar necesita înmulţirea cu 40 (moneda s-a stabilizat în 1985). Creditul lor putea fi prelungit doar dacă guvernul SUA îl garanta. Acum îl garanta. Aliaţii primeau materii prime în valuri. Crearea unei armate americane şi transportarea ei în Franţa era o altă chestiune şi a durat luni în şir. Până în 1918, 200 000 de americani soseau lunar, dar în 1917 era necesar ca soldaţii să facă instrucţie, cu instructori care nici ei nu ştiau nimic altceva în afară de infanterie şi de cavalerie. În acest sens, amiralul Holtzendorff avusese dreptate – intervenţia americană nu avea să conteze prea mult la nivel oficial. Nimic nu avea să se schimbe, cu condiţia ca Puterile Centrale să câştige războiul în 1917.

Britanicii şi francezii au făcut tot ce au putut pentru a face posibilă victoria. Generalul Robert Nivelle aproape a distrus armata franceză, iar feldmareşalul sir Douglas Haig a făcut foarte mult pentru a o distruge pe cea britanică – se spunea că este cel mai bun general scoţian pentru că ucisese cei mai mulţi englezi. Nivelle nu era prost. Războiul putea redeveni mobil dacă artileria ar fi fost folosită corect. Acum erau mii de tunuri şi milioane de obuze şi existau arme noi. Aparatele de zbor, care în 1914 se stricau prea uşor şi erau utile doar pentru depistarea unor grupuri mari de oameni când era vreme bună, se dovedeau utile. Pilotul putea trage acum în inamic, în lungul botului avionului, fără să lovească propria elice şi au fost aduse avioane cu o singură aripă, care să înlocuiască vechile şi lentele biplane. Fotografia aeriană era acum mult mai precisă şi se inventaseră tancurile. În plus, comunicațiile dintre trăgători fuseseră îmbunătăţite (în tabăra germană, firul de telefon era îngropat la 1,8 metri sub pământ) şi „barajul de artilerie mobil“ devenea un standard; Nivelle socotea că va câştiga războiul. Un baraj care era la numai 18 metri în faţa infanteriei îl putea amuţi pe inamic până ce atacatorii ajungeau la distanţa de la care puteau arunca grenade, iar grenadele fuseseră îmbunătăţite şi ele. Tacticile infanteriei trebuiau schimbate: fără înaintare în valuri, ca să nu mai vorbim despre marile aglomerări din 1914, ci în grupuri mici, ţâşnind dintr-un

crater de obuz în altul, pe diagonală, un soldat trăgând în inamic pentru a asigura acoperirea celuilalt, care înainta.

Nivelle aprecia toate acestea; din succesele sale de la Verdun credea că descoperise formula câştigătoare. Vorbea de *chablons* („scripeţi“), prin asta înţelegând sprijinul reciproc bine gestionat, prin alarme. Din punct de vedere politic şi personal era, de asemenea, persoana potrivită. Era protestant, iar protestanţii (de obicei ingineri şi doctori) erau coloana vertebrală a celei de-a Treia Republici, asigurând moralitatea, educaţia, spiritul – inclusiv Turnul Eiffel. Mama lui era englezoaică, iar el putea da culoare prânzurilor de la Londra (la care – după cum se spunea amenințător – erau prezente doamne) şi-şi putea explica metodele. A ajuns vestea și la urechile germanilor că se pregăteşte ceva. Având nevoie să-şi folosească mai economic forţele, germanii scurtaseră linia frontului. Frontul vestic existent reflecta evenimentele lui 1914 şi nu era justificat în forma respectivă.

Era acolo pentru că era acolo: liniile frontului din 1914 înghețaseră, acolo unde cele două tabere săpaseră tranşee, iar toate taberele apărau poziţii vulnerabile şi costisitoare pur şi simplu din motive de prestigiu. Ypres britanic şi Verdunul francez erau înconjurate pe trei laturi, iar apărătorii sufereau din cauza focului de anfiladă, dar poziţia germană era inutil de lungă – era nevoie de soldaţi ca să o apere, când aceştia ar fi putut fi folosiţi mai bine dacă linia ar fi fost scurtată. Aceasta se dezvolta, fără vreo valoare strategică, într-un intrând mare, de pe câmpul de bătălie de la Somme până la Chemin des Dames, pe o creastă la nord-est de Paris. Atacurile de aici şi din Arras, spre nord-vest, în sectorul britanic, puteau comprima laturile acestui inutil intrând. Logic era să scurteze linia şi să folosească soldaţii într-un scop mai bun. Din 9 februarie până pe 18 martie, germanii s-au retras – operaţiunea „Alberich“, denumită astfel după piticul răutăcios al lui Wagner, deoarece cabanele aveau bombe-capcană, fântânile erau otrăvite şi copacii erau „inelaţi“. Aliaţii se deplasau într-un teritoriu distrus, fără posibilitate de refacere. Retragerea a stricat şi planurile originale ale lui Nivelle, care se bazaseră pe calculul atent al poziţiilor tunurilor germane. Acum trebuia să refacă toate calculele şi-şi pusese reputaţia la mezat: era un debutant cu o reputaţie pe care trebuia să şi-o păstreze şi, dacă ar fi renunţat pe loc, ar fi suferit o lovitură puternică. Coşmarul trebuia să-şi urmeze cursul. Într-un efort de a menţine moralul ridicat pe linia frontului, decisese

să-şi informeze soldaţii în mod direct de planurile lui. O copie a lor a fost găsită la un sergent capturat de germani într-un raid asupra unei tranşee.

În primul rând, britanicii ar fi trebuit să elimine rezervele germane printr-un atac la Arras, iar acolo au înregistrat un succes considerabil pe 9 aprilie, când canadienii au cucerit creasta Vimy, britanicii ieşind brusc din ascunzătoarea reprezentată de vechile pivniţe ale oraşului burgund şi surprinzând apărarea germană care permisese în mod inept ca o mare parte din forţa ei să fie spulberată de bombardamentul atent al poziţiilor înaintate. Atunci, Haig, aşa cum făcea de obicei, a continuat să bombardeze şi să înainteze pe jos, în timp ce germanii soseau cu trenul, şi nu au reuşit să facă progrese, ţinând şi cavaleria în priză timp de şase săptămâni, blocând drumurile în speranţa unei dimineţi fericite în care să lupte. Arras a fost un semn că apărea un nou tip de război, în sensul că tunarii dispuneau acum de cantităţi formidabile de obuze şi ştiau cum să le folosească. Cu toate acestea, erau probleme majore cu organizarea ariergărzii, iar relaţiile lui Nivelle şi Haig s-au răcit, primul dintre ei insinuând, într-un limbaj sfidător, că armata britanică cere prea mult din reţeaua de cale ferată şi iroseşte resurse. În această privinţă probabil avea dreptate, dar în momentul acela o ceartă nu era bine-venită. Lloyd George, care nu avea încredere în Haig, a profitat de această situație pentru a-l pune în subordinea lui Nivelle şi a fost discreditat când acțiunile lui Nivelle s-au dovedit catastrofale.

Asta s-a şi întâmplat. Atacul de pe 16 aprilie, pe Chemin des Dames, însemna trimiterea în luptă a soldaţilor senegalezi, în viscol şi zloată, în condiţiile unui bombardament considerat de germani ca fiind suficient pentru a-şi ţine trupele departe de zonele periculoase. Nivelle promisese, ca parte a formulei de succes, că va opri atacul dacă nu va reuşi să învingă în primele două zile. A eşuat pretutindeni, exceptând zona de la est de Rheims, şi totuşi a insistat cu atacul, obținând un efect previzibil. De-acum, tinerii ofiţeri cu relaţii înalte le puteau spune deputaţilor din Adunarea Naţională cum stăteau lucrurile pe front, iar politicienii îl acceptaseră pe Nivelle doar pentru că erau de părere că poate relaţiona mai bine cu britanicii. Apoi a urmat una dintre întâlnirile Franţei cu realitatea din secolul XX: soldaţii s-au răzvrătit, refuzând să mai intre în osuarele în care îi trimiteau generalii lor. Mai târziu, când comuniştii au folosit anumite episoade din Primul Război Mondial ca propagandă, revoltele franceze din 1917 (la fel ca prăbuşirea italiană, ceva mai târziu) au devenit dovada revoltei clasei

muncitoare şi a ţărănimii. Problemele nu erau prea simple: un istoric francez prudent, Guy Pedroncini********, a recunoscut că aproximativ 40 000 dintre cei care fuseseră implicaţi au fost cei mai apropiaţi de front şi au revenit la disciplină când li s-au adresat ofiţeri rezonabili. Nivelle a fost demis în scurt timp, iar noul comandant, Philippe Pétain, şi-a dat seama cum trebuia ridicat moralul: au fost executaţi doar 49 de oameni, iar aspectele legate de permisii şi provizii au devenit mai umane. Îşi doreau oare soldaţii o ocupaţie germană? Nu. Dacă dezertau, femeile lor le spuneau să se întoarcă. Armata a revenit la ordine, dar generalii ei învăţaseră ceva. Pétain era de părere că trebuie să se rezume la operaţiuni competent organizate, de anvergură redusă, şi acestea au fost într-adevăr bine organizate. De exemplu, „intrândul Laffaux“, parte din Chemin des Dames, a fost recucerit în august. Pentru Franţa avea să fie *jusqu'au bout* „până la sfârșit“, şi la conducere urma să vină un naţionalist radical, Clemenceau.

Dar în aceeaşi primăvară a lui Nivelle, a început o altă revoltă, de această dată pe scară uriaşă: armata rusă se dezintegra. Calculele germane din 1914, că Rusia putea fi învinsă atunci, nu peste câţiva ani, fuseseră foarte corecte. Până în 1916, producţia ei de bunuri de război era cel puţin adecvată. Nu era adecvată organizarea pe care o puteau etala ţările mai avansate în materie de transport, raţionalizare, finanţe, unitate naţională. Marile oraşe s-au umplut cu refugiaţi, iar ţăranii au aglomerat trenurile, migrând în căutare de lucru; în paralel, cerinţele armatei în materie de transport erau atât de mari, încât trenurile se împuţinaseră, iar capitala primea doar 50 de vagoane de cereale pe zi din cele 90 pe care le avusese înainte de război. Privaţiunile, dacă ar fi fost suportate de toţi în mod egal, ar fi fost tolerabile. Dar unii aveau combustibil şi mâncare, iar alţii nu aveau; existau bănuieli că germanii sunt implicaţi pretutindeni în industria lemnului, inclusiv soţia încruntată a ţarului şi „capitaliştii“ care îşi creaseră un nume pe seama producţiei de război din Petrograd – capitala fusese redenumită, căpătând denumire antigermană, oraşele având în general nume străine. Cum ajung să apară asemenea situaţii fatale? Printr-un accident inevitabil. 8 martie (23 februarie după calendarul rusesc de atunci) era Ziua Internaţională a Femeii, iar soţiile din clasa muncitoare care trăiau în capitală au ieşit la o demonstraţie împotriva creşterii preţului la pâine. Erau nevoite să se trezească dimineaţa devreme, să iasă în frigul pătrunzător şi să aştepte la coadă, pentru a descoperi de multe ori că brutăria nu avea combustibil

pentru a coace pâine sau că făina era acumulată de „speculanţii“ care aşteptau creşterea preţurilor. În prima săptămână din martie, vremea, care fusese foarte rece, s-a încălzit brusc, permiţând continuarea demonstraţiilor.

De asemenea, după cum era de aşteptat în Rusia acelor vremuri, maşinăria de represiune ţaristă era cu totul inadecvată: nu avea nici măcar clei ca să lipească afişele prin care să proclame legea marţială. După cum observa George Orwell despre Anglia secolului al XVIII-lea, nu exista nimic între închiderea obloanelor şi chemarea gărzii. Pe scurt, poliţia a încercat să controleze lucrurile şi au murit câţiva demonstranţi. Apoi a fost chemată armata. Dar aceasta consta acum din recruţi recalcitranţi care trăiau în cazărmi uriaşe lângă sediul guvernului și făceau contrabandă cu băutură și hărțuiau femeile din clasa muncitoare. Într-o ţară mai avansată, asemenea soldaţi ar fi fost cazaţi pe vreo Câmpie Salisbury, dar bătrâna Rusie nu-şi putea permite infrastructura. Soldaţii, somaţi să tragă în mulţime, au ripostat pe 27 februarie (12 martie). Autoritatea s-a spulberat. Străzile erau pline de soldaţi, gonind în camioane şi fluturând steaguri roşii.

A doua zi a apărut trăsătura rusească unică a revoluţiei: sovietul, cuvântul rusesc pentru „consiliu“. Pe 28 februarie, fabricile şi soldaţii au ales reprezentanţi pentru un fel de comitet de grevă mai sofisticat, în curând dominat de intelectuali socialişti, fermecaţi de sunetul propriilor voci. Erau, de asemenea, politicieni din parlamentul rus, Duma, care credeau că trebuie să preia frâiele, iar de-acum mulţi dintre generali erau de partea lor. Un lucru era esenţial: să scape de ţarul Nicolae al II-lea, pe care toţi, inclusiv Clubul Imperial de Iahting de pe unul dintre cele mai mari bulevarde din Petrograd, Morskaia, îl considerau o vulnerabilitate. Generalii i-au cerut să abdice, ceea ce a şi făcut pe 2 (15) martie, iar politicienii din Duma au creat un „guvern provizoriu“, într-un final proclamând Rusia republică democratică, deşi s-au ferit să organizeze alegeri libere. Sovietul era organismul represiv şi deţinea cheia, dar nu ştia ce să facă cu ea: 3 000 de oameni care se înghesuiau în Palatul Taurida, dintre care două treimi soldaţi. A fost creat un comitet executiv, alcătuit din intelectuali socialişti, incapabili să se organizeze. Şi aceasta era o trăsătură a stadiului de dezvoltare specific Rusiei de la acea vreme – faptul că lipsea incisivitatea luptei, care a apărut imediat la alte revoluţii populare ulterioare – şi care se datora sindicatelor. Sindicatele purtau luptele cu patronii, dar nu voiau distrugerea ordinii şi aveau puterea să se manifeste, chiar şi în condiţii

aproape anarhice. În afara tipografilor şi a lucrătorilor de la căile ferate, nu existau sindicate în Rusia. Între timp, inteligheţia socialistă se asigura că „reacţia“ avea să fie inofensivă: au pus capăt regulilor salutului, pedepsei cu moartea în armată şi au decretat că oricine şi pretutindeni în armată ar trebui să formeze comitete care să aleagă ofiţeri şi să le supravegheze acţiunile.

Dar cauzele revoluţiei nu au dispărut – dimpotrivă, lucrurile s-au agravat. Unul dintre marile motoare ale unei revoluţii adevărate (au fost câteva suprarealiste) era inflaţia. Finanţele publice ruseşti s-au prăbuşit. În 1914 începuse să se aplice o politică foarte strictă şi până şi ţarul „strângea cureaua“ ca să economisească bani. Dar războiul a devenit extraordinar de costisitor, iar guvernul era în pierdere. Şi-a subminat cauza încă aproape de la început, decretând că nu se vor mai consuma băuturi alcoolice: o treime din venitul statului provenea din monopolul pe votcă. Nu exista un mecanism de strângere a impozitului pe venit şi nici o clasă medie numeroasă de la care să iei un împrumut de război, ca în alte părţi. De aceea guvernul emitea bancnote de hârtie cu o viteză din ce în ce mai mare – în cele din urmă atât de mare, încât tiparniţele s-au stricat şi, când clienţii veneau la bancă pentru a încasa cecuri, primeau teancuri mari de bani cu instrucțiunea să scrie singuri pe ele valoarea cu cerneală. Zerourile de pe bancnote s-au înmulţit, la fel și cele de pe etichetele de preţuri. Stocurile de alimente au devenit imprevizibile: ele puteau fi oprite oriunde pe parcursul lanţului de distribuție, de la producătorii ţărani care primeau bani inutili până la băncile care adunau zahăr în seifurile lor, pentru că cel puţin acesta era de valoare. La rândul ei, această problemă afecta transportul, deoarece anumite vagoane de cale ferată mergeau în unele părţi ale ţării de unde se furnizau în mod normal cereale şi se întorceau pe jumătate goale, în timp ce în alte părţi ale ţării alimentele putrezeau pentru că nu aveau cum să fie transportate. În vara lui 1917 problemele s-au agravat, amestecându-se şi alcătuind un păienjeniş indisolubil. Nimic nu funcţiona. Guvernul şi sovietele au luat atitudine, au discutat. În această situaţie, pe 9 (22) aprilie, a intrat în scenă Lenin, figura cea mai extremistă în contextul rusesc. El – şi adepţii lui numiţi „bolşevici“, deoarece, cu ani în urmă, pentru a prelua ziarul social-democrat din exil au creat prin uneltiri o majoritate, cuvântul rusesc pentru „majoritate“ fiind *bolşinstvo* – a reuşit să găsească o soluție simplă acolo unde nimeni nu vedea cale de ieşire. Lenin a spus: pâine pentru popor, pământ pentru ţărani, pace pentru toţi oamenii. Dacă ruşii

începeau acest proces de transformare ieşind din război, ceilalţi i-ar fi urmat – în special germanii, printre care Lenin trăise mai mulţi ani la rând. Atunci toate se puteau rezolva. Acest mod de gândire era convenabil pentru guvernul german, tocmai de aceea i-au permis să călătorească din Elveţia până în Rusia cu trenul.********

Lenin avea o personalitate extraordinar de puternică. Charisma lui nu se observă în scrierile sale, care sunt imposibil de citit şi, în pofida diferenţei dintre o civilizaţie şi alta, este dificil să vezi cum ar fi putut fi captivaţi ruşii de oratoria lui. Dar se pare că au fost şi, categoric, într-un grup mic, Lenin a biruit ostilitatea iniţială: în aprilie 1917, până şi bolşevicii care ieșeau din închisoare erau în favoarea continuării războiului. Lenin a început să vorbească, iar evenimentele şi-au urmat cursul. După cum spunea el, vechea ordine ar fi făcut greşeli, şi într-adevăr le făcuse – finanţele fiind în dezordine, cozile la alimente scăpând de sub control, moralul generalilor fiind iremediabil inferior celui german, soldaţii nefăcând altceva decât să bea tot felul de băuturi toxice, bancherii şi diplomaţii fiind la mila imperialiştilor anglo-francezi. Revoluţia Rusă a fost o uriaşă rebeliune şi, deşi armata a stat pe front, în vara lui 1917 era incapabilă de acţiuni ofensive şi abia dacă se mai putea apăra. Pe scurt, în august, Guvernul Provizoriu a încercat să-i dea jos pe bolşevici, dar chiar şi atunci a fost o încurcătură. Lenin s-a deghizat şi a plecat în Finlanda. Când s-a organizat o „conferinţă de stat“ la Teatrul Balşoi din Moscova pentru a se discuta viitorul Rusiei, până şi cârciumile erau în grevă. Cu trecerea toamnei, singurul grup organizat care mai rămăsese era reprezentat de sovietici, de acum dominaţi de bolşevici, şi pe 7 noiembrie trupele acestora au dat jos guvernul. Mai mulţi oameni au murit în busculada ce a avut loc la lansarea filmului aniversar de zece ani decât la „preluarea efectivă a puterii“.

Cum avea să reacţioneze Antanta la problemele din ce în ce mai mari din Rusia? Americanii nu erau nici pe departe pregătiţi, iar francezii îşi lingeau rănile. În august, italienii au lansat a unsprezecea bătălie de pe Isonzo, au înaintat cu opt kilometri dincolo de platoul Bainsizza, la nord de Trieste, au avut de două ori mai multe victime decât austriecii şi s-au oprit. Doar britanicii mai aveau forţa de a depune un efort consistent, iar în vară au continuat în Flandra. Acest lucru se datora în parte Rusiei, în parte americanilor, în sensul că obiectivul general era să câştige războiul şi să impună o pace britanică înainte ca preşedintele Wilson să poată tulbura

apele. Ulterior, Lloyd George s-a distanţat de întreaga afacere, dar de fapt a permis desfăşurarea ei. Aceasta a intrat în istorie ca „Passchendaele“, numele unui mic sătuc de pe o creastă care avea o oarecare importanţă tactică locală. După trei luni şi 400 000 de victime, britanicii l-au cucerit. Fără îndoială, a fost cel mai prost moment al strategiei britanice.

Haig dorise dintotdeauna să avanseze în Flandra, iar acest lucru avea o logică. Intrândul Ypres nu era uşor de apărat şi săptămânal se înregistrau 7 000 de victime din cauza „pierderilor normale“ – germanii ocupau o înălţime, creasta Messines, şi puteau trage spre Ypres din lateral. Dar de la Ypres până la graniţa olandeză – cu alte cuvinte, zona capturată a coastei belgiene – nu era mult, iar baza de submarine de la Zeebrugge putea fi anihilată. Planul în sine nu era lipsit de sens, iar de-acum britanicii aveau o experienţă considerabilă în tipul de bombardament care ar fi slăbit apărarea. Aveau, de asemenea, forţă – milioane de obuze. Dar întreaga zonă era cunoscută sub denumirea de Ţările de Jos pentru un motiv foarte întemeiat: fusese recuperată din mare, pânza freatică era aproape de suprafaţă şi, dacă ar fi fost scurmată de obuze, pământul s-ar fi transformat în noroi. Dacă ar fi plouat, noroiul ar fi devenit mlaştină.

Totuşi, aşa cum s-a întâmplat atât de des, generalii au fost ademeniţi să intre într-un dezastru după un succes iniţial. Într-o manifestare epică a perseverenţei, minerii săpaseră tuneluri sub creasta Messines şi aveau 21 de mine de aruncat în aer sub ea, cu un milion de tone de TNT. Infanteria fusese atent instruită, folosindu-se modele la scară ale crestei, şi comandantul local al armatei, Plumer, de la Armata a II-a, era un om atent, prudent, care acorda atenţie detaliilor şi nu avea ambiţii ieșite din comun. Pe 7 iunie, minele au fost aruncate în aer – explozie care s-a auzit până la Londra – şi un mare bombardament a adus la tăcere bateriile germane. Germanii au cedat şi s-au retras, oferindu-le britanicilor terenul înalt de pe care să tragă, securizând mai bine linia de aprovizionare. Totuşi, după aceste succese iniţiale, atacul şi-a pierdut din avânt. Haig a irosit avantajul.

Apoi a existat un interval extraordinar până la următorul atac britanic – perioadă care s-a întins până pe 31 iulie, timp în care apărarea germană s-a întărit, în modul sofisticat care avea să devină ulterior pentru ei o a doua natură – opt sau nouă kilometri de săpături intense, cu „piloni“ din beton (denumirea britanică a acestora), în care erau plasate mitraliere grele, astfel, încât să alcătuiască o plasă de linii fine mortale (şi neaşteptate) pentru

atacatori. Aceste sisteme defensive aveau nevoie să cuprindă şi capcane. Dacă linia frontului era prea slab apărată, apărătorii se puteau demoraliza, presupunând că sunt sacrificaţi. Dacă era prea concentrată, soldaţii ar fi fost măturaţi de tirul concentrat care, în general, se termina cu un bombardament sofisticat (ruşii calculaseră că era nevoie de 25 000 de obuze pentru a tăia o gaură mică în obstacolele din sârmă ghimpată). Pauza de şapte săptămâni dintre Messines şi debutul celei de-a „treia bătălii de la Ypres“, după cum au numit britanicii ofensiva, însemna că expertul german în apărare, colonelul von Lossberg, putea face tot ce era posibil cu şase poziţii defensive separate. Poziția din faţă cuprindea trei linii, fortificaţii temporare cu parapete, în locul unor tranşee elaborate. Acestea se aflau la o distanţă de câte 32 de metri şi adăposteau doar câteva companii de infanterie. Cu 320 de metri în spate era a doua poziţie, cu piloni din beton, care adăpostea batalioanele de sprijin, iar între prima şi a doua poziţie nu erau mai mulţi piloni, ci mitraliere grele. Aceasta era „zona frontală de luptă“. 1,6 kilometri mai în spate era un alt sistem, care adăpostea batalioanele de rezervă. Apoi o a treia poziţie, situată la alţi 1,6 kilometri în spate, unde se aştepta să aibă loc evenimente decisive, „zona mai mare de luptă“.

„A treia ofensivă de la Ypres“ avea să afecteze mai mult clasele britanice educate decât orice scriere a lui Lenin. Haig nu a avut noroc, în sensul că a plouat mai mult ca de obicei, deşi meteorologii i-ar fi putut spune că în acea regiune plouă. Bombardamentul iniţial, care a început la jumătatea lui iulie, a continuat două săptămâni şi, desigur, i-a anunţat pe germani ce avea să se întâmple: se pierduse elementul de surpriză. Nouă divizii în atac s-au luptat cu cinci, dar vremea fusese atât de proastă, încât recunoaşterea aeriană fusese imposibilă, iar „localizarea sunetului“, o metodă ingenioasă de detectare a locaţiei unei baterii în funcţie de undele sonore ale salvelor sale, nu a funcţionat. Bombardamentul, „de o ferocitate fără precedent“, nu a fost foarte precis: au fost trase 4 300 000 de obuze, dar tunurile germane amplasate în spatele crestei Passchendaele erau neatinse, iar 64 de puncte fortificate au rămas intacte pentru a se confrunta cu atacatorii de pe stânga şi din centru. La lansarea atacului, care a avut loc la ora 3:50 pe 31 iulie, nori de furtună ascundeau soarele care răsărea şi, pentru că bombardamentul distrusese poziţiile din faţă, infanteria a înaintat în anumite zone, dar nu în zonele centrală şi din dreapta, unde trebuia cucerită

o continuare a crestei Messines, platoul Gheluvelt, pentru ca artileria germană să nu se bucure de avantajul continuu al înălţimii. Barajul de artilerie s-a pierdut pe alocuri şi, date fiind condițiile meteo, semnalizarea nu a arătat clar unde era linia frontului. Chiar şi aşa, prima zi nu a fost lipsită de succese – nu a fost ca prima zi pe Somme. Dacă obiectivul ar fi fost pur şi simplu acela de a cuceri crestele din jurul intrândului Ypres, care făcea viaţa atât de dificilă acolo, operaţiunea ar fi avut sens. Dar Haig era ambiţios şi dorea să reuşească o străpungere, prin urmare a blocat, ca întotdeauna, liniile de aprovizionare cu cavalerie inutilă; şi Gough, de la Armata a V-a, credea în „hurroush“, înaintarea rapidă, plină de entuziasm. În practică, toate acestea i-au făcut pe soldaţi să se târască anevoie prin mocirlă.

A urmat unul dintre cele mai extraordinare episoade ale acestui război. În prima zi a plouat, iar ploaia a continuat şapte zile. În august au fost doar trei zile în care nu a plouat. Turna încontinuu, dublul mediei pentru luna august. Bombardamentul greu a agravat cu mult problema, deoarece câmpul de luptă şi drumurile spre el s-au transformat în mocirlă. Dacă răniţii cădeau din căruţă se înecau. Un sergent care lucra pe o ambulanţă de câmp scria: „e nevoie de câte şase oameni la fiecare targă, doi dintre aceştia fiind folosiţi în continuu pentru a-i ajuta pe ceilalţi să iasă din gropi; noroiul ni se ridică pe alocuri până la mijloc. Două drumuri… şi cei mai puternici oameni sunt gata să se prăbuşească.“ Când până şi cea mai uşoară baterie de câmp trebuia mutată pentru a scăpa de tirul german, noroiul era atât de gros, încât pentru mutarea unui singur tun pe o distanţă de 75 de metri era nevoie de şase ore şi jumătate. Răniţii care se adăpostiseră în craterele de bombe descopereau că ploaia făcuse apa să crească atât de mult în ele, încât vedeau cum se îneacă încetul cu încetul. În aceste condiţii şi-a lansat Gough atacurile din august, eşuând lamentabil în mod repetat.

Apoi i s-a dat mână liberă lui Plumer. Acesta a insistat asupra unei întăriri care-i fusese refuzată lui Gough şi a propus doar operaţiuni extrem de limitate – principiul „muşcă şi nu da drumul“. Era suficient ca soldaţii să cucerească obiectivul iniţial şi să-şi întărească poziţiile, în loc să încerce să avanseze, dincolo de capacitatea şi de pregătirea artileriei. Plumer a avut şi norocul pe care Gough nu îl avusese niciodată: cerul s-a înseninat, iar solul a început să se întărească la loc, deşi niciodată suficient de mult. Au urmat trei bătălii de întindere moderată în septembrie – cea pentru satul

Broodseinde fiind cea mai cunoscută – şi au fost marcate de baraje de artilerie de mare intensitate, care au creat o perdea de obuze deasupra capetelor atacatorilor, ajungând până la 300 de metri înălţime, infanteria înaintând prudent. Contraatacurile germane au fost spulberate de asemenea bombardamente, iar soldaţii, care se aflau nu foarte departe de poziţiile lor, puteau conta pe o acoperire rezonabilă. Germanii nu au avut răspuns la astfel tactici, iar operaţiunile limitate ale lui Plumer (la fel ca ale lui Pétain din aceeaşi perioadă) au fost un succes. Au acoperit însă doar 900 de metri, cu un efort imens, şi la acea rată războiul nu ar fi fost câştigat niciodată. Totuşi, Haig a început din nou să viseze şi a fost cumva convins că moralul german e în continuare şubred, că germanii aveau să se predea în curând în masă. I-a ordonat lui Plumer să continue; apoi a reînceput ploaia. Pe tot parcursul lunii octombrie şi în prima jumătate a lui noiembrie, soldaţii s-au concentrat asupra insignifiantului sat Passchendaele şi în cele din urmă şi-au croit cu greu drum prin mocirlă pentru a-l cuceri – o înaintare care a creat un intrând îngust, despre care toţi ştiau că avea să fie evacuat dacă ar fi avut loc un contraatac serios. Un ofiţer de stat-major cu vechime a vizitat în cele din urmă câmpul de luptă, spre finalul bătăliei. Când s-a apropiat, a izbucnit în lacrimi şi l-a întrebat pe şofer: „În asta ne-am trimis oamenii?“ Când a fost avertizat de şeful lui de contrainformaţii că germanii nu vor ceda, Haig a făcut o observație caracteristică: omul era catolic şi probabil de aceea primea informaţii din surse necurate. Oricum, Haig avea cel puţin încredere în victoria finală şi nu s-a descurajat. Anul s-a încheiat cu evenimente care prefigurau sfârşitul războiului – Cambrai.

Aici cel puţin experţilor în tancuri li s-a permis să conceapă atacul. Ei afirmaseră că tancurile ar fi fost eficiente dacă ar fi fost folosite în număr mare şi pe pământ tare, însoţite de sprijinul adecvat al artileriei. Sprijinul aerian începea să conteze de asemenea, deoarece îi putea forţa pe apărători să-şi ţină capul jos sau măcar să privească în altă parte – acestea fiind începuturile tehnicilor *Blitzkrieg* care aveau să câştige bătălii în 1918. Existau şi pentru tunari tehnici care nu existaseră mai înainte. Cea mai importantă ţintă a tunurilor erau tunurile inamice. Mai demult, acestea trebuiau identificate din aer sau prin propriile lovituri, iar folosirea artileriei împotriva lor trebuia înregistrată, adică trebuiau trase focuri de calibrare care anulau factorul surpriză şi identificau poziţia tunurilor ostile. Acum, după recunoaşterea aeriană (care era în sine mult mai profesionistă, fiind

realizate fotografii adecvate), tunurile inamice puteau fi însemnate pe o hartă cu grilă, iar pe aceasta, asaltul artileriei putea fi pregătit teoretic, fără salve de calibrare. Cu alte cuvinte, la Cambrai britanicii au reuşit să producă surpriza. Atacul a avut loc pe 31 octombrie şi a înregistrat un succes imediat, înaintarea fiind considerabilă, un număr mare de soldaţi şi de tunuri fiind capturat. În Anglia, în urma acestei victorii, au fost trase clopotele în biserici. Înaintarea a fost până departe, ca de obicei, până dincolo de liniile de aprovizionare, şi în cele din urmă chiar în teren deschis. Dar comandantul german era un om capabil, care a organizat contraatacul pe noile principii folosite în est – „trupe de asalt“ cu pregătire specială, care se deplasau rapid, folosind grenade şi evitând punctele fortificate. Contraatacul german ar fi putut fi respins dacă britanicii ar fi avut rezerve, dar nu le-au avut – Passchendaele le înghiţise şi pe acestea.

La acelaşi sfârşit de octombrie, folosind din nou noile principii, a venit cea mai strălucită victorie din întreg războiul, poate doar cu excepţia celei a lui Brusilov – strălucită în sensul că hotărârea şi gândirea au depăşit lipsurile materiale. În vara lui 1917, tunarii germani abili descoperiseră şi ei principiile cunoscute de britanici, dar le-au aplicat mai meticulos. Tunurile puteau varia ca orientare şi calibru sau vântul şi ploaia puteau afecta tirul. De aceea, fiecare era testat în poligon pentru a verifica variaţiile, astfel, încât să se poată face rectificările necesare. Bombardamentul nu era menit să distrugă defensiva, ci în principal să neutralizeze sistemul de comandă şi mişcările rezervelor printr-un uragan de obuze şi gaze. Noile metode au fost încercate la Riga pe 1 septembrie, unde 13 divizii au luat cu asalt poziţiile ruseşti de pe Dvina, în amonte de oraş. Surpriza a fost totală; rezervele, în general atât de importante pentru atacatorul epuizat, nu au putut veni, din cauza unui bombardament condensat care izolase zona defensivă printr-o cortină de foc constantă. Existau tactici noi şi pentru infanterie. Fiecare armată dobândise câte un batalion special pregătit pentru asalt, care transporta mitraliere uşoare şi aruncătoare de flăcări; sarcina lui era să înainteze rapid pe o linie de luptă răsfirată. Contraatacul de la Cambrai reuşise prin aceste metode, iar la Riga îşi arătase de asemenea valoarea dacă era combinat cu noul tip de bombardament. Comandanţii care înţelegeau asemenea metode erau acum transferaţi de pe frontul rusesc pe altele.

În acest caz, Italia. Nu foarte diferită de Rusia, avea multe lucruri vechi şi multe moderne, dar o mare parte a oamenilor se aflau în continuare într-o

lume specific rurală – o treime dintre soldaţi erau analfabeţi. Conductorii Italiei împinseseră ţara în război, punând-o să lupte în speranţa că va învăţa pe parcurs. Se aşteptaseră la un trap uşor până la Viena, însă abia dacă avansaseră dincolo de posturile de graniţă; ofensivele ulterioare le provocaseră de două ori mai multe victime italienilor decât austriecilor, dar aduseseră doar ocazional câştiguri. Au fost 11 bătălii separate la graniţa nord-estică – pe râul Isonzo (actualmente parte din Slovenia, numit Soca) – şi, în timp ce italienii învăţau despre tunuri şi austriecii oboseau, succesele erau relativ modeste. În orice caz, la fel ca în cazul acţiunilor lui Haig, câştigurile au fost obţinute cu un cost enorm – 1,5 milioane de victime, faţă de 600 000 de austrieci. În a unsprezecea bătălie, când a fost cucerită o parte din platoul Bainsizza, italienii au pierdut 170 000 de oameni, dintre care 40 000 au fost ucişi.

Pentru aceasta, comandamentul armatei înclina să dea vina pe soldaţi. Asemănător cu ceea ce se întâmpla în Rusia, exista o ruptură enormă între tagma ofiţerilor şi soldaţi, pe de o parte, şi Cadorna, pe de alta, care era din nordul Italiei şi elabora strategia (fiul celui care a invadat statele papale, acţiune prin care se încheiase unirea Italiei). Acesta a recunoscut că oamenii lui luptau doar dacă erau terorizaţi. Dacă oamenii nu ieşeau din tranşee la atac, tunurile din tabăra proprie trebuiau să tragă asupra lor. După război, monumente ale soldatului necunoscut au fost ridicate la Paris şi la Londra – oameni care fuseseră rupţi în bucăţi şi n-au mai putut fi identificaţi, ale căror văduve au fost alese aleatoriu pentru ceremonia de dezvelire. Italienii au avut un asemenea monument, dar zona în care a luptat Armata a II-a a fost exclusă de la căutarea resturilor neidentificate, deoarece orice soldat de acolo putea să fie unul dintre cei ucişi de propriul general. Un asemenea ofiţer, care a devenit capul miliţiei fasciste (şi a fost ucis probabil ca răzbunare, fiind aruncat dintr-un tren în 1931), obișnuia să se posteze în tranşeele din faţă şi să tragă în propriii oameni cu revolverul dacă ezitau. Cadorna a adoptat chiar tactica romană a decimării, împuşcând fiecare al zecelea om, în mod aleatoriu, dintr-un regiment care nu luptase bine. Au fost cazuri de cruzime extremă – de exemplu, un tată a şapte copii a fost împuşcat deoarece venise ultimul la apel pentru că dormise prea mult – fapt petrecut într-o brigadă care fusese izolată în terenul nimănui – încercase să se predea, fusese salvat având un dosar de altfel merituos şi care acum trebuia pedepsit. Când papa a lansat apelul la pace în august 1917, moment

în care întreaga intervenţie a Italiei mai putea fi cu uşurinţă considerată o gafă uriaşă, Cadorna a interzis accesul presei italiene pe front.

Și era pe cale să-şi primească pedeapsa. Afacerea Bainsizza îi speriase pe germani: dacă Austria ar fi renunţat? În condiţiile terminării războiului în est, soldaţii erau eliberaţi pentru alte scopuri şi era creată o nouă armată germană, a XIV-a, sub comanda competentului Otto von Below, care cunoștea metodele de la Riga. Armata lui avea doi viitori feldmareşali, Rommel şi Schörner, ambii distingându-se, de această dată, ca tineri ofiţeri în lupta de cucerire a munţilor. Şapte divizii germane şi cinci divizii austriece bune s-au adunat pe valea superioară a râului Isonzo, într-un teritoriu foarte muntos, după o dovadă de virtuozitate în ceea ce priveşte transportul, capitol la care în acest război doar germanii şi francezii se descurcau bine (livrarea laptelui în şcolile din Viena trebuise suspendată). Pe linii ferate de capacitate limitată şi apoi pe drumuri înguste de munte au fost aduse 1 000 de tunuri cu câte 1 000 de obuze pentru fiecare dintre ele, cu ajutorul maşinilor lui Porsche cu tracţiune integrală sau al manevrelor ingenioase ale monstruoaselor instrumente de război care operau prin puţuri de mină. Puterile Centrale au pus la punct o superioritate locală formidabilă, pe care italienii nu au luat-o deloc în seamă, deşi dezertorii îi avertizaseră.

Interogatoriile dezertorilor au fost găsite pe podeaua cartierului general italian din Udine, câteva zile mai târziu; atunci însă catastrofa se produsese deja. Succesul relativ de la platoul Bainsizza, din mijlocul frontului Isonzo, împinsese o parte a armatei italiene inconfortabil înainte; exista un cap de pod austriac la Tolmin (Tolmino), iar enormele corpuri de armată italiene din zonă au ocupat o poziţie separată de râu; comandantul ei – ciudat e că era generalul Badoglio, care a jucat mai târziu un rol important, mai întâi pentru şi apoi împotriva fascismului – categoric nu ştia dacă să pună accentul pe malul de atac estic sau vestic, apărând unul dintre ele. În orice caz, urmărit de un bombardament german, a ajuns într-o peşteră, nemaifiind capabil să dirijeze lupta. La nord de el era un corp de armată staționat într-un sat de pe Isonzo numit Flitsch (Plezzo, actualmente Bovec). În mod cu totul neaşteptat, cinci dintre cele mai bune divizii austriece urmau să coboare spre acel corp. În aval era un alt loc, Caporetto********, marcând joncţiunea a două unităţi italiene importante. Nici una nu era pregătită. Cadorna îşi dădea cât de cât seama că ar fi trebuit probabil să intre în defensivă. Cu toate acestea, Capello, comandant al principalei armate de pe

Isonzo – Armata a II-a –, avea alte idei, iar timp de o lună a amânat pregătirile: dacă Puterile Centrale atacau, ar fi contraatacat, spunea el, şi şi-ar fi păstrat soldaţii în faţă. Cadorna se temea de Capello – un mic francmason napoletan vulcanic, care avea origini sociale relativ modeste. Tolera nesupunerea, iar când Puterile Centrale au atacat, artileria italiană a fost târâtă în fine pe poziţii defensive, croindu-şi cu greu drum prin mijlocul soldaţilor care se retrăgeau.

Pe 24 octombrie, la ora 2:00, tunurile au deschis tirul. Expertul german, un general de brigadă pe nume von Berendt, a înţeles cum să organizeze amestecul de gaze care a ucis catârii ce cărau tunurile şi explozibilii puternici. Deoarece superioritatea aeriană era asigurată, germanii ştiau unde se aflau bateriile italiene şi le-au adus la tăcere pe majoritatea acestora. Bombardamentul a venit şi a trecut – o pauză de o oră, în jurul orei 4:30, pentru a-l momi pe inamic să iasă la aer curat, după care a urmat un tir mai intens, iar apoi, în ultimele 15 minute, „tir de baraj“, inclusiv lansarea de obuze cu ajutorul mortierelor de tranşee asupra poziţiilor din faţă, care au fost distruse complet. La ora 8:00 atacatorii au pornit. Pe partea satului Flitsch, austriecii au coborât un munte, iar apărătorii italieni nu aveau măşti de gaze. Austriecii au continuat apoi printr-o vale până la câmpiile aflate nu foarte departe. Generalul care comanda corpurile italiene (avea doar patru divizii care să acopere 32 de kilometri de front complicat) a ordonat retragerea şi un contraatac. Unul dintre generalii lui de divizie, întrebându-se ce se întâmplă, a intrat în satul Caporetto ca să folosească un telefon funcţional. A fost capturat, deoarece celălalt element al atacului Puterilor Centrale străpunsese poziţiile în degringoladă ale lui Badoglio şi gonea spre nord-vest, de-a lungul râului, spre Caporetto. Apoi divizia s-a dezintegrat, la fel cum s-a întâmplat şi cu corpurile nordice.

La Tolmin au fost fapte de arme extraordinare. Trupele germane de vânători de munte trebuiau să cucerească o porțiune ca o coloană vertebrală, ceea ce însemna să se caţăre 900 de metri în urma bombardamentului. Rommel, care era pe atunci doar căpitan, împreună cu 200 de oameni din Batalionul de Vânători de Munte din Württemberg, a arătat ce poate face armata germană. Nu a încercat să atace creasta Kolovrat, muntele masiv de pe partea vestică a râului. În schimb, a trimis un grup de opt oameni, sub conducerea unui caporal, să vadă dacă exista o cale prin mijlocul defensivei. Și exista. Santinelele italiene se adăposteau de ploaie şi au fost

capturate. Era o breşă dincolo, în sârma ghimpată. A fost cucerit un alt adăpost, iar oamenii lui Rommel s-au târât în continuare spre creastă. Apoi s-au deplasat de-a lungul ei – italienii au fost foarte surprinşi că o baterie de tunuri grele a fost capturată din spate, în timp ce ofiţerii erau la prânz şi soldaţii jucau cărţi. Apoi Rommel s-a mutat pe partea sudică a crestei, invitând trupele să se predea. Una după alta, a cucerit aproape cinci regimente italiene. În spirit, a fost aceeaşi performanţă pe care a atins-o în vara lui 1942, când a înfăşurat automobile Volkswagen în cartoane, făcându-le să pară tancuri, s-a îndreptat spre baza britanică de la Tobruk, a bombardat-o până s-a predat şi a luat o cantitate atât de mare de benzină de acolo, încât a putut continua drumul aproape până la Cairo. În bătălia de la Caporetto, un alt ofiţer din regimentul său a capturat de asemenea un munte şi a primit cea mai înaltă decoraţie. Superiorul lui Rommel a cerut să i se dea şi acestuia o medalie şi i s-a spus că respectiva decoraţie nu putea fi dată de două ori aceleiaşi unităţi, în acelaşi moment. Rommel a mai capturat un munte, iar regula a trebuit încălcată.

Pe 25 octombrie, poziţia italiană căzuse, iar generalii au început să caute scuze. Capello se prefăcea că e bolnav: la un moment dat, plin de energie, la cel mai bun hotel din Verona, imediat după, bolnav într-un spital din Padova. Badoglio s-a grăbit să dea vina pe Capello. Doar ducele de Aosta, care comanda Armata a III-a de la sud, şi-a păstrat sângele rece şi s-a retras în ordine. Pe data de 27, Cadorna a compus cel mai uluitor document trimis de un general în acest război, pretinzând că Armata a II-a pur şi simplu nu luptase şi că „roşiii“ se infiltraseră în ţară. Guvernul a ascuns telegrama, dar nu înainte să fi fost trimisă o copie în străinătate. Când li s-a cerut ajutor direct britanicilor şi francezilor, aceştia au pus condiţia prealabilă a demiterii lui Cadorna, cerere la care conducerea italiană a cedat fără tragere de inimă; în armata italiană, la fel ca în cea rusă, incompetenţii erau bine înfipţi şi erau în stare să şi influenţeze istoria oficială (povestea adevărată a fost dezvăluită abia în 1967).

Tunurile au fost capturate la grămadă, deoarece erau manevrate pe cărări înguste; soldaţii s-au predat în masă, din pur șoc, când i-au văzut pe austrieci şi pe germani pe cărări în spatele lor, de unde nu se aşteptau deloc să apară; Cadorna stricase în continuare lucrurile când a gestionat prost retragerea. Erau patru poduri peste râul Tagliamento, care marcau deschiderea marii câmpii de la Friuli, la circa 32 de kilometri de linia

frontului de pe Isonzo, de-a lungul unor drumuri flancate de munţi uriaşi. Două dintre aceste poduri erau pentru Armata a III-a, care s-a retras dincolo de râu cât de cât în ordine. Părţi din Armata a II-a au fost nevoite să-şi croiască drum spre nord-vest, întâlnindu-se cu refugiaţii, şi au găsit unul dintre poduri capturate; pe celălalt avea loc o evacuare în masă dezorganizată, în condițiile în care, pe cealaltă parte a râului, mici colonei burtoşi împuşcau orice om care aparent se îndepărta de unitate. Episodul a fost descris într-una dintre faimoasele cărţi despre această parte a războiului scrisă de Ernest Hemingway, *Adio Arme.*******[********] În final, au fost 300 000 de prizonieri şi 300 000 *sbandati* – soldaţi care s-au pierdut de unitate – şi jumătate din întreaga artilerie a armatei italiene a fost capturată. S-a făcut o încercare de a rezista pe Tagliamento, dar mulţumită lui Porsche, artileria atacatorilor era manevrată foarte rapid; retragerea a continuat până pe râul Piave şi, pe malul vestic, până la masivul Monte Grappa. Trupele britanice şi franceze au sosit. La fel şi malaria, din mlaştinile din zonă. Frontul era mult mai scurt acum – 112 kilometri faţă de 288 – şi forţele Puterilor Centrale erau foarte departe de capetele de linie ferată, la rândul lor inadecvate. În Italia, rezistenţa naţională a câştigat în fine popularitate. Raţionalul Diaz i-a urmat lui Cadorna la conducere, şi înaltul comandament italian a încetat să-şi mai trateze soldaţii ca pe nişte vite; austriecii şi germanii nu reuşiseră să străpungă poziţiile de pe Piave şi Grappa. Pe 2 decembrie, ofensiva de la Caporetto se oprise în mod oficial, iar Otto von Below a fost trimis pe frontul de vest, unde era pe cale să înceapă ofensiva ofensivelor. Conducerea germană nu reuşise să scoată din război Italia. Dar acum aveau un avantaj enorm: Rusia se prăbuşise.

Guy Pedroncini, Les mutineries de 1917 (Paris, 1967)

Lenin avea un intermediar extraordinar, Helfand, odinioară revoluţionar (nume de cod „Parvus“) care făcuse avere cu Junii Turci şi preluase monopolul otoman al tutunului (trăia pe o insulă în Marea Marmara, în casa în care a fost exilat în 1929 de Stalin principalul locotenent al lui Lenin, Troţki). A luat legătura cu germanii, care-şi doreau haos în Rusia, şi a aranjat călătoria lui Lenin şi a adepţilor lui, prin Germania, până la Stockholm (unde legătura era Kurt Riezler) cu primul tren din istorie care nu mai era cu aburi, Lenin fiind pasionat şi el de noile trenuri. Apoi a sosit în gara Finlanda din Petrograd pe 16 aprilie, după o călătorie de o săptămână, unde a avut parte de un ceremonial de primire.

A dat numele bătăliei, deşi aceasta nu a avut loc chiar acolo. În oraş există un excelent muzeu sloven, numit actualmente Kobarid (numele german, Karfreit).

Hemingway a ajuns în Italia abia în 1918.

Tancul britanic Mark IV. (Corbis)

Exact în ziua în care ofensiva de la Caporetto a fost oficial oprită, o delegaţie bolşevică a sosit pentru a negocia un armistiţiu la Brest-Litovsk, sediul general al armatei germane din est, oraş distrus în cursul retragerii din 1915, puţine din clădirile sale fiind încă utilizabile. Pentru început, bolşevicii presupuseseră că, dacă vor cere pace, soldatul rus va arunca armele şi va înceta lupta. Troţki a anunţat că politica lui externă avea să se rezume la „lansarea câtorva proclamaţii, după care se închide prăvălia“. El a publicat „tratatele secrete“ – aranjamentele pe care le-a găsit în arhive, care priveau modelarea lumii de către Antantă. Oricum, în pofida fraternizărilor şi, ceva mai târziu, a câtorva greve din solidaritate, „imperialismul“, aşa cum îl vedeau bolşevicii, nu s-a prăbuşit. Armata rusă s-a dezintegrat, capitala era în haos şi soldaţii mergeau acasă, „votând cu picioarele lor“, după cum spunea Lenin. Bolşevicii nu prea aveau ce să facă, decât să negocieze un armistiţiu şi să spere că propaganda va atinge o coardă sensibilă în uzura de război care era resimțită de toate naţiunile. Delegaţia lor mai degrabă pestriţă, cu ţărani şi oameni de tot felul, a sosit la Brest-Litovsk, pentru a face parte dintr-una din acele scene suprarealiste care au marcat efortul de război german: un banchet, ţăranii stând aşezaţi alături de aristocraţi austrieci, care-i întrebau în legătură cu plantarea cepei. S-a convenit asupra armistiţiului şi au fost discutaţi termenii păcii.

Discuţiile au fost interminabile, uneori filosofice, alteori istorice: ambele părţi încercau să tragă de timp, germanii în aşteptarea ca popoarele non-ruse din Imperiul ţarist să îşi declare independenţa, iar bolşevicii în aşteptarea revoluţiei universale. În cele din urmă, germanii au dat un ultimatum, au semnat separat un tratat de pace cu Ucraina, au pornit spre noul stat satelit pentru a-l proteja şi au înaintat în teritoriul eliberat de soldaţii ruşi, în special în zonele baltice. Pentru Puterile Centrale, care aşteptau relaxarea blocadei, resursele din aceste regiuni contau foarte mult, iar pentru austrieci – populaţia Vienei nu avea nici măcar pâine – reprezenta o problemă de viaţă şi de moarte. Ar fi recunoscut bolşevicii statele satelit – Finlanda, Georgia, Ucraina ş.a.m.d.? Lenin i-a convins pe bolşevici: întoarceţi-vă în patria mamă, reveniţi-vă şi aşteptaţi să vedeţi ce se va întâmpla. I-a convins şi, pe 3 martie, bolşevicii au semnat un tratat care

transforma o mare parte din Rusia ţaristă într-un uriaş protectorat german. Generalul von Eichhorn conducea Ucraina; generalul von Lossow a cutreierat Georgia, pentru a prelua controlul asupra petrolului din Transcaucazia; existau planuri de transferare a U-Boot-urilor în Marea Caspică. Ludendorff vorbea despre invadarea Indiei britanice; Otto-Günther von Wesendonk, nepotul femeii care inspirase cântecele lui Wagner cu acelaşi nume, a opinat că „nici măcar ideea unei rute germane până în China nu mai poate fi ignorată ca fiind o fantezie“.******** Aveau să dureze toate acestea? Totul depindea de frontul de vest.

Acum erau mutate 40 de divizii din est în vest pentru a asigura superioritatea Germaniei, cel puţin până la sosirea americanilor – un proces care le-a luat Aliaţilor timp şi chiar a produs întreruperi în comerţul de materii prime vitale. Poziţia Germaniei din punctul de vedere al economiei de război nu era de aşa natură încât alternativele ei să fie victoria absolută sau prăbuşirea totală. Programul Hindenburg a implicat un efort enorm, cu investiţii uriaşe în utilaje şi fabrici. Producţia era la cote maxime. Dar asta se întâmpla în detrimentul calculelor pe termen lung: reţeaua de cale ferată începea să cedeze, la fel se întâmpla cu utilajele agricole şi cu instalaţiile industriale. Dacă nu se punea capăt rapid războiului, Germania avea să se scufunde. Alegerea era clară: să se facă ultimul mare efort pentru a obţine victoria sau să se încerce obținerea păcii. De fapt, cam tot acum a avut loc singura mutare cu adevărat serioasă spre o înţelegere generală, când Kühlmann, secretarul de externe, le-a sugerat britanicilor că Germania ar renunţa la Belgia pentru ca, în schimb, să i se lase mână liberă în est. Niall Ferguson spune, pe bună dreptate, că în acest moment moralul Aliaţilor era mai scăzut decât în orice alt moment al războiului. Tot el a remarcat, de asemenea, că începând din 1850 în politica externă britanică existase o singură întrebare: Germania sau Rusia? Câţiva conservatori disperaţi şi câţiva socialişti vizionari ar fi putut alege, în cele din urmă, în favoarea Germaniei. Aceştia erau însă izolaţi: opinia publică arăta o susţinere uriaşă pentru a duce războiul până la capăt, iar Lloyd George, după ce a ezitat puţin, a reacţionat. Avea să fie Omul care a Câştigat Războiul, nu Omul care a Făcut Pace. A spus: o Germanie care ar conduce Rusia ar fi imbatabilă; ar înghiţi orice altceva. Şi oricum, exista America; şi de-acum alte state se aşezau la coadă ca să-i declare război Germaniei, gândindu-se că ar putea să primească nave şi proprietăţi. Lloyd George le-a spus aliaţilor lui despre

abordarea lui Kühlmann şi a declarat că privea pretenţia franceză de a primi Alsacia-Lorena drept un obiectiv de război britanic. Kühlmann s-a înfuriat. Aceasta nu i-a adus nimic bun: Ludendorff a aranjat în curând demiterea lui, fiind înlocuit de amiralul von Hintze, care făcea ce i se spunea. Pacea poate fusese ratată; nu avea să fie nici un reprezentant britanic la Brest-Litovsk. Multă cerneală a fost consumată pe iniţiative de pace în timpul războiului, dar a lui Kühlmann a fost singura serioasă din partea Berlinului. Preşedintele Wilson a realizat, de asemenea, un plan: cele „Paisprezece Puncte“, legate în esenţă de autodeterminarea naţiunilor. Germanii de la Brest-Litovsk le puteau accepta pe acestea, după ce le-ar fi amendat în detaliu. În schimb, ei au ales să meargă mai departe, în căutarea victoriei absolute.

*

Din teren, totul părea foarte promiţător. Bătăliile recente – Riga, Cambrai, Caporetto – arătaseră că armata germană găsise o metodă de restabilire a mobilităţii pe câmpul de luptă, iar talentul profesional al generalilor precum Otto von Below, Georg von der Marwitz, Oskar von Hutier, arhitecţii acestor victorii, era incomparabil. În plus, germanii din vest aveau acum superioritatea numerică. În vest fuseseră 147 de divizii germane împotriva a 178 de divizii aliate. Acum erau 191 de divizii germane, datorită prăbuşirii Rusiei: 137 000 de ofiţeri, 3,5 milioane de oameni şi caii care păstrau mobilitatea. Cu alte cuvinte, superioritatea germană putea fi concentrată, cu un efect zdrobitor, în orice punct de pe linia frontului (cum se întâmplase la Caporetto). Au fost planificate mai multe operaţiuni cu nume de cod, iar prima, numită după arhanghel, era „Mihail“. Alte nume de cod date unor părţi ale liniei germane veneau din *Inelul Nibelungilor* al lui Wagner – „Siegfried“, „Kriemhild“, „Hunding-Brünnhild“.

Logica dicta că, dacă atacai doi inamici, atacai joncţiunea unde li se întâlneau armatele. Fiecare inamic ar fi avut grijă de el însuşi, eventual retrăgându-se în direcţii diferite – în acest caz, francezii pentru a acoperi Parisul, iar britanicii, porturile de la Canalul Mânecii, de unde se puteau retrage în Anglia. Acest lucru aproape că se întâmplase în 1914. Acum, britanicii făcuseră joncţiunea cu francezii, chiar în spatele vechilor câmpuri de bătălie de pe Somme, din jurul oraşului St Quentin. Între acel loc şi Arras, spre nord, se afla Armata a V-a britanică, comandată de Gough, un

om galant, care avusese parte de un şir de ghinioane. Doar nouă dintre cele aproximativ 50 de divizii britanice nu suferiseră nenorocirile de la Passchendaele aşadar, moralul nu era strălucit. Ofiţerii au observat că oamenii nu mai cântau (superbele) cântece pe care le compuseseră mai înainte. Starea de spirit în armata britanică era de tipul: „suntem aici pentru că suntem aici pentru că suntem aici pentru că suntem aici“.

În plus, noile principii ale războiului nu erau la fel de bine înţelese în tabăra britanică faţă de cea germană. Mai ales Otto von Below înţelegea cum să combine infanteria şi artileria, ca la Caporetto. Fusese mutat acum în nordul Franţei, pentru ofensiva lui Ludendorff. Dar dacă tehnicile ofensivei fuseseră cu mult îmbunătăţite, la fel fuseseră şi cele ale defensivei. Noul principiu era „apărarea în adâncime“; Passchendaele fusese un model în această privinţă. Gough şi statul lui major nu asimilaseră logica acestuia, iar asta din mai multe motive – în parte, pentru că nu aveau numărul de oameni necesar, în parte, pentru că ei erau de părere în continuare că o linie puternică a frontului era în sine un lucru bun, în parte pentru că nu aveau încredere că oamenii lor erau în stare să facă manevre complicate sub tirul inamic, dar și pentru că îi subestimau pe germani (care ar fi trebuit să fie demoralizaţi în urma bătăliei de la Passchendaele), dar în principal datorită unei idei, cât se poate de tipice pentru britanici: că lucrurile se vor rezolva peste noapte. Aproape 90 la sută din batalioanele lui Gough se aflau la mai puţin de 900 de metri de linia frontului, mult prea aproape de artileria inamică. Dar exista un punct vulnerabil şi mai grav. Britanicii avuseseră 800 000 de victime în 1917 şi numărau din nou sub un milion de oameni; după Passchendaele, oamenii nu prea mai era înclinaţi să aibă încredere în superiori, iar rezerva generală alcătuită din opt divizii era la nord, în Flandra. Americanii începuseră să sosească, dar nu fuseseră instruiţi şi aveau doar o singură divizie gata de luptă. În fine, Haig, înconjurat de tineri ofiţeri care-l ajutau din când în când să îmbrace şi să dezbrace mantaua – precum Cadorna înainte de Caporetto – nu dădea vreun semn că ar fi fost îngrijorat. Dacă ar fi atacat germanii, de ce s-ar fi descurcat mai bine decât o făcuse el?

Ludendorff făcea pe ascuns minuni de concentrare. A adunat 750 000 de oameni – 76 de divizii împotriva a 26 (300 000 de oameni). A adus de asemenea trei sferturi din întreaga artilerie pe frontul de vest – 6 600 de tunuri – care-i ofereau o superioritate de trei la unu. Aveau la îndemână

arme noi – mitraliere uşoare, care puteau fi transportate de unul sau doi soldaţi, grenade care puteau fi lansate dintr-o puşcă, nu aruncate cu mâna – şi astfel tactica infanteriei putea deveni mult mai flexibilă. Cel mai importat punct forte al armatei germane consta în numărul mare de subofiţeri – sergenţi şi caporali (unul dintre ei fiind Hitler, care a primit două Cruci de Fier pentru bravură). Aceştia erau oamenii care, fără să fie ofiţeri, ştiau cum să comande echipe mici, în timp ce în celelalte armate trebuia să existe un ofiţer (în cazul ruşilor, chiar şi acum aceştia continuau să folosească telefonul). În Belgia era o şcoală specială unde infanteria era pregătită să înainteze repede, evitând şi strecurându-se, soldaţii acoperindu-se reciproc. Acestea erau *Stosstrupps.* Ele nu trebuiau să încerce să se ocupe de posturile inamice, ci să înainteze şi să distrugă comunicaţiile. Forţele inamice care rezistau urmau să lupte cu alte trupe, care aveau o altă pregătire. Dar pentru atacatori existau alte avantaje. Avioanele îşi intraseră în rol, aşadar germanii puteau fotografia poziţiile tunurilor germane şi le puteau identifica de pe o hartă fără a mai calibra tirul cu ajutorul unui observator de artilerie. Existau acum 2 600 de avioane, din metal şi cu o singură aripă.

Armata a V-a britanică avea să se confrunte cu această extraordinară maşinărie. Apoi a avut parte de un ultim ghinion – soarta lui Gough. În zorii zilei de 21 martie, soarele a răsărit la 4:40 şi era o dimineaţă foarte ceţoasă. Tunarii britanici nu puteau vedea ce fac. Bombardamentul german, în şapte etape, a continuat până la 9:40, fiind trase peste un milion de obuze. Mai întâi, împotriva artileriei, şi în cele din urmă, împotriva liniilor frontului; s-au tras 2 500 de mortiere de tranşee. S-a folosit un gaz deosebit de iritant, care i-a făcut pe unii dintre apărători să-şi scoată masca de gaze ca să se scarpine, moment în care au acţionat unul sau altul dintre gazele toxice. Zonele de ariergardă britanice au fost distruse, comunicaţiile au fost întrerupte, iar Gough, care comanda Armata a V-a, a pierdut controlul, la fel cum făcuse Capello la Caporetto, deşi vecinul lui din nord, Byng, de la Armata a III-a, a apărat bastionul de la Arras cu efect decisiv. Pe partea sudică, la La Fère şi St Quentin, avea loc o înaintare excepţional de rapidă: într-o săptămână, germanii au avansat cu 64 de kilometri pe un front de 80 de kilometri. Aceştia au făcut 300 000 de victime, iar tactica infiltrării printr-o mişcare rapidă însemna că o treime dintre acestea erau prizonieri. Britanicii au pierdut 1 300 de tunuri.

Ei s-au retras pe vechiul teren de luptă de la Somme şi s-au regrupat la Amiens, principalul nod de cale ferată, oraș cunoscut prin cea mai perfectă catedrală, în termeni matematici, dintre toate catedralele franceze. A fost un succes extraordinar al Germaniei, deoarece mobilitatea fusese restabilită pe frontul de vest, lucru care nu se mai întâmplase din 1914, când mai era posibilă şarja grandioasă a cavaleriei în teren deschis. Acum se intrase în secolul XX: tehnologiile de tot felul veneau cu avantaje imense, iar Germania era liderul cursei. Succesul a fost atât de fulminant, încât până şi Ludendorff a pierdut orice simţ al perspectivei, a uitat lecţiile de la Caporetto şi a luat piciorul de pe frână, transformându-l într-un punct vulnerabil al germanilor. A uitat că, oricât ar fi de victorioasă o armată, va pierde din avânt pe măsură ce avansează. A trimis trupe în luptă, mai întâi pe stânga, pentru a întări succesul, pe partea St Quentin–La Fère, iar apoi s-a gândit că poate ar trebui să încerce să cucerească Arras, pe cealaltă aripă. Dar trupele puteau să care doar armamentul uşor, iar tunurile nu puteau fi transportate cu uşurinţă prin noroiul de pe vechiul Somme. Ofensiva germană s-a oprit la o creastă situată la distanţă mică de nodul de cale ferată de la Amiens, de unde, cu un tir extrem de atent, cele mai grele tunuri germane puteau ajunge până la gară, dar numai până acolo. Apoi, regulile războiului s-au făcut simțite din nou: importanţa rezervelor, în acest caz aduse de clasicul autobuz londonez supraetajat, roşu, Londonbus. În plus, soldaţii germani, care au dat peste o grămadă de depozite britanice, s-au ghiftuit într-un mod inimaginabil în spatele propriilor linii.

Erau două mari diferenţe faţă de Caporetto, în afară de terenul muntos. În primul rând, după cum am menţionat, tunurile germane nu puteau fi transportate cu uşurinţă prin mlaştina disperării de pe vechile câmpuri de bătălie de pe Somme, oricât de geniale ar fi fost soluţiile inginereşti ale lui Porsche; în afară de penuria de combustibil, cauciucul lipsea şi el, prin urmare camioanele ajunseseră să aibă roţi de lemn sau de fier, iar acestea distrugeau drumurile. În al doilea rând, factorul Cadorna – încăpăţânarea ridicolă în greşeală şi absurda învinuire a tuturor celorlalţi – nu a intrat în joc. Infanteria britanică era în final bine servită de comandantul ei, care făcea acum ceea ce ar fi trebuit să facă mai înainte și acceptase să aibă un superior francez care avea să gestioneze rezervele. Pe 26 martie, la Doullens, s-a subordonat lui Foch care, spre deosebire de mulţi alţi generali, a învăţat, în loc să repete pur şi simplu ceea ce făcuseră ceilalţi. De fapt,

învăţase multe de când fusese în prima bătălie de pe Marna şi avea talentul unic de a inspira încredere tuturor părţilor. Controla rezervele, iar prin asta putea dicta strategia, ceea ce a şi făcut, însă cu tact. Cu autobuze londoneze, cu camionul, cu trenul, au sosit din Flandra pe liniile de la Amiens 12 divizii franceze şi alte rezerve britanice. Nu a avut loc o retragere în degringoladă în direcţii diferite (cum se întâmplase la Gorlice în 1915 şi la Caporetto), iar pe 4 aprilie ofensiva germană a fost anulată.

Dar ideea principală a lui Ludendorff era să-i alunge pe britanici din Flandra şi să recucerească porturile de la Canalul Mânecii, expulzându-i pe britanici din Europa conturată la Brest-Litovsk. Ofensiva din martie a implicat 48 din cele 56 de divizii britanice, împreună cu 40 dintre diviziile franceze, iar Haig avea în rezervă o singură divizie. La Ypres, britanicii erau într-o situaţie foarte vulnerabilă şi se putea trage asupra lor din trei direcţii – poziţie pe care aceştia o slăbiseră cucerind Passchendaele, parte dintr-o creastă din vârful intrândului lor. Trenurile germane au intrat din nou în funcţiune şi au transferat mii de tunuri. Avioanele identificau poziţiile tunurilor britanice, iar tunurile trăgeau asupra lor, având poziţia lor pe hartă, fără a mai da dinainte vreun semn că s-ar afla pe teren. Cel puţin britanicii au avut inspiraţia să abandoneze intrândul lor îngust de la Passchendaele, dar, chiar şi aşa, s-au întins prea mult pe câmpul de luptă, pentru că raţiuni de prestigiu şi de propagandă le interziceau să renunţe. Pe 9 aprilie au atacat două armate germane, folosind tot metodele de pe 21 martie şi beneficiind de vremea favorabilă. Pe partea sudică, au atacat două divizii portugheze. Aceştia, la fel ca în cazul italienilor, fuseseră făcuţi să alerge pentru a învăţa să meargă măcar de-a buşilea. De aceea, oamenii lor au fost folosiţi drept carne de tun la schimb cu sprijinul britanic pentru păstrarea imperiului portughez din Africa. Soldaţii portughezi nu erau prea entuziasmaţi. Au cedat. În intrândul de la Ypres apărarea în adâncime nu a putut fi în nici un caz organizată, dat fiind că zona s-a bombat, intrând în teritoriul deţinut de germani. A mai urmat o victorie germană notabilă. Pe 12 aprilie, germanii nu doar că au recucerit creasta Messines, ci, mai târziu, au cucerit o continuare a ei, muntele Kemmel, cel mai înalt vârf din zonă. Acesta a fost momentul în care britanicii au fost în pericol să se prăbuşească, iar Haig a replicat: le-a spus oamenilor lui adevărul – „cu spatele la zid“ – şi de atunci încolo soldaţii au dat dovadă de calităţi (nu în ultimul rând, de capacitatea de a învăţa) care se manifestă în mod surprinzător. Dar a fost ajutat și de

Ludendorff, căruia succesul i se urcase la cap. Ludendorff şi-a repetat greşeala din 21 martie şi a perseverat. Apoi s-a lovit de rezervele aduse cu autobuzele roşii şi cu trenul – în acest caz, 12 divizii franceze. Liniile de cale ferată de la Hazebrouck şi Bethune au rămas în mâinile britanicilor, germanii sosind după ce au traversat pe jos un teren distrus, epuizați de atacurile asupra zonei acum mlăştinoase de pe râul Lys (după care a fost numită bătălia). Aliaţii au pierdut 150 000 de oameni, iar germanii 110 000 (la care ar trebui adăugat sfertul de milion de oameni din ofensiva din martie), iar acestea erau pierderi pe care Aliaţii şi le puteau permite, dar germanii, nu.

A urmat o pauză îndelungată. În ultimul an, recrutările efectuate în Germania s-au încheiat rapid, când elevii de şcoală susţineau examenele finale. Mai erau prizonierii de război, care se întorceau din Rusia, iar din Imperiul Austro-Ungar continuau să fie trimiși oameni (care au sosit fără ghete la Metz). Rândurile armatei au fost completate, iar producţia de muniţie care respecta programul Hindenburg era în continuare considerabilă, deşi apăreau semne de supraîncălzire. Ludendorff dorea în continuare să cucerească porturile de la Canalul Mânecii şi să perturbe sosirea soldaţilor anglo-americani, dar avea nevoie să reducă din numărul rezervelor care se acumulaseră în regiune de la bătălia de pe Lys. A optat pentru o lovitură împotriva frontului francez de la nord-estul Parisului, pe Aisne, la Chemin des Dames, şi a avut încă o dată noroc. Comandantul francez era Duchêne, un om care suferea de o incapacitate fantastică de a învăţa. Şi-a amplasat majoritatea oamenilor pe poziţiile din faţă, unde erau cel mai expuşi bombardamentului, şi mai erau cinci divizii britanice care fuseseră retrase, deoarece avuseseră o perioadă extrem de proastă în ofensiva din martie şi aveau nevoie de odihnă în ceea ce se presupunea că era o zonă liniştită. Zgomotul mişcărilor germane de trupe a fost ascuns în mod surprinzător de orăcăitul broaştelor de pe Aisne, iar surpriza a fost aproape totală. Pe 27 mai, 5 300 de tunuri au deschis focul împotriva a 1 400 de tunuri, iar în patru ore s-a tras un milion de obuze, pe o vreme, ca de obicei, favorabilă.

Armata a VII-a germană (Hans von Böhn) a realizat o înaintare aproape miraculoasă, urcând pe pante aproape verticale, traversând râul Aisne, capturând podurile intacte şi chiar luptându-se să treacă prin mlaştină. A ajuns la râul Marna, de unde un tun foarte greu, „Dicke Bertha“ (denumit

după soţia producătorului de arme, Krupp), trimitea obuze spre Parisul aflat la 64 de kilometri distanţă. Atunci, Ludendorff a repetat greşeala de pe 21 martie şi 9 aprilie. Soldaţii germani cu armament uşor atacau rezervele aliate care soseau cu armament greu pe calea ferată – 30 de divizii de rezervă franceze. Acum mai erau şi americanii, care au intrat pentru prima dată în luptă în războiul european la Château Thierry şi în pădurea Belleau, şi s-au achitat bine de sarcină. Pe 2 iunie, un contraatac franco-american întreprins de 27 de divizii a apărat linia de pe Marna, iar un atac german la Montdidier, pe 9 iunie, pe partea nordică a acestui câmp şi lângă vechile linii britanice de pe Somme, a eşuat. A fost un semn pentru ceea ce avea să urmeze. Atacurile lui Ludendorff creaseră trei intrânduri foarte mari – linii prelungite, unele dintre ele vagi, în teren deschis şi expuse atacului – şi frontul activ fusese prelungit de la 390 la 510 kilometri, în timp ce soldaţii germani, încurajaţi să obţină victoria dintr-o lovitură, au fost obligaţi să cedeze pentru că Aliaţii au rămas fermi pe poziţie. Şi lunar soseau câte 200 000 de americani – un lucru foarte trâmbiţat de propaganda aliată.

Cel mai vulnerabil dintre marile intrânduri ale lui Ludendorff era creat în bătălia de pe Marna, iar marginile acestuia erau marcate de Soissons la nord-vest şi de Rheims la sud-est. Aici, pe 15 iulie, a avut loc ultima ofensivă germană. A venit însuşi Kaiserul, iar atacul a fost categorisit ca o bătălie imperială, sau chiar un *Friedenssturm*, un „asalt al păcii“. 52 de divizii au fost acolo şi cunoscuta artilerie zdrobitoare. În orice caz, Aliaţii ştiau acum la ce să se aştepte (şi serviciile de informaţii franceze funcţionau foarte bine, anunţurile din presa de limbă germană din Luxemburg fiind folosite pentru a transmite mesaje care detaliau mişcările pe calea ferată germană). Ei au mai înţeles că pot contracara metodele lui Ludendorff prin tir antibaterie – adică, ascunzând poziţiile bateriilor şi apoi deschizând focul asupra artileriei inamice în mijlocul bombardamentului, odată ce poziţiile acesteia deveneau clare. La est de Rheims, apărarea în adâncime însemna că germanii erau obosiţi înainte să ajungă la principalele poziţii franceze. Pétain şi-a folosit rezervele, iar germanii au fost opriţi pe 17 iulie.

Apoi a venit riposta – un contraatac de cealaltă parte a intrândului, din pădurea Villers-Cotterêts (locul de naştere al lui Alexandre Dumas). Francezii construiseră un tanc uşor şi rapid. Doi generali, Debeney, din tabăra britanică, pe dreapta, şi Mangin, la dreapta lui, au folosit o tactică devenită faimoasă în 1940 sub denumirea de *Blitzkrieg* – tancuri, infanterie

care avansa repede şi avioane care zburau la mică altitudine pentru a-i face pe tunarii germani să stea cu capetele plecate. 300 de tancuri (Renault) şi 18 divizii, două dintre ele americane, au lovit în câmpul de porumb deschis, atacul luându-i total prin surprindere pe germani şi avansând cu opt kilometri. Întreaga forţă germană din intrândul de pe Marna fiind în pericol să fie izolată, Ludendorff s-a retras de-acolo, înapoi la Chemin des Dames. Până pe 4 august, francezii luaseră 30 000 de prizonieri şi 600 de tunuri. Foch a descoperit apoi cum avea să fie câştigat acest război: s-a oprit. Nu au mai fost atacate rezervele folosind arme uşoare. Tactica adecvată era suspendarea atacului acolo unde reuşise şi reluarea atacului în altă parte, menţinând rezervele inamice în permanentă mişcare. Şi s-au mişcat: călătorii lente şi demoralizante cu trenul, opriri, contramandări, continuări, totul în arşiţa verii.

Rezervele germane erau acum puternic perturbate – de fapt, o treime din întreaga armată germană avea să petreacă ultimele trei luni ale războiului în sau în apropierea trenurilor cu deplasare lentă. Ludendorff stabilise totul pentru un mare atac în Flandra. Acum trebuia să-l tot amâne. Expertul lui în defensivă, Lossberg, dorea să se retragă, chiar până pe Meuse şi Anvers, dar Ludendorff i-a interzis. Francezii au păstrat presiunea în Chemin des Dames, dar următorul atac aliat principal a fost britanic, la Amiens, pe 8 august. Aici schema a fost limitată, pur şi simplu alungarea germanilor până în afara razei gării, iar exemplul francez de pe 18 iulie a fost studiat judicios. Generalii – Rawlinson din tabăra britanică, Monash şi Currie din cea australiană şi canadiană – erau oameni eminamente practici, capabili să-l convingă pe Haig, când sosise timpul, să nu persiste cu atacul mai mult de câteva zile. Controlul aerian fusese stabilit, iar acum, acolo, era o mare concentrare de armament de toate tipurile, în special mitraliere uşoare Lewis, care puteau fi transportate de infanteria rapidă. Zgomotul tancurilor care veneau pe linia frontului a fost mascat de avioanele care zburau la mică altitudine înainte şi înapoi. Nu a existat un bombardament preliminar, iar ceaţa dimineţii a ascuns atacul iniţial. Noile tancuri Mark V şi Whippet erau mult mai rapide şi mai fiabile decât anterioarele, iar un element special a fost lăsarea unei cortine de gaze şi explozibili puternici în ariergarda germană, pentru a descuraja orice contraatac. Rezultatul acţiunilor de pe 8 august a fost un triumf, germanii fiind luaţi prin surprindere, în poziţii aflate pe un teren aproape deschis, care nu fuseseră pregătite temeinic; un stat-

major de brigadă a fost capturat când lua micul dejun. În prima zi, au fost luaţi 12 000 de prizonieri şi au fost capturate 400 de tunuri; până la sfârşitul operaţiunii au fost luaţi aproape 50 000 de prizonieri.

E un proces misterios în înfrângerea oricărei armate – momentul în care oamenii îşi pierd speranţa. În cazul ruşilor, punctul fusese atins spre sfârşitul ofensivei lui Brusilov din septembrie 1916, în cursul nesfârşitelor eşecuri sângeroase ale Armatei de Gardă, în mlaştinile de lângă Kovel şi Vladimir Volinsk. Moralul armatei germane a început să scadă iremediabil pe 18 iulie, în timpul desfăşurării contraatacului de la Villers-Cotterêts. Kaiserul, aflat la cartierul general din oraşul Spa din Belgia, l-a întrebat politicos pe Ludendorff ce a mers prost, iar Ludendorff a spus că oamenii pur şi simplu nu mai luptă – mii de soldaţi se predau. Un alt semn a fost că din ce în ce mai mulţi oameni se declarau bolnavi. Ciudat e că, dacă soldaţii sunt bine conduşi, nu se îmbolnăvesc: înainte de Trafalgar, în 1805, amiralul francez a fost nevoit să lase în urmă 1 000 de oameni în Indiile de Vest, în timp ce amiralul britanic, lordul Nelson, nu a pierdut nici unul, în exact aceeaşi zonă.******** Ludendorff şi-a permis chiar o notă de reproş la adresa Kaiserului. Convingerea lui (la fel ca în cazul lui Cadorna) era că stângii politice i se permisese să răspândească defetismul. Dar acum, după Amiens, nervii lui Ludendorff au început să cedeze. A început să bea şi să provoace certuri cu subordonaţii – până şi cu bietul bătrân Hindenburg, care nu făcuse rău nimănui şi reprezenta latura paternă a comandantului suprem; i-a scris soţiei înainte de începerea ofensivei, că la statul-major e foarte ocupat, dar că ar avea suficient timp liber şi ar dori să-i fie trimise diverse lucrări scrise de clasici germani ca să le recitească. Acum, Ludendorff spunea că poate organiza doar o acţiune defensivă. Foch i-a arătat că are dreptate.

Foch continua presiunea, susţinând într-un memorandum inteligent că de fapt cheia era să se oprească după succesele iniţiale. Armata britanică a preluat iniţiativa în acest sens – Arras pe 17 august, Bapaume, în regiunea Somme, pe 21, trecerea la o continuare a marii linii Siegfried, numită Drocourt-Quéant, pe 26, St Quentin pe 28, Muntele Kemmel pe 4 septembrie. Între timp, francezii au recucerit întreg intrândul creat de succesul german de pe 27 mai, iar pe 12 septembrie a urmat un efort american major, în care jumătate de milion de soldaţi cu 1 500 de avioane şi 270 de tancuri uşoare au golit intrândul St Mihiel, la sud-est de Verdun (deşi

germanii au reuşit să-şi retragă majoritatea oamenilor la timp). Apoi a urmat o scurtă oprire la Ypres, iar spre sfârşitul lunii, americanii au arătat că nu aveau multe de învăţat de la britanici în ceea ce priveşte greşelile şi perseverarea în acestea. În ţinutul Argonne de la nord de Verdun, mare parte din el devastat şi străbătut de râuri şi râpe care făceau imposibilă folosirea tancurilor, 15 divizii americane (duble) şi 22 franceze au intrat în acţiune, având o superioritate de opt la unu. Dar a avut loc o pană logistică, iar comandantul american a persistat neglijând lecţiile tactice din 1917: a folosit metode învechite şi a irosit o mare parte din timpul de instrucţie punându-şi soldaţii să tragă cu puşca care devenise acum deja aproape învechită. Apoi au dat de o poziţie bine pregătită, linia Kriemhild, şi au atacat – singurul avantaj real fiind că rezervele germane (36 de divizii) au trebuit concentrate acolo.

Asta le-a permis britanicilor să întreprindă ceea ce a fost aproape o bătălie model şi să spargă linia Siegfried (numită de britanici „linia Hindenburg“). Pe 27 septembrie, o enormă forţă a luat cu asalt 14 kilometri din ea, înainte de Cambrai. Apărarea avea 4,8 kilometri adâncime, iar o formă de relief specială era canalul St Quentin, care avea 15 metri de maluri în pantă până la cei 1,8 metri adâncime de ape noroioase. Singura cale de traversare pentru tancuri părea să fie un mare tunel prin care trecea canalul, dar era acoperit cu un strat gros de sârmă, iar tancurile au fost oprite. Cu toate acestea, a avut loc un bombardament intens, doar tunurile de câmp trăgând câte 126 de obuze pe minut asupra a 150 de metri de tranşee, într-un interval de opt ore, iar tirul antibaterie al artileriei grele, fiind foarte bine pregătit, a distrus artileria grea germană. Apărătorii au fost uluiţi. S-a adăugat și norocul, britanicii capturând hărţile sistemului de apărare, şi aliaţii au mai avut un alt noroc la canal, unde ceaţa a permis unei singure divizii să traverseze, să se caţăre pe malul opus şi să străpungă linia Siegfried pe un front de aproape cinci kilometri. Această faptă de arme le-a permis australienilor şi canadienilor de pe ambele maluri să înainteze, iar pe 5 octombrie, britanicii se aflau din nou în teren deschis. Haig a propus din nou să se oprească, dar retragerea germană a continuat, germanii părăsind frontul la începutul lui noiembrie, chiar înainte de Bruxelles şi Namur. La mijlocul lui octombrie, americanii au străpuns în fine linia Kriemhild, ameninţând marea bază de cale ferată germană de la Metz.

Era destul de clar că Germania avea să fie înfrântă. Pierduse peste un milion de oameni între lunile martie şi iulie şi alte trei sferturi de milion în următoarele luni, jumătate dintre ei fiind făcuţi prizonieri. A mai existat și o criză în economia de război, fabricile fiind distruse, iar conducătorul social-democrat s-a plâns că muncitorilor din nordul şi din estul Berlinului le lipseau 4 000 de vagoane de cale ferată pentru transportul cartofilor vitali. Fără îndoială că ţara ar mai fi putut continua lupta în 1919, la fel cum a făcut în 1945, dar finalul se întrevedea deja. Pe 28 septembrie, nervii lui Ludendorff au cedat, iar acesta s-a revoltat împotriva tuturor, în cele din urmă inclusiv a Kaiserului: războiul trebuia oprit. „Nu se poate pune nici un fel de încredere în soldaţi“, a declarat el statului său major. Desigur, armata ar fi putut rezista pe Rin, dar totul se dezintegra, iar aliaţii Germaniei renunţau cu toţii. Urmăriseră și ei evenimentele din vest şi, odată cu eşecul marii ofensive a lui Ludendorff, încercau să mai salveze acum ce mai puteau din distrugerea generală.

Pe 15 septembrie, forţele aliate de la Salonic, care încetase să mai fie ceea ce germanii numeau dispreţuitor cel mai mare lagăr de prizonieri de război al lor, au înaintat, iar bulgarii s-au prăbuşit. Oricum, nu fuseseră recompensaţi de germani aşa cum se aşteptaseră – nu primiseră un imperiu balcanic, ca în vremurile de glorie (demult apuse). Pe 28 au cerut armistiţiu. Acest gest a tăiat legătura cu Imperiul Otoman, dar Junii Turci erau şi ei furioşi pe ingerinţa germană în Caucaz şi existau voci care se întrebau dacă să nu-i abandoneze pe germani şi să-i lase pe arabi britanicilor, ca să se concentreze, cu sprijin britanic, asupra Caucazului şi a petrolului de acolo. Enver Paşa se gândea la alternativa la Imperiul Otoman – o Turcie naţională, care ar fi putut prelua Asia Centrală turcică. Junii Turci au plecat la bordul unui submarin german la Odessa şi a pornit fiecare pe calea lui – Afghanistan, Caucaz, Berlin, Moscova – pentru a pune totul la cale. Armata otomană s-a retras din Siria şi s-a stabilit semnarea unui armistiţiu pe 30 octombrie. Apoi, austriecii au renunţat şi ei. Mai înainte însă, guvernul austro-ungar contestase într-un mod gălăgios cele „Paisprezece Puncte“ ale preşedintelui Wilson, împăratul numind ca prim-ministru un profesor, Lammasch, care credea cu adevărat în ele (a sfârşit în exil, ca profesor la Berkeley). Dar era sfârşitul Imperiului Habsburgic. Ungaria şi-a declarat independenţa; la fel, consiliile naţionale care reprezentau diverse alte popoare non-germanice. Destul de curios, germanii din Austria au fost

primii la coadă: ei se aşteptau să se unească cu Germania. Atunci a avut loc chiar o scurtă invazie germană în Austria. Italienii au profitat de confuzie pentru a aduna, în ultimele zile ale lui octombrie, sute de mii de soldaţi nemulţumiţi şi au numit acţiunea lor bătălia de la Vittorio Veneto.

Germania avea în continuare aşi în mânecă. Este adevărat, armata nu mai era ceea ce fusese odinioară, dar elemente ale ei erau în continuare formidabile. Conducea părţi mari din Rusia şi Turcia. Sosea iarna. Rinul era un obstacol, iar uzura războiului era un factor important care avantaja partea aliată. Mai existau neînţelegeri potenţiale: aveau să fie de acord britanicii, care aveau un imperiu, cu cele 14 puncte ale preşedintelui Wilson, care prevedeau inclusiv emanciparea coloniilor? La urma urmelor, Brest-Litovsk însemnase autonomie pentru popoarele neruseşti din Imperiul țarist şi exista în continuare posibilitatea să se poată face un apel la Germania pentru ca aceasta să continue să fie statul anticomunist de frunte. Ludendorff avea acum un ministru de externe marionetă şi, la sfârşitul lui septembrie, după armistiţiul bulgar, a întocmit un plan pe care nu l-a dezvăluit cancelarului. Se putea apela la preşedintele Wilson, iar aceasta ar fi însemnat oficial ca Germania să înceapă să fie condusă mai democratic. Stânga germană s-ar fi putut de asemenea face utilă ca element de decor în acest scop. Ludendorff şi mulţi alţi naţionalişti condamnau deja stânga germană pentru scăderea moralului, pentru tulburările din economie şi pentru inflaţia provocată de taxele mari. Pe 30 septembrie a fost numit un nou cancelar, prinţul Max von Baden, un german din sud, cu vederi liberale, şi cabinetul lui includea reprezentanţi din partidele de centru şi de stânga. Prinţul Max a înţeles că, dacă ar fi cerut armistiţiu, ar fi distrus moralul poporului în mod iremediabil: acesta şi-ar fi dat seama că totul se sfârşise şi ar fi avut loc o prăbuşire bruscă, care nu ar mai fi lăsat loc de negocieri. După cum au demonstrat ulterior evenimentele, avea dreptate. Kaiserul şi-a adus ultima contribuţie dezastruoasă la istoria Germaniei când a afirmat că: „Nu aţi fost numit pentru a face greutăţi Înaltului Comandament“, şi în noaptea de 4-5 octombrie a fost trimisă o notă Statelor Unite. Ludendorff îşi salva de fapt reputaţia: îi încuraja pe alţii să pună capăt războiului pentru ca, ulterior, să se întoarcă şi să spună că nu fusese vina lui.

La sfârşitul filmului *Oh! What a Lovely War* e o scenă cutremurătoare, în care mormintele celor căzuți în război se întind pe tot ecranul. Asta se întâmpla acum. Oficialii şi Înaltul Comandament dezbăteau de peste o lună

detaliile armistiţiului, iar între timp soldaţii continuau să lupte şi să moară cu zecile de mii. Nota germană le-a făcut probleme Aliaţilor, deoarece au fost forţaţi să folosească limbajul democraţiei şi al autodeterminării în timp ce erau toţi puşi pe răzbunare şi pe crearea de imperii pe seama celor învinşi. Până şi belgienii credeau că ar fi trebuit să înşface estuarul Scheldt de la olandezi. Era dificilă obţinerea unui răspuns unitar, care să combine rapacitatea cu sanctitatea, deşi în final talentele de negociatori ale britanicilor au avut câştig de cauză.

Germanii erau nepricepuţi la negocieri. Conducătorii mişcărilor de centru şi de stânga – Matthias Erzberger şi Philipp Scheidemann – doreau să adopte în mod raţional cele 14 puncte, dar generalii le-au citit abia pe 5 octombrie. Ministerul de Externe se gândea că ar putea fi doar nişte puncte utile de negociere, nu mai mult. Notele s-au plimbat înainte şi înapoi – la Wilson pe 8, la Berlin pe 12, la Wilson pe 14, la Berlin pe 20, iar apoi, un alt schimb spre sfârşitul lunii. Poate că dacă germanii ar fi fost mai realişti, ceva s-ar mai fi putut salva. Dar ei au persistat în iluzie şi pe 12 octombrie au comis gafa de a scufunda un vas de pasageri britanic, *Leinster*, înecând 450 de oameni, dintre care 135 de femei şi copii; în cursul retragerii lor din Flandra, au otrăvit fântânile şi au „inelat“ pomii fructiferi. Dacă Wilson începuse cu gesturi de mărinimie, alarmându-şi Aliaţii, cererile lui au început să fie din ce în ce mai presante. Germania trebuia să aibă o democraţie adevărată, o monarhie constituţională, iar submarinele trebuiau să-și înceteze acţiunile. Prinţul Max a acceptat. În acest moment, Ludendorff şi-a schimbat cu totul discursul iniţial şi a început să fabrice o legendă extrem de periculoasă – că Germania de fapt nu pierduse războiul. El a venit la Berlin fără permisiunea Kaiserului şi a afirmat că Germania poate continua luptele. Pe 26 octombrie a denunţat termenii anunţaţi de propriii nominalizaţi în Ministerul de Externe şi s-a certat cu Kaiserul, pe care l-a insultat; despre prinţul Max şi bine intenţionaţii lui asociaţi de stânga a remarcat: „aceşti oameni să înghită supa pe care au preparat-o pentru noi“. Aşa au şi făcut. Comandanții armatei şi-au păstrat prestigiul intact. În timp util, Ludendorff şi-a folosit propriul prestigiu pentru a-l introduce pe Adolf Hitler în politica germană********, iar zece ani mai târziu, în 1933, bătrânul Hindenburg, ajuns preşedinte, l-a numit cancelar.

Între timp, în vreme ce moralul germanilor se prăbuşea, criza finală a fost precipitată de un alt act de disperare. Într-o manifestare ciudată a rivalităţii

dintre marină şi armată, care făcuse atât de mult pentru a slăbi efortul de război, autorităţile navale au recurs la o ultimă mişcare nebunească. Căpitanul von Levetzow, şeful statului-major al marinei, îşi putea da seama de probabilitatea că marile nave ale Germaniei urmau să fie confiscate, nemairămânând nici una pentru o eventuală refacere a *Reichsmarine*. Mai bine, s-a gândit el, „o faimă nemuritoare pe fundul oceanului“, iar pe 27 octombrie s-au dat ordinele ca flota oceanică să pornească pe mare, cu direcţia generală estuarul Tamisei. Cei 80 000 de marinari şi fochişti nu erau entuziasmaţi de ideea de a se mulțumi cu fundul oceanului. S-au revoltat la Kiel, apoi la Lübeck şi la Wilhelmshaven, iar insurecţia s-a întins până la Köln, apoi la München, unde un actor a preluat controlul. Era o atmosferă foarte rusească, formându-se consilii ale muncitorilor şi soldaţilor. Social-democraţii aflaţi deja la guvernare sub prinţul Max ştiau că, dacă ar fi fost să evite o revoluţie bolşevică, ar fi trebuit făcute anumite gesturi.

Generalii i-au cerut acest lucru şi pe 9 noiembrie a abdicat (fugind în Olanda) exact când la Berlin se proclama republica.Oricum, ţara fiind în haos, sosise momentul unui armistiţiu imediat. O delegaţie s-a deplasat la cartierul general al lui Foch din pădurea Compiègne şi tunurile au amuţit la ora 11 în data de 11 noiembrie. Termenii au fost duri: Germania nu mai trebuia să poată lupta vreodată. Aliaţii au trecut Rinul. Germania nu a fost ocupată – după cum avea să se dovedească mai târziu, o decizie fatală. Războiul se încheiase.

W. Baumgart, Deutsche Ostpolitik 1918 (Viena, 1918), pp. 174 ff. remarcă importanţa petrolului.

R. Atkinson, Trafalgar (Londra, 2004), pp. 40 ff. – o discuţie extrem de erudită despre medicina din acele vremuri.

În 1923, a condus o tentativă de lovitură de stat la München, împreună cu Hitler, căruia i-a conferit respectabilitate. În anii 1930 a fost însă singurul care s-a opus public celui de-al Treilea Reich (credea că este nepotrivit, fiind anticatolic), până când cineva şi-a dat seama ce scrie. A avut funeralii de stat în 1938, la care bocitorii purtau coifuri şi scoteau gemete ciudate...

Întoarcerea armatei germane care mărşăluieşte prin Berlin, decembrie 1918. (Stapleton Collection/Corbis)

ȘAPTE • **URMĂRI**

Preşedintele Wilson a venit în Europa (spre uriaşul entuziasm al locuitorilor) la mijlocul lui decembrie, reprezentant al unui tip nou de ordine mondială, în care progresul şi libertatea trebuiau să-şi reia marşul întrerupt în 1914. Au fost concepute tratate de pace – mai mult prin tocmeală între Aliaţi decât cu statele învinse, cărora li s-a cerut doar să semneze pe linia punctată – în diverse palate din zona Parisului. Tratatul principal a fost încheiat la Versailles, cu germanii, pe 28 iunie 1919, altele fiind semnate ulterior. În faimosul tablou pictat de sir William Orpen, pacificatorii arată extraordinar de mulţumiţi de ei în timp ce pozează, în Sala Oglinzilor a lui Ludovic al XIV-lea, pentru o imortalizare relativ stereotipă: mustaţă mătăsoasă, privire sfredelitoare, atitudine demnă. Un maharajah şi un baron japonez privesc şi ei înainte, dovadă a internaţionalismului şi a bunăvoinţei pacificatorilor. Se spune că Clemenceau a făcut observaţia că era aşezat între un pretins Napoleon (Lloyd George) şi un pretins Iisus Hristos (Wilson).

Nici măcar în acel moment nu erau prea multe motive pentru încrederea în sine afişată de aceşti oameni. O epidemie mondială de gripă făcuse alte milioane de victime; războiul civil a făcut alte multe milioane în Rusia până în 1920, când au învins bolşevicii. Încercarea Aliaţilor de a împărţi Orientul Mijlociu a dus rapid la suferinţă. Ţările arabe musulmane şi rezervele lor de petrol au fost preluate în principal de britanici, iar expertul lor în regiune, T.E. Lawrence, observa cu mirare că, în vreme ce turcii conduseseră Irakul folosindu-se de o armată locală de 14 000 de oameni, executaseră 90 de oameni pe an, britanicii, cu 100 000 de soldaţi, tancuri, avioane şi gaze, se treziseră că se războiesc cu toată lumea. Sultanul, prizonier al britanicilor şi al francezilor care ocupaseră Istanbulul, a fost forţat să semneze în 1920 un tratat, la Sèvres, care nu doar că i-a luat enorm din teritoriu, ci l-a şi supus la un proces de recivilizare forţată.******** Grecii şi armenii au invadat Anatolia cu binecuvântarea britanicilor şi a francezilor. Turcii, caz unic printre puterile învinse, şi-au revenit sub un conductor de geniu, iar în 1922 şi-au recuperat ţara: la Lausanne, în 1923, a fost apoi recunoscută. În mod paradoxal, este singura creaţie a perioadei postbelice care a înflorit de atunci încoace: restul a ajuns la suferinţă, în unele cazuri foarte rapid, şi

acei frumos îmbrăcaţi oameni de stat din portretul realizat de Orpen au fost în majoritatea cazurilor repudiaţi de propriii votanţi. Creaţiile lor au dispărut. În 1919, imperiile europene fuseseră cu mult întinse. În zece ani, aceste imperii se dezintegrau, iar într-o generaţie au dispărut.

Lista eşecurilor de la Versailles continuă la infinit. A fost creată o Ligă a Naţiunilor care urma să se pronunţe în problemele internaţionale. A început bine, organizând transferul de populaţii din Balcani. Apoi, confruntată cu probleme majore, a devenit irelevantă, salutând izbucnirea celui de-al Doilea Război Mondial cu o dezbatere despre standardizarea trecerilor de nivel. Încercarea de a structura economia mondială a dus, de asemenea, la eşec. În 1920, dezvoltarea explozivă postbelică s-a atenuat, iar în 1929 venea cea mai mare criză economică din istoria lumii, aducând cu sine pretutindeni dezastre politice. Statele naţionale pretins parlamentare, create în 1918 în general, au încetat să mai fie parlamentare, iar Rusia bolşevică, având în anii 1920 cât de cât o faţă umană, a dobândit sub conducerea lui Stalin una monstruoasă.

Cea mai gravă problemă privea însă de departe Germania. În februarie 1919, întâlnindu-se la Weimar, noii politicieni republicani au conceput o constituţie democratică, poate literalmente cea mai democratică constituţie care a existat vreodată (atât de hotărâţi erau cei care au scris-o să se conformeze principiilor wilsoniene, încât au prevăzut alegeri şi vot proporţional). La Versailles, au existat pierderi teritoriale, în special în favoarea Poloniei, care au fost respinse pe scară destul de largă. Dar adevărata problemă o reprezentau banii. Germanii erau acuzaţi oficial pentru izbucnirea acestui război şi toţi se așteptau ca aceştia să plătească despăgubiri de război pentru pagubele produse. Dar francezii doreau de fapt să folosească această pârghie pentru a împiedica economia germană să-şi revină, iar alţi foşti Aliaţi se aşteptau ca Germania să le plătească despăgubiri de război. În 1921, s-a ajuns la suma de 132 de miliarde de mărci de aur, ceea ce însemna că, anual, Germania trebuia să dea, vreme de generaţii în şir, un sfert din banii pe care-i câştiga din exporturi. Asemenea sume puteau fi extrase dintr-o ţară ocupată, cum au făcut naziştii în Franţa în timpul celui de-al Doilea Război Mondial şi cum a făcut Comunitatea Economică Europeană în Germania după aceea. Aliaţii evitaseră în mod deliberat să ocupe Germania, de teama potenţialelor răzvrătiri; de aceea, s-au aşteptat ca politicienii democraţi să coopereze cu ei. Cereau prea mult. În

anii 1920, investiţiile americane se făceau în Germania şi erau folosite pentru a plăti suma anuală reprezentând despăgubirile de război. Apoi economia mondială s-a prăbuşit, iar banii americani au încetat să mai curgă. Mai mult sau mai puţin, toţi germanii afirmau că din cauza despăgubirilor se aflau în respectiva situaţie economică, mai exact din cauza Tratatului de la Versailles, şi aceasta a fost cartea cea mai puternică pe care a mizat Hitler. De fapt, democraţia de la Weimar a dispărut în 1930, în sensul că nu a mai existat o majoritate parlamentară care să fie pregătită să-şi asume răspunderea; social-democraţii, reprezentând cel mai mare partid politic, se distingeau prin „absenteism constructiv“ – adică nu votau nici pentru, nici contra – şi Reichstagul se dizolva: în 1932 au fost mai multe zile de alegeri decât de sesiune parlamentară, iar bătrânul preşedinte Hindenburg conducea prin decrete. În 1933, majoritatea votanţilor germani erau fie comunişti, fie naziști, iar Hitler a fost numit cancelar. A cerut puteri depline, cu alte cuvinte dictatură, şi pentru asta avea nevoie de o majoritate de două treimi în Reichstag. A obţinut-o, iar ultima notă suprarealistă a aranjamentului postbelic a fost furnizată de lumina călăuzitoare a Republicii de la Weimar, Democraţii. Pe atunci fuseseră reduşi la cinci locuri (sub un nume diferit). Când s-a ajuns la votarea lui Hitler, s-au împărţit. Doi deputaţi au votat pentru Hitler, doi împotrivă, şi unul s-a abţinut, protestând că ceilalţi scindau partidul. Pe atunci despăgubirile fuseseră abolite, dar răul fusese făcut, iar Hitler a lansat un program naţionalist extrem. Adevăratul dezastru în toate acestea a fost că germanii nu au înţeles că fuseseră înfrânţi. Ei fuseseră, după cum suna legenda, „înjunghiaţi în spate“: evreii, stânga, cadre universitare cu minte puţină, îi împiedicaseră să câştige războiul şi să creeze o Europă mai raţională, pe motivul că orice ar fi mai bun decât ceea ce ar visa naivii americani. Ludendorff era principalul arhitect al acestei fantezii, dar în mod întâmplător: de fapt, un ziarist britanic l-a întrebat în limba engleză dacă simțise că Germania a fost „înjunghiată în spate“ şi, în traducere, Ludendorff a spus că da.

Dezastrul care a urmat a fost prevăzut de Lloyd George în ultimele zile ale Primului Război Mondial, când au fost discutaţi termenii armistiţiului. A făcut o observaţie profetică: „dacă s-ar face pace acum, în 20 de ani germanii ar spune ce a spus Cartagina despre Primul Război Punic, respectiv că au făcut o greşeală sau alta, dar că, printr-o mai bună pregătire şi organizare, ar putea ieşi învingători data viitoare“.******** A fost ceea ce

spunea mai mult sau mai puţin Hitler în *Mein Kampf* – Germania merita să câştige şi ar fi câştigat dacă nu ar fi existat trădarea, prostiile umanitare nelalocul lor şi toate încercările de ajungere la o înţelegere cu inamicul ale trădătorilor de stânga. Pe 10 noiembrie era convalescent, în urma intoxicării cu gaze de luptă care-l orbiseră, şi, când a auzit pe cineva spunând că se declanșase o revoluţie, a izbucnit: „De când am stat la mormântul mamei mele nu am mai plâns… Totul a fost degeaba… S-au întâmplat toate acestea oare ca o bandă de criminali mizerabili să poată pune mâna pe *Vaterland*? Cu cât am încercat mai mult să înţeleg monstruosul eveniment al acestei ore, cu atât mai multă ruşine şi indignare şi dezonoare mi-a împovărat fruntea. Ce era durerea din ochii mei în comparaţie cu această mizerie?“ Concluzia pe care a tras-o a fost că: „Nu există negociere cu Iiisus. Poate fi doar ori, ori.“ Calea era deschisă pentru un al Doilea Război Mondial, mai teribil decât primul.

O clauză a tratatului (niciodată ratificat) era că vânzarea de vederi decoltate avea să fie interzisă, Murat Bardakci, Sahbaba (Istanbul, 1998) pp. 163.

John Grigg, Lloyd George: War Leader (Londra, 2001) este o carte extrem de înțelegătoare cu ambele tabere şi e mare păcat că autorul nu a mai trăit ca să încheie povestea, dezvăluind planurile lui Lloyd George după victorie.

Câteva surse bibliografice

Următoarea listă îmi reproduce în parte propriile surse bibliografice, dar este concepută în principal pentru a cita lucrările produse în ultimii câţiva ani, care au fost numeroase. Lucrările mai vechi se găsesc în bibliografiile acestora şi doar în rare – foarte rare – cazuri le menţionez (uneori oferind cea mai recentă dată la care au fost retipărite). Una dintre acestea îmi aparţine, *The Eastern Front 1914–1917* (Londra 1975) – în continuare, se pare, principala lucrare pe respectiva temă: probabil că ruşii, prin lucrările lor, au făcut-o să fie de mult timp învechită. Toate celelalte ţări, inclusiv Turcia, sunt mult mai avansate în abordarea subiectului în ceea ce priveşte ţările lor.

Cele trei lucrări mai voluminoase care relatează despre Primul Război Mondial sunt deosebit de utile, deoarece le actualizează pe cele mai vechi printr-o muncă uriaşă depusă în ultima vreme. David Stevenson, *1914–1918: The History of the First World War* (Penguin, 2004) este extrem de informativă pe toate subiectele, de exemplu în privința progreselor făcute în medicină şi aviaţie. Niall Ferguson, *The Pity of War* (Penguin, 1998) este la fel de atotcuprinzătoare, deşi în alt sens: e deosebit de interesantă pe tema finanţelor de război, subiect extraordinar de important, dar are multe de spus şi pe alte subiecte – de exemplu, moralul soldaţilor şi motivele pentru care au luptat cum au luptat. Hew Strachan, *The First Worlds War, Vol. I: To Arms* (Oxford, 2001) este primul din trei volume propuse, iar autorul cunoaşte particularităţile militare: tratează de asemenea primele luni ale efortului de război otoman. Datorez mult acestor trei cărţi.

Există multe alte relatări mai succinte, fiecare având punctele ei forte. Robin Prior şi Trevor Wilson, *The First World War* (Cassell, 2001) este extrem de utilă în ceea ce priveşte detaliile tehnice militare, de exemplu, schimbările care au survenit în utilizarea artileriei. Nu tratează cu respect scurta lucrare a lui A.J.P. Taylor, *The First World War* (1966, dar retipărită la nesfârşit de Penguin). Eu, da. Pentru frontul de est, mi s-a spus la Moscova că avea să fie publicată în fine o istorie oficială în 2014. Pentru Italia sunt suficiente lucrări – cu fotografii excelente şi o prezentare bibliografică extrem de solidă – în Mario Isnenghi şi Giorgio Rochat, *La Grande Guerra 1914–1918* (Milano, 2004), *Imperiul Austro-Ungar* de

Manfred Rauchensteiner, *Der Tod des Doppeladlers* (Graz, 1993); cea mai recentă lucrare despre Franţa este a lui Anthony Clayton, *Paths of Glory: The French Army 1914–1918* (Londra, 2005), dar vezi şi J.-B. Duroselle, *La Grande Guerre des Français* (Paris, 1994). Frontul turcesc e tratat de Edward J. Erickson, *Ordered to Die* (Westport, Conn., 2000), dar vezi şi Michael Carver, *The Turkish Front* (Londra, 2001), deşi e bine să fie citit şi volumul comandantului Larcher, *La Guerre turque dans la guerre mondiale* (Paris, 1926). Pentru Germania, G. Hirschfeld (ed.), *Enzyklopädie Erster Weltkrieg* (München, 2003) este utilă şi cuprinde rezumate ale problemelor importante, dat fiind că o parte din documentaţie a dispărut; vezi şi Holger Herwig, *The First World War: Germany and Austria-Hungary 1914–1918* (Londra, 1997).

Le-am folosit pe acestea ca bază a relatării mele. Totuşi, nu este uşor să completez relatările de bază cu un vast volum de cercetare efectuată pe internet. O căutare cu Google a oricărui nume sau subiect oferă de obicei rezultate remarcabile, cu atât mai mult cu cât multe muzee au şi propriile site-uri web. Imperial War Museum din Londra este reprezentativ şi remarcabil (www.iwm.org.uk), dar sunt multe site-uri web, câteva surse fiind www.worldwar1.com, www.grande-guerre.org, sau www.firstworldwar.com, însă am mai dat de multe biografii prin intermediul altor site-uri, cum ar fi www.findagrave.com. Trei îşi au echivalentul în alte ţări, dar cea britanică – sau în orice caz cele „anglo-saxone“ – sunt de departe cele mai bune.

Ca lecturi (şi surse) suplimentare în legătură cu propriile capitole, pot fi citate următoarele (în completarea lucrărilor menţionate mai sus):

Capitolul 1: Cea mai recentă carte este a lui David Fromkin, *Europe's Last Summer: Who Started the War in 1914?* (New York, 2004), care cuprinde la rândul ei o listă interesantă de cărţi. James Joll, *The Origins of the First World War* (Longman, 1992) rămâne în continuare importantă şi la fel este cazul și cu A.J.P. Taylor: *The Struggle for Mastery in Europe 1848–1918* (Oxford, 1954). A fost scrisă într-o perioadă când criza din iulie 1914 era în continuare o consecinţă clară a unei serii de crize diplomatice, iar acestea (Maroc etc.) sunt tratate superb, deşi Taylor a fost înclinat să vadă iulie 1914 mai degrabă ca pe un produs al „sistemului“ decât ca pe un complot al Berlinului. Imanuel Geiss, *Die Juli-Krise 1914* (2 vol., München, 1964), cu o ediţie prescurtată în limba engleză, *July 1914* (Londra, 1967) a

documentat declanşarea războiului ca pe o mise-en-scène şi o dovadă care poate confirma acest fapt pe baza unor hârtii care au scăpat nedistruse şi care ulterior au început să iasă la iveală: vezi Angela Mombauer, *Origins of the First World War* (Harlow, 2002). Geiss a subminat importantul mit că mobilizarea rusă a invitat-o pe cea germană; vezi şi V. Berghahn, *Germany and the Approach of War in 1914* (Basingstoke, 1995): avantajul acesteia este că înţelege anvergura flotei.

Capitolul 2: Despre luptele de debut, L. Burchardt, *Friedenswirtschaft und Kriegsvorsorge* (Boppard, 1968), şi L.J. Farrar, *The Short-war Illusion* (Santa Barbara, 1973) discută acest important subiect. Lucrarea lui Winston Churchill *World Crisis* (6 vol., Londra 1923–1931) descrie cu un dramatism extraordinar luptele de pe Marna şi la fel se întâmplă şi în John Keegan, *The First World War* (Londra, 1998). D.E. Showalter, *Tannenberg* (Hamden, Conn., 1991) merită menţionat.

Capitolul 3: Tim Travers, *The Killing Ground* (Barnsley, 2003) este un studiu important despre „curba de învăţare“ a armatei britanice. Robert Graves, *Goodbye to All That* (Londra, 1960) este o prezentare clasică şi obiectivă a „Noii Armate“ aşa cum a apărut în Franţa; de comparat cu Barry Webb, *Edmund Blunden* (Londra, 1990) pentru o imagine mai restrânsă. Un alt observator britanic clasic a fost E.L. Spears, ofiţer de legătură cu francezii (în ambele războaie mondiale), iar viaţa lui e minunat detaliată de Max Egremont, *Under Two Flags* (Londra, 1997). În ceea ce priveşte intervenţia italiană, Indro Montanelli, *L'Italia di Giolitti* (Rizzoli, 1975) este foarte plăcută ca lectură şi pentru umorul negru pe care-l scoate la lumină uneori Italia modernă. Despre campania din Dardanele, Nigel Steel şi Peter Hart, *Defeat at Gallipoli* (Londra, 2002), şi Tim Travers, *Gallipoli 1915* (Londra, 2001) sunt solide şi foarte imparţiale. Pe problema armeană, Guenter Lewy, *The Armenian Massacres in Ottoman Turkey* (Utah, 2005) oferă totul, dar cartea lui Franz Werfel *Die Vierzig Tage des Musa Dagh*, scrisă în 1932, tradusă în limba engleză, este un roman magnific, care-şi ia câteva libertăţi pe acest subiect. Werfel a scris pe pagina de titlu a cărţii: *nicht gegen Tuerkenpolemisieren*, „nu o folosiţi împotriva turcilor“. Despre blocadă, G.-H. Soutou, *L'Or et le sang* (Paris, 1989) discută despre obiectivele economice (acaparatoare) de război aliate şi A. Offer, *The First World War: An Agrarian Interpretation* (Oxford, 1989) le pune într-o perspectivă interesantă şi originală. Gerd Hardach, *The First World War*

(Londra, 1977) face parte dintr-o serie de cărţi despre istoria economică şi este în continuare cel mai amplu studiu al unui subiect gigantic (despre aspectele financiare, temă pe care o abordează și Niall Ferguson, op. cit., este cea mai bună lucrare introductivă).

Capitolul 4: Despre Verdun există o lucrare clasică: Alistair Horne, *The Price of Glory* (Londra, 1978). Holger Afflerbach, *Falkenhayn* (München, 1996) corectează mult din legendă. Despre Somme, cea mai recentă lucrare este Peter Hart, *The Somme* (Londra, 2005). Există în continuare multe dezbateri legate de strategia britanică. John Terraine a scris în 1963 o carte despre eroismul demodat, *Haig, the Educated Soldier*. La momentul potrivit a apărut *Oh! What a Lovely War*, un fel de musical bazat pe cântecele soldaţilor, ulterior sub formă de film, lansat la Londra (şi la Paris) – filmul şi, într-o măsură şi mai mare, varianta de scenă sunt geniale. Apărarea descrisă de Terraine e probabil cea mai bună, date fiind dificultăţile cu care s-a confruntat Haig. Lyn Macdonald a făcut o treabă minunată strângând poveşti de viaţă din tranşee în fiecare dintre anii Primului Război Mondial. Lucrarea ei intitulată *Somme* a apărut în 1993. Despre bătălia Iutlandei, Arthur Marder, *From the Dreadnought to Scapa Flow: The Royal Navy in the Fisher Era* (5 vol., Londra 1961–1970) este lucrarea care mi-a intrat în suflet.

Capitolul 5: Culisele ofertei de pace a Puterilor Centrale se găsesc în Fritz Fischer, *Griff nach der Weltmacht,* tradusă în engleză (Londra, 1967) sub titlul *Germany's Aims in the First World War*. Despre intervenţia americană, Barbara Tuchman, *The Zimmermann Telegram* (Londra, 1966) este o foarte bună introducere. Autoarea a fost fiica ambasadorului Morgenthau în Istanbul. Dezastrele franceze din primăvara lui 1917 sunt puse pe hârtie de G. Pedroncini, *Les Mutineries de 1917* (Paris, 1967). Lucrarea lui Prior şi Wilson *Passchendaele: The Untold Story* (Yale, 1996) este o relatare model a unei bătălii de pe frontul de vest; Leon Wolff, *In Flanders Fields* (Londra, 1958) este devastatoare; am citit-o (împreună cu Robert Graves) de Crăciun, în adolescenţă, şi nu le-am uitat pe nici una. Există o literatură bogată pe tema dezastrului italian: doi alpinişti britanici, John şi Eileen Wilks, au scris *Rommel and Caporetto* (Leo Cooper, 2001) dezvăluind o cunoaştere remarcabilă a terenului şi a surselor; Mario Isnenghi, *I Vintidi Caporetto* (Milan, 1967) pune întrebări de morală, iar a lui *Grande Guerra* (op. cit.) conţine o bibliografie foarte aprofundată. Heinz von Lichem,

Krieg in den Alpen, vol. 3 (Augsburg, 1993) este episodică şi romantică, dar are şi informaţii despre munţi. Despre Rusia în 1917, avem două cărţi foarte diferite şi extrem de aprofundate: Richard Pipes, *The Russian Revolution* (Londra, 1999), şi Orlando Figes, *A People's Tragedy* (Londra, 1997). Cum a ajuns Lenin la acest raţionament intuitiv e bine explicat în Robert Service, *Lenin* (2 vol., Basingstoke, 1991). Istoricii ruşi sunt bine reprezentaţi de Oleg Airapetov, *Posledniaia Voina Imperatorskoi Rossii* (Moscova, 2002) şi *Ghenerali, Liberali i Predprinimateli* (Moscova, 2003), care studiază cu acurateţe sciziunile din conducerea Rusiei înainte de Revoluţie.

Capitolul 6: J.W. Wheeler Bennett, *Brest-Litovsk: The Forgotten Peace* (Londra, 1938) este cartea, dar W. Baumgart, *Deutsche Ostpolitik 1918* (Viena, 1966) are detalii importante legate de Caucaz, Ucraina etc. Ofensivele lui Ludendorff sunt discutate în Martin Middlebrook, *The Kaiser's Battle* (Londra, 1978), şi Tim Travers, *How the War Was Won* (Londra, 1992); în ceea ce priveşte declinul economiei de război germane, vezi G.D. Feldman, *Army, Industry and Labour in Germany 1914–1918* (Princeton, 1966). Klaus Schwabe, Woodrow Wilson, *Revolutionary Germany and Peacemaking 1918–1919* (Londra, 1985) încheie războiul. Bernard Michel, *La Chute del'Empire austro-hongrois* (Paris, 1991) relatează în detalii captivante dezintegrarea Europei Centrale.

Capitolul 7: Vezi Stanford J. Shaw, *From Empire to Republic: The Turkish War of National Liberation 1918–1923* (5 vol., Türk Tarih Kurumu, 2000) şi Michael Llewellyn-Smith, *Ionian Vision* (Michigan, 1999) care este extraordinar de obiectivă în problema grecilor şi a turcilor. Margaret MacMillan, *Paris 1919* (New York, 2003) este o relatare splendidă a procesului de pace, iar Robert Skidelsky, J.M. Keynes: *Hopes Betrayed* (Londra, 1998) este o carte strălucită despre atmosfera intelectuală şi morală a acelei generaţii. Pentru evenimentele din Orientul Mijlociu, David Fromkin, *A Peace to End All Peace* (Londra, 2005) este pe bună dreptate bestseller, dar există două cărţi mai vechi care te pun pe gânduri: Walter Laqueur, *A History of Zionism* (New York, 2003), şi Elie Kedourie, *England and the Middle East: The Destruction of the Ottoman Empire*. Pentru evenimentele ulterioare din Germania, Samuel Halperin, *Germany Tried Democracy* (reed. New York, 1965) este relatarea foarte bine documentată a unui ziarist, deşi ar trebui citită împreună cu H.A. Winkler, *Weimar 1918–1933* (München, 1999). Despre catastrofa interbelică, prima sută de pagini

din A.J.P. Taylor *Origins of the Second World War* (Londra, 1963, cu „dubii“) reflectă uriaşa prăpastie dintre aspiraţie şi realitate. Aceeaşi concluzie vine, într-o manieră foarte plăcută, din Malcolm Muggeridge, *The Thirties* (scrisă în 1939).

În final, câteva lucrări de ficţiune. Generaţia din 1914 era foarte citită şi a scris mai mult şi mai bine decât cea din 1939. Romanele care ar trebui puse în capul listei mele sunt Louis-Ferdinand Céline, *Călătorie la marginea nopţii*, C.S. Forester, *The General*, Sebastian Faulks, *Birdsong*, şi, extrem de recentă, Louis de Bernieres, *Birds Without Wings*. În privința acestor cărți, complimentul pe care li-l fac este că nu m-am putut opri până nu le-am citit integral.

Europa în 1914
Frontiere internaționale, 1914
N
NORVEGIA
FINLANDA
SUEDIA
Sankt-Petersburg
Stockholm
ESTONIA
LIVONIA
LETONIA
CURLANDA
Moscova
MAREA BRITANIE
Dublin
Marea Nordului
DANEMARCA
Copenhaga
Marea Baltică
LITUANIA
RUSIA
PRUSIA ORIENTALĂ
Königsberg
RUSIA ALBĂ
Londra
Haga
OLANDA
Berlin
Potsdam
Posen
Varșovia
Kiev
Harkov
OCEANUL ATLANTIC
Canalul Mânecii
Bruxelles
BELGIA
GERMANIA
POLONIA
LUXEMBURG
GALIȚIA
UCRAINA
Paris
Viena
AUSTRIA-UNGARIA
Budapesta
Odessa
CRIMEEA
Sevastopol
FRANȚA
Berna
ELVEȚIA
ROMÂNIA
Bucureşti
Marea Neagră
BOSNIA-HERȚEGOVINA
Belgrad
Sarajevo
SERBIA
BULGARIA
Sofia
MUNTENEGRU
Marea Adriatică
Constantinopol
IMPERIUL OTOMAN
PORTUGALIA
Madrid
Lisabona
SPANIA
Roma
ITALIA
ALBANIA
GRECIA
Marea Egee
Marea Mediterană
Atena
MAROCUL SPANIOL
MAROC (Franța)
ALGERIA (Franța)
TUNISIA (Franța)
CIPRU (M. Britanie)
LIBIA (Italia)
EGIPT (M. Britanie)

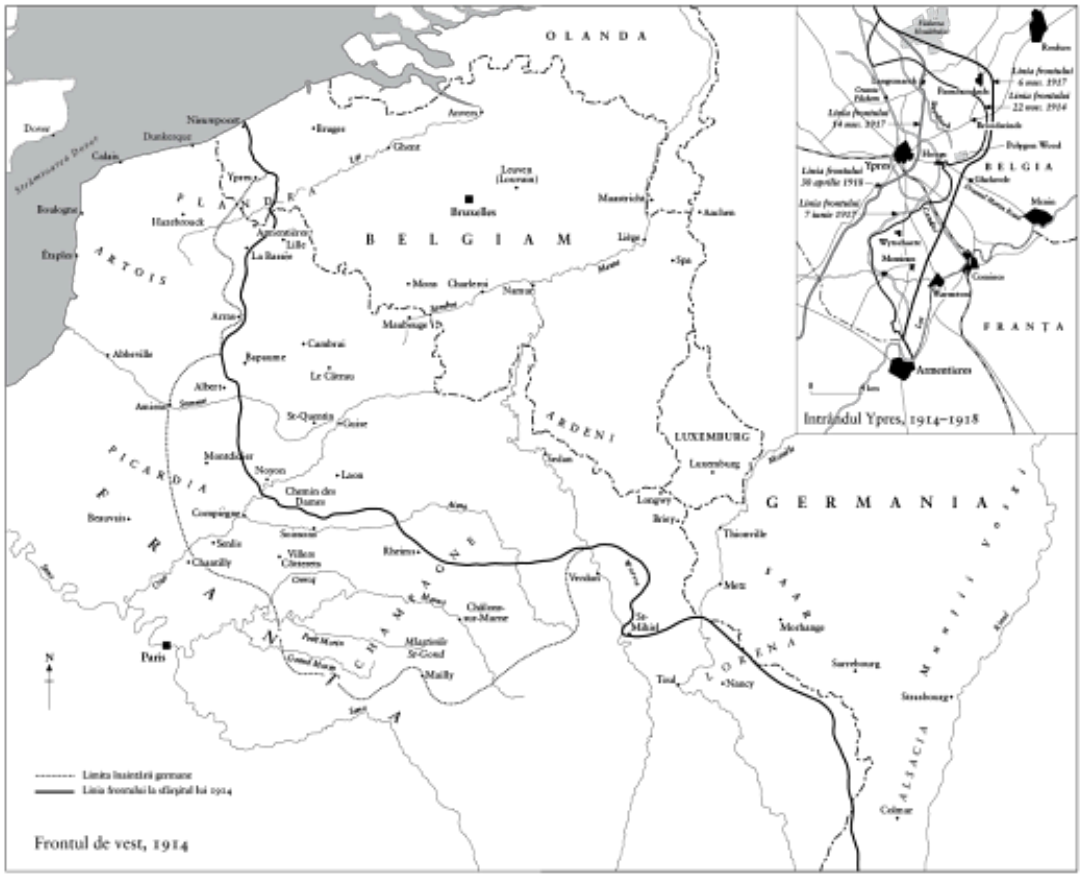
OLANDA
BELGIA
FRANTA
GERMANIA
LUXEMBURG
Bruxelles
Anvers
Gand
Bruges
Ypres
Dunkerque
Calais
Boulogne
Hazebrouck
Armentières
Lille
La Bassée
Arras
Albert
Amiens
Abbeville
Cambrai
Le Cateau
St-Quentin
Guise
Mons
Charleroi
Namur
Liège
Spa
Maastricht
Aachen
Louvain
Mauberge
Sedan
Longwy
Luxemburg
Metz
Thionville
Briey
Verdun
St-Mihiel
Nancy
Toul
Merhange
Sarrebourg
Strasbourg
Colmar
Noyon
Laon
Chemin des Dames
Compiègne
Beauvais
Soissons
Senlis
Chantilly
Villers Cotterets
Rheims
Châlons-sur-Marne
Epernay
Montdidier
Paris
Meaux
Mailly
Mlaptisons St-Gond
Ourcq
Marne
Aisne
Somme
Oise
Sambre
Meuse
Moselle
ARTOIS
PICARDIA
ARDENI
FLANDRA
Limita înaintării germane
Linia frontului la sfîrșitul lui 1914
Frontul de vest, 1914
Ypres
Langemarck
Poelcapelle
Passchendaele
Zonnebeke
Broodseinde
Polygon Wood
Gheluvelt
Menin
Wytschaete
Messines
Comines
Warneton
Roulers
Linia frontului 6 noiembrie 1917
Linia frontului 22 noiembrie 1914
Linia frontului 14 noiembrie 1917
Linia frontului 30 aprilie 1918
Linia frontului 7 iunie 1917
Intrândul Ypres, 1914–1918

Frontul de est,
1914-1918
N
Petrograd
Țarskoe Selo
ESTONIA
Golful Riga
Pskov
LETONIA
Riga
CURLANDA
Dvina
Dvinsk
Câștiguri germane sept.-oct. 1917
Marea Baltică
LITUANIA
Memel
Lacul Naroci
Smolensk
Kovno
Königsberg
Vilna
Gumbinnen
Insterburg
Pădurea Augustovo
Minsk
Tratatul de la Brest-Litovsk – linia martie 1918
Danzig
PRUSIA ORIENTALĂ
Grodno
Osterode
Tannenberg
Białystok
R U S I A
Thorn
GERMANIA
Bug
Posen
Vistula
Brest-Litovsk
Varșovia
Liniile frontului 30 sept. 1916
Lublin
Cholm
Lodz
POLONIA
Kovel
Lutsk
Kiev
Krasnik
Komarów
Câștiguri rusești vara 1916
Nipru
Breslau
Oder
SILEZIA
Rava Russka
Cracovia
Jaroslav
Lvov
Tarnow
Przemyl
austro-german iulie-aug. 1917 (zona umbrită)
Limanova-Lipanov
GALIȚIA
Gorlice
Munții Carpați
BUCOVINA
Nistru
UCRAINA
IMPERIUL AUSTRO-UNGAR
Viena
Dunărea
Tisa
Budapesta
Linia frontului sept. 28 1914
ROMÂNIA
Marea Neagră
BOSNIA-HERȚ.
SERBIA
MUNTE-NEGRU
BULGARIA
Marea Adriatică
ALBANIA
GRECIA

Balcanii şi strâmtorile
N
RUSIA
Viena
Dunărea
Budapesta
IMPERIUL
AUSTRO-UNGAR
TRANSILVANIA
Timişoara
Nistru
BASARABIA
Prut
Iaşi
Odessa
Sava
CROAŢIA
Belgrad
Cer
Kolubara
Morava
BOSNIA-
HERŢ.
Sarajevo
ROMÂNIA
Focşani
Ploieşti
Bucureşti
DOBROGEA
Marea
Neagră
Constanţa
Dunărea
SERBIA
Niş
MUNTE-
NEGRU
Cetinje
Scutari
ALBANIA
Sofia
BULGARIA
Marea Adriatică
KOSOVO
Vardar
Monastir
MACEDONIA
Salonic
Bosfor
Constantinopole
Marea
Marmara
ITALIA
Strâmtoarea Otranto
Valona
Corfu
GRECIA
Lemnos
Marea
Egee
IMPERIUL
OTOMAN
Izmir (Smirna)
Atena
Dardanele 1915
Maximum
ocupat de Aliaţi
august 1915
Golful
Suvla
Golful
Anzac Cove
GALLIPOLI
Marea Egee
Chanak
Achi Baba
Krithia
DARDANELE
Capul
Helles
Marea Meditarenă
Linia frontului de la Salonic în noiembrie 1916
Linia frontului de la Salonic la sfârşitul lui septembrie 1918

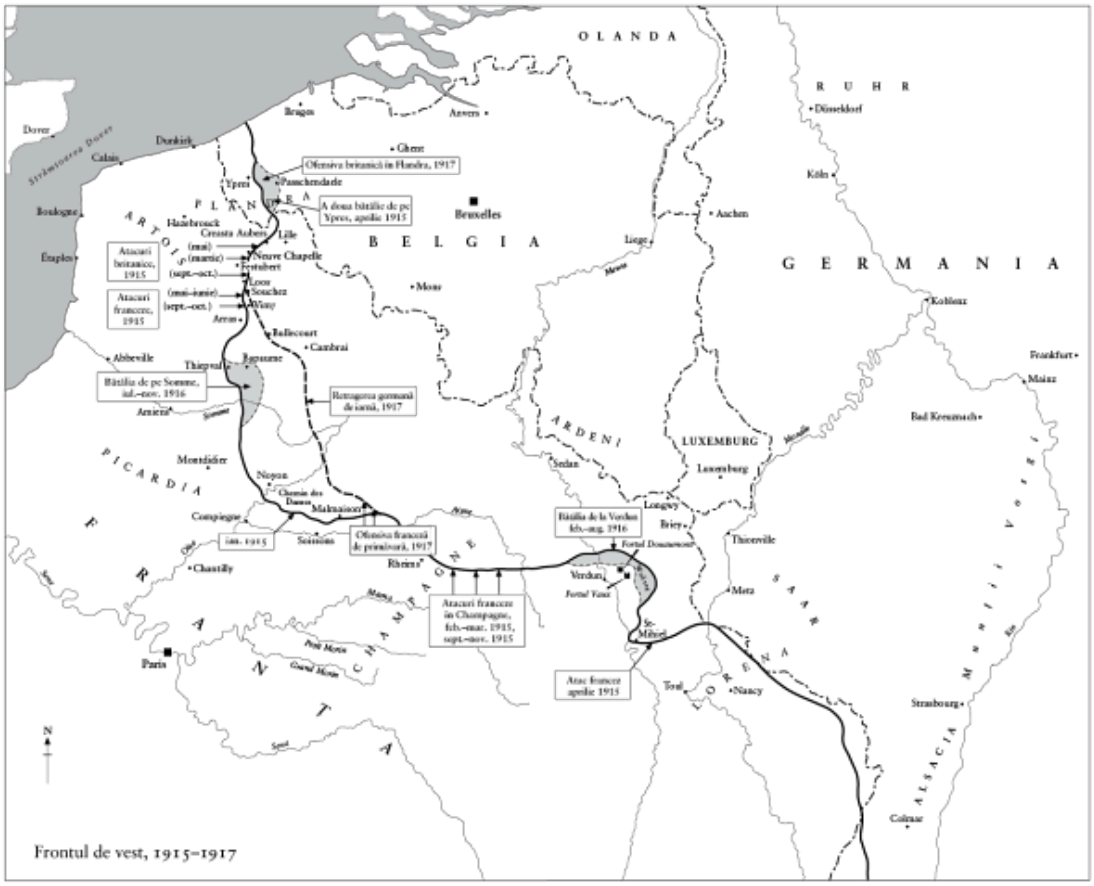

Frontul de vest, 1915–1917

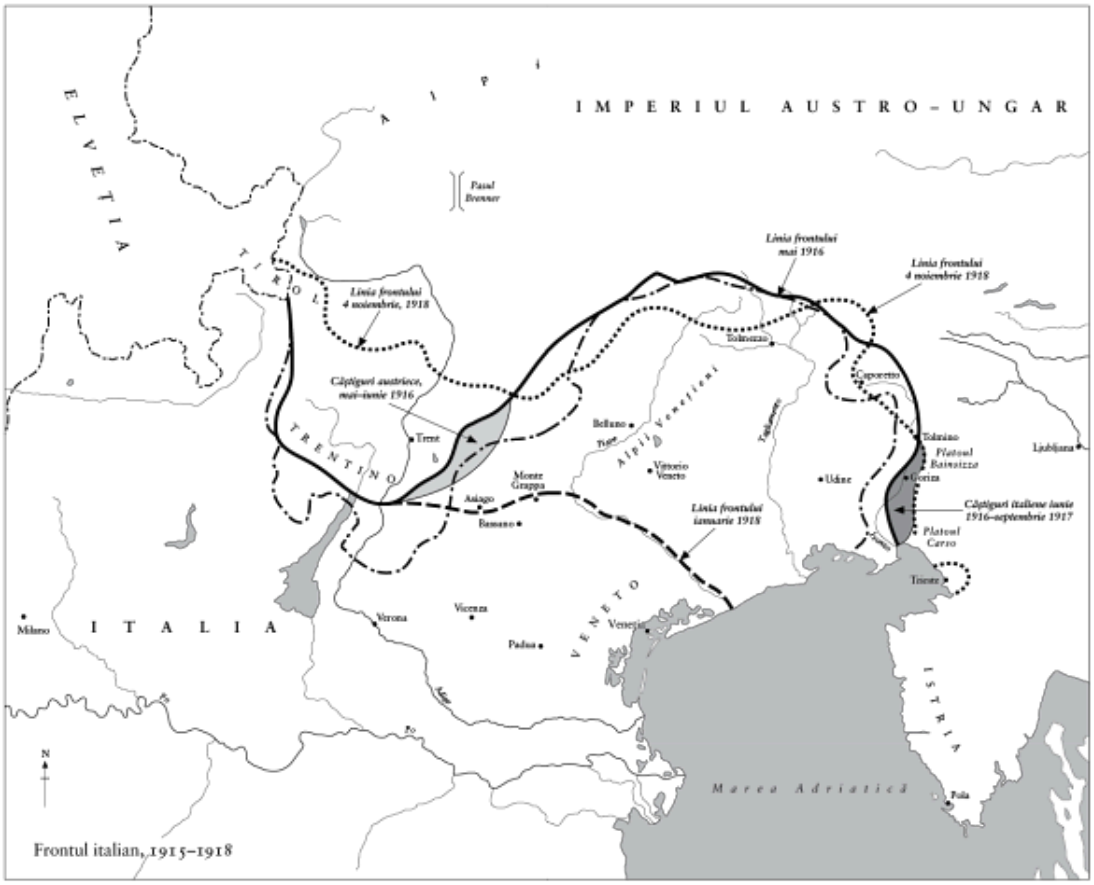

Frontul italian, 1915–1918

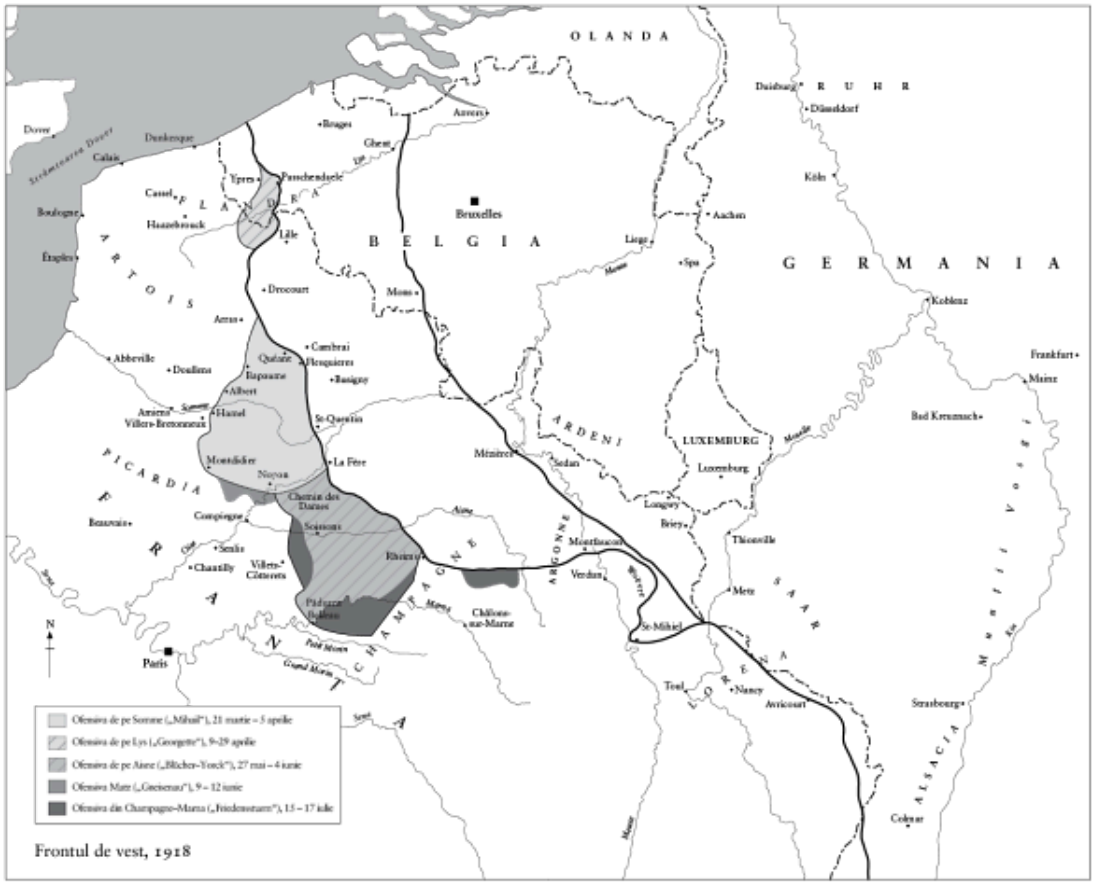

Frontul de vest, 1918

Indice

A

Aisne, bătălie (1918), 52, 61, 182
  blocaj (1914), 52, 61
Alekseev, Mihail, general, 96
Alsacia-Lorena, scop britanic în război, 135, 172
Amiens (1918), 58, 109, 112, 177–179, 185, 187
antisemitism, 203
Anvers, 42, 46, 49, 96, 185
Aosta, Emanuel, duce de, 163
Ardeni, înfrângere franceză (1914), 43, 47
armata americană, în Franţa, 175, 182–184, 187–188
armata britanică,
  Arras (1917–1918), 139–140, 174, 177–178, 187
  armate noi, 109
  campania de la Gallipoli (1915), 79
  contraatac (1918), 184–187
  Somme (1916), 100, 110–113
  şi ofensiva germană din martie (1918), 173–177
  tranşee, 62
  victime și pierderi, 62, 79, 113, 115, 149, 175, 177, 181
  Ypres/Passchendaele, 61–62, 71, 83, 102, 139, 148–152, 154, 156, 174–175, 179–180, 187, 225
armata canadiană, 83, 140, 189
armata franceză, victime şi pierderi, 32, 101–102, 105, 137
  contraatac (1918), 184
  înaintări pe Somme (1916), 115
  metode și uniforme, 46
  răspuns la atacurile germane (1914), 44–47
  revolte (1917), 141–142
  Verdun, *vezi și* Franța, 101–104
armata germană,
  apărare la Passchendaele (1917), 151
  atac în vest (1914), 45–51
  campanii din Carpaţi (1915), 89, 91–93
  Caporetto (1917), 160–162, 165, 173
  contraatac la Cambrai, 155
  Friedenssturmoffensive, 183
  influență asupra politicii, 25, 29–32
  instruire și echipament, 44–45
  înaintări pe frontul de vest (1915), 92, 94–95
  înaintări pe frontul de est (1915), 93
  în Prusia Orientală, 52–54
  Lacurile Mazuriene, bătălia de iarnă (1915), 55
  ofensiva de la Verdun, 101–105

ofensiva din martie (1918), 12, 173–180
operaţiunea „Alberich“ (1917), 139
probleme de comunicaţii, 49
retragere (1918), 184–187, 189
Somme (1916), 100, 110–115
„trupe de asalt“, 156–157, 176
victime şi pierderi, 53, 62, 88, 104–105, 116, 181, 184, 186, 189
armata portugheză, intrândul Ypres (1918), 180
armata rusă,
asediul de la Przemysl (1915), 87–88
campanii din Carpaţi, 59–60, 86–87, 89, 91–93
lacul Naroci (1916), 106–107
Lacurile Mazuriene, bătălia de iarnă (1915), 88
mobilizare şi primele manevre, 31–32, 52–59
ofensiva Brusilov (1916), 116–121, 186
prăbuşire şi retragere (1915), 94–96, 186
probleme de comunicaţii, 53
probleme de transport, 64
revoltele din Petrograd (1917), 143–144
Riga (1917), 156
scutiri, 63–64
victime şi pierderi, 55, 93–96, 106, 120–121
Arras, bătălii (1917–1918), 139–140, 174, 177–178, 187
artilerie, 42
baraj de artilerie mobil, 111, 115, 138
britanici 17, 44, 47, 56, 61, 63, 80, 83–84, 86, 113, 115, 127, 129, 133, 156, 175–176, 179, 188, 200, 225
comunicații, 138
foc antibaterie, 183
francezi, 45, 184
germani, 11–15, 21–22, 25, 33–34, 43, 45, 48, 60, 62, 73, 82–84, 86, 96, 104, 107, 114–115, 127, 129, 132–133, 139–141, 151, 156, 159, 163, 175, 178, 180, 182–184, 187, 190, 203
suport aerian, 139, 140, 177
Australia, campania de la Gallipoli (1915–1916), 78–79, 83, 89, 223
Austria, 13
alianţă cu Germania, 27, 29, 31, 56–57, 64–65
Balcani şi, 14, 18, 21
cursa înarmării, 23
lipsa de fiabilitate, 27
război cu Italia, 89, 105, 157–162
război cu Rusia, 31–32, 56–59
război cu Serbia, 31–32, 56–59
sfârşitul imperiului, 191
situație financiară, 41
tratatul de la Brest-Litovsk, 34
victime şi pierderi, 65, 86–87, 118, 157
avioane, 18, 114, 138, 176, 180, 184–185, 187, 200

B

Badoglio, Pietro, general, 160–161, 163
Balcani, 14, 18–19, 21, 32, 56–58, 97, 201
Bapaume, bătălie, (1918), 183–184, 187
bătălia de iarnă din Mazuria (1915), 88
Belgia, 33–35, 42–44, 46–47, 61, 130, 132–133, 171, 176, 186
  ambiţii teritoriale, 193
  cheia negocierilor de pace, 130, 132–133, 171
  invadată de Germania, 34, 46–48
  victime şi pierderi, 61
Below, Otto von, general, 159, 165, 173–174
Benedict al XV-lea, papă, 158
Berendt, Richard von, general de brigadă, 161
Beseler, Hans von, general, 96
Bethmann Hollweg, Theobald von, 24–25, 30–32, 131–133, 229
Bezobrazov, general Vladimir M., 107, 120
Bismarck, Otto, prinţ von, 11, 13–14, 19, 29, 81–82
Blitzkrieg (tactica Hutier),
  folosit de britanici (1918), 184–185
  folosit de francezi (1918), 139–140; *vezi şi* Hutier, Oskar von, general, 39, 184
blocadă, a Germaniei, 75–76
Boghos Nubar, 79
Böhn, Hans von, general, 182
bolşevici, 10, 12, 146–148, 169–170, 200
Breslau (cuirasat german), 66
Brest-Litovsk, tratat de armistiţiu (1918), 9–12, 27, 34, 96, 132, 169–170, 172, 179, 191, 226
Brooke, Rupert, 77–78
Brusilov, A.A., general, 116–121, 156, 186
Bucureşti, 122
Bulgaria, 97, 136
Bülow, Karl von, feldmareşal, 49–51
Byng, sir Julian, general, 177

C

Cadorna, Luigi, general, 158–160, 163–164, 175, 178, 187
cai, indispensabili şi dezavantaje, 43, 48, 92
Cambrai, bătălie (1917), 154–155, 157, 173, 188
Canalul Suez, atac otoman (1915), 67
Capello, Luigi, general, 160, 163, 177
Caucaz, lupte dintre Turcia şi Rusia, 10, 67, 77, 190, 226
  ambiții germane legate de petrol, 170
Cavour, Camillo, conte, 19
căi ferate,
  frontul de vest, 48–49, 58, 111, 181
  frontul de est, 57–58, 91–92
  Gallipoli, 78

importanță strategică, 22–23, 32–33, 48–49, 52–53
Céline, Louis-Ferdinand, 39, 227
Champagne (1915), 84, 86, 117
Château Thierry, bătălie (1918), 182
Chemin des Dames (1917–1918), 139, 141–142, 182, 184–185
Chemin des Dames, atacuri ale francezilor (1917–1918), 139, 141–142, 182, 184–185
China, 15, 20, 33, 171
Churchill, sir Winston S., 12, 34, 66, 72–73, 77, 83, 114, 130, 222
Clemenceau, Georges, 142, 199
conferinţa de la Chantilly (1915), 101, 106, 109
Conrad von Hötzendorf, Franz, Graf, general, 56–59, 64–65, 82, 87, 90–91, 105–106, 229
Constantinopol, oferit Rusiei, 77, 82
Creasta Vimy, bătălia (1917), 140
Currie, sir Arthur, general, 185
cursă a înarmării, 19, 22
Czernin, Ottokar, conte, 27

D

Dardanele şi Gallipoli, 20, 78–79, 83, 89, 223
Debeney, Marie-Eugene, general, 184
Diaz, Armando, general-maior, 164
Doughty-Wylie, Hotham, locotenent-colonel, 229
Drocourt-Quéant, bătălie (1918), 187
Duchêne, Denis Auguste, general, 182

E

Ebert, Friedrich, 229
Eichhorn, Hermann von, general, 170
Einstein, Alfred, 229
Eisenhower, Dwight D., general, 18
Entente Cordiale, 18
Enver Paşa, 21–22, 66–67, 79, 190
Erzberger, Matthias, 193

F

Falkenhayn, Erich von, general, frontul de est, 60, 65, 81–83, 88, 90, 94, 96–97, 101–106, 121, 224
înlocuitor al lui Moltke, 56, 60
îndepărtat de la comanda Armatei a IX-a, 121
ofensiva de la Verdun, 102
relaţii cu Conrad, 82
Falkland, Insule, bătălie (1914), 73
Finlanda, 10–11, 148, 170, 230
flotă germană, 15–17
cuirasate trimise în Turcia, 66
Iutlanda (1916), 108–109
plan sinucigaş şi revolte (1918), 194

  războiul submarinelor, 127–131, 133–135, 170
Foch, Ferdinand, mareşal, 50, 179, 184, 187
fortul Douaumont (Verdun), 103–104
forturi, futilitate, 42–43, 46, 96, 105
Forţa Expediţionară Britanică, 47, 51, 84
Franţa,
  alianţă cu Rusia, 15
  apărarea Verdunului (1916), 101–102, 104–106, 108, 112–113
  cursă a înarmării, 22
  mobilizare în 1870, 32
  rivalitate cu Germania, 14
  situaţie financiară, 40
  ultimatum german (1914), 33
  tratate cu Marea Britanie şi Rusia, 18
Franz Ferdinand, arhiduce, 8, 27
Franz Iosif, împăratul Austriei, 9, 122, 127
French, sir John, general, 47, 50, 86
Friedrich, arhiduce, 65
frontul de vest (1918), 70, 77, 108, 115, 165, 171, 175, 177, 225, 228

G

Gallipoli, campanie (1915–1916), 78–79, 83, 89, 223
Gallwitz, Max von, general, 95
gaz toxic,
  utilizare de către britanici, 85, 186
  utilizare de către germani, 83–84, 156, 161, 177
Georgia, 170
Germania,
  alianţă cu Austria, 27, 29, 31, 56–57, 64–65
  alianță cu Rusia, 15
  armistiţiu cu Rusia (Brest-Litovsk), 9–10, 169–170
  condiții ale economiei de război (1918), 171–172, 189
  construire a flotei, 15–17
  declaraţii de război, 30–33
  haos şi insurecţie, 194–195
  Hitler cancelar, 203–204
  inflaţie (anii 1920), 202
  invazie în Austria (1918), 191
  încredere înainte de război, 10–15
  negoceri de armistiţiu (1918), 192–194
  negocieri de pace (1917), 131–132
  Planul Schlieffen, 26, 33–34, 44, 135
  programul Hindenburg, 128, 171–172, 181
  răspuns la blocada britanică, 72–75, 81, 127–129
  războiul submarinelor, 127–131
  Republica de la Weimar, 201, 203
  scenariul fantezist legat de „înjunghierea în spate“, 204

situaţie financiară, 40
sprijină Austria la Caporetto (1917), 159–163, 165, 173
Turcia şi, 20–21, 66–67
Goeben (cuirasat german), 66–67
Gorlice (1915), 179
Gough, sir Hubert, general, 152–153, 174–177
Grey, sir Edward, 40
Guise, 50

H

Haig, sir Douglas, feldmareşal, 86, 109–111, 113–115, 137, 140–141, 149–152, 154, 157, 175, 179–180, 185, 189, 224
Hall, sir William, amiral, 136
Hamilton, sir Ian, general, 78
hanul din Nahicevan, 44
Hankey, Maurice, 73
Harrach, Franz von, conte, 28
Helfand, Alexander (Parvus), 230
Helfferich, Karl, 131
Hemingway, Ernest, 164, 230
Hindenburg, Paul von, general, 53–55, 88, 119, 128, 171, 181, 187–188, 194, 203
Hintze, Paul von, amiral, 172
Hitler, Adolf, 16, 19, 55, 82, 176, 194, 202–204, 228–230
Holtzendorff, Henning von, amiral, 131, 133–134, 137
Hoyos, conte, 30
Hutier, Oskar von, general,
vezi şi Blitzkrieg (tactica Hutier), 173

I

India, ameninţare germană (1918), 171
industrie de război, 18, 24–25, 110
Iosif Ferdinand, arhiduce, 117
Irak, *vezi* Mesopotamia 200
Isonzo, bătălii, 148, 157
Italia, 12
ambiţii coloniale, 19
apeluri la ajutor rusesc, 116
Caporetto (1917), 160–162, 165
Isonzo, bătălii, 148, 157
război cu Austria, 89, 105, 157–163
victime şi pierderi, 149, 157, 163–164
Iutlanda, bătălie (1916), 109
Ivanov, Nikolai, general, 92, 94

J

Jellicoe, sir John, amiral, 109

Joffre, Joseph, mareşal, 47, 50, 52, 102, 128
„Junii Turci“, 21–22, 66, 77, 79, 190, 230

K

Karl I, împărat al Austriei, 131
Kemal Atatürk, 67
Kisch, Egon Erwin (ziarist), 229
Kitchener, lord, feldmareşal, 50
Kluck, Alexander von, general, 47–51
Königsberg, 52, 54
Kovno, 88, 95–96
Kress von Kressenstein, Friedrich, general, 67
Kühlmann, Richard von, 171, 172
Kuropatkin, Aleksei, general, 107
Kut-el-Amara, predarea britanicilor de la (1916), 81

L

lacul Naroci, bătălie (1916), 106–107, 116
Lammasch, Heinrich, 191
Lanrezac, Charles, general, 47–48
Lawrence, T. E., 200
Le Câteau, bătălie (1914), 50
Leinster, RMS, 193
Lemberg (Lvov), 60
Lemke, Mihail, 107
Lemnos, 78
Lenin, Vladimir I., 146–148, 151, 169–170, 226, 229, 230
Leopold al Bavariei, prinţ, 9
Levetzow, Magnus von, căpitan (flota germană), 194
Libia, 19
Liège, 42–43, 46, 54, 87, 132
Liga Naţiunilor, 201
Liman von Sanders, Otto, general, 21
linia Kriemhild, 188–189
linia Siegfried, 188–189
Lituania, 94, 96
Lloyd George, David, 34, 123, 127, 141, 148, 172, 199, 204, 231
Londra, Declaraţia de la (1909), 74
Loos, bătălie (1915), 85–86
Lossberg, von, colonel, 150, 185
Lossow, Otto von, general, 170
Ludendorff, Erich, general,
  armata austro-ungară şi, 119
  înfrângere, 191, 192, 194
  ofensiva din martie și retragere (1918), 175–190
  Prusia Orientală, Polonia și Baltica, 53–54, 88, 96
  recunoaște condițiile de pe frontul de vest, 127

relații cu Conrad, 64–65
scenariul fantezist legat de „înjunghierea în spate“, 204
stăpân al Germaniei, 133, 171–172
Lusitania, RMS, 130
Lvov (Lemberg), 60, 94
Lys, bătălie (1918), 181

M

Mackensen, August von, feldmareşal, 91, 95, 97
malarie, 121, 164
Mametz, bătălie (1916), 113
Mangin, Charles, general, 184
Marea Britanie,
alianţe defensive, 16–18, 23
aliat financiar, 101, 137
Belgia şi, 34–35
blocada împotriva Germaniei, 71–75, 137
declară război Germaniei, 34
efect al creşterii exporturilor, 75–76
industrie a muniţiei, 111
introducere a recrutării, 76
invidie germană, 15–16
pierderi de U-Boot-uri, 134–135
politică externă începând din 1850, 172
război cu Turcia,
vezi armata britanică, 77
Royal Navy, 34, 71, 224
semne de uzură provocată de război, 122
situaţie financiară, 40, 137
teritorii din Orientul Mijlociu, 199–200
Marna, bătălie (1914), 49–51
Maroc, Germania şi, 18–19
Marwitz, Georg von der, general, 89, 120, 173
masacrul armenilor (1915), 79, 223
negocieri pentru armistiţiu (Aliaţi occidentali), 145–148;
vezi şi Brest-Litovsk, 190, 192
Maubeuge, 42, 49
Max von Baden, prinţ, 192
Mazuriene, lacuri, 55
Mesopotamia, 66, 78
Messines, creasta, bătălie (1917), 149–150, 152, 180
Metz, 46
Mexic, telegrama Zimmermann, 136
Moldova, 122
Moltke, Helmuth von, general, 49–51, 53, 56, 60, 81
Monash, sir John, general, 185
Mons (1914), 47

Morhange-Sarrebourg, 47
Muntele Kemmel (1918), 180, 187
Mussolini, Benito, 19, 228

N

Namur, 42, 46–47, 49, 189
Naumann, Friedrich, 12, 13
negocieri de pace (1917), 132–133
Neuve Chapelle, bătălie (1915), 85
Nicolae al II-lea, ţar al Rusiei, 144–145
Nicolson, sir Arthur, 23
Nivelle, Robert, general, 104–105, 128, 137–138, 140–142
Noua Zeelandă, campania de la Gallipoli (1915–1916), 80
Novogheorghievsk, 95

O

ofensiva Brusilov (1916), 121, 186
ofensiva de la Riga (1917), 156, 173
Olanda, blocadă navală şi, 74

P

Papen, Franz von, locotenent-colonel, 81
Parvus (Alexander Helfand), 230
Passchendaele, bătălie (a III-a de la Ypres, 1917), 148, 151, 154, 156, 174–175, 179–180, 225
  ofensivă germană (1918), 174–175
Pădurea Belleau, bătălie, (1918), 183
Pedroncini, Guy, 142, 225, 230
Pétain, Henri-Philippe, mareşal, 103, 142, 154, 184
petrol, importanţă, 66, 170, 190, 200
Piave, rezistenţa italiană (1917), 164–165
Plumer, Herbert, general, 149, 153–154
Polonia, 59, 64, 88, 94–95, 133
Popper, Karl, 229
Porsche, contribuţie la efortul de război german, 159, 164, 178
Porsche, Ferdinand, 12
Potiorek, general, 28, 59
Princip, Gavrilo, 28–29
Prittwitz, Maximilian von, general, 53
Prusia Orientală, 44, 49, 52–53, 56, 88, 91–92, 94
Przemysl,
  vezi şi campanii din Carpaţi, 65, 87, 89, 93–94
Puterile Centrale,
  vezi şi Austria, 12, 94, 121, 122, 137, 159–160, 170

R

Rastenburg, 55

Rawlinson, sir Henry, general, 185
Războaiele Balcanice, 27, 230
război aerian, 138, 155, 176, 184–185, 187, 200
Războiul franco-prusac (1870), 32
Războiul ruso-japonez (1904–1905), 32
Riezler, Kurt, 30, 73, 229, 230
România, 89, 92, 118, 121
Rommel, Erwin, căpitan (ulterior general), 159, 162–163, 225
Royal Navy, 34, 71, 73, 224
  blocadă, 71–75
  contracarează ameninţarea U-Boot-urilor, 134
  dezastrul din Dardanele (1915), 78
  Iutlanda (1916), 109
Rusia, 14
  armistiţiu cu Germania, 9–10, 169–170
  cursă a înarmării, 23
  Imperiul Otoman şi, 20–21
  inflaţie şi foamete, 145–146
  pregătiri de război, 23–26
  protectorat german, 170
  război civil, 200
  relaţii cu Germania (1915), 82
  revoluţia bolşevică (1917), 41, 142–148
  sub Stalin, 201
  subvenţionată de Marea Britanie, 137
Rutherford, sir Ernest, 134

S

Salonic, 121, 190
Samsonov, Aleksandr, general, 53
Sarajevo, 27–28
Scheidemann, Philipp, 193
Schlieffen, Alfred von, feldmareşal, 26, 44, 135
Schmoller, Gustav, 131
Schörner, Ferdinand, locotenent (ulterior general feldmareşal), 159
Schulenburg, Friedrich Graf von der, 102
Schuster, sir Frederick, 40
Seeckt, Hans von (statul-major al Armatei a XI-a), 94
Serbia, 20, 27
  Austria şi, 56–59
  copleşită (1915), 97
  în Salonic, 121
Sering, Max, 131
sindicate, Rusia, 145
sisteme de tranşee şi războiul tranşeelor, 61–62
Smirnov, general, 107
Somme, bătălie de pe (1916), 110–115

Stalin, Iosif, 95, 201, 230
state baltice, 10, 170
Statele Unite ale Americii,
  blocadă şi, 73, 75, 136
  declară război Germaniei, 135–136
  încercarea de sabotaj a lui von Papen, 82
  negocieri de armistiţiu (1918), 193–195
  războiul submarinelor germane şi, 128–131, 134
St Gond, atacuri ale francezilor (1914), 50
St Mihiel, intrând de la, 102, 187
Stolîpin, Piotr, 25
St Quentin, bătălie (1918), 174, 177–178, 187–188
submarine, război total, 127–131, 133–134

T

tactică a infanteriei, înaintare pe linie, 111
  batalioane de asalt (trupe de asalt/*stosstrupps*), 155–156, 176
  foc şi deplasare, 139
Talat Paşa, 66, 79
tancuri, 39, 114–115, 138, 155, 162, 184–185, 187–188, 200
Tannenberg, bătălie (1914), 55
Taylor, A.J.P., 27, 220, 222, 227
Teleszky János, baron, 41
Teschen, 65
Thionville, 46
tratate de pace (1919), 199
Tratatul de la Versailles (1919), 199–202
Troţki, Leon, 169, 230
Truman, Harry S., 229
Turcia, 15
  alianţă cu Germania, 20–21, 66–67
  armenii (1915), 79–80
  armistiţiu (1918), 190
  Caucazul şi, 67, 77, 190
  cuirasate care au britanici la comandă, 66
  Dardanele şi campania de la Gallipoli (1915–1916), 78–79
  declararea războiului sfânt, 77
  pierderea provinciilor din Africa şi Balcani ale imperiului, 19–20
  provincii arabe, 77, 190
  Tratatele de la Sèvres & Lausanne (1921 & 1923), 200
  victime şi pierderi, 80

U

Ucraina, 10, 97, 170, 226
Ungaria, 22, 57, 191

V

Varşovia, 52–53, 64, 95
Verdun, 42, 50, 101, 104–106, 108, 112–113, 117, 128, 138, 187–188, 224
Villers-Cotterêts, contraatac francez (1918), 184, 186
Vittorio Veneto, bătălie (1918), 191

W

Weber, Max, 15, 17, 135, 228
Wells, H.G., 114
Wesendonk, Otto-Günther von, 171
Wilhelm al II-lea, Kaiser, 13–14
Wilhelm al II-lea, Kaiser, 8, 21, 42, 67, 79, 139, 141, 145–148
Wilhelm (Friedrich Wilhelm), Kronprinz, 102–103
Wilson, Thomas Woodrow, 127–128, 132, 136, 148, 172, 191–193, 199, 220, 225–226
  Paisprezece Puncte, 172, 191–193
  tratate de pace (1919), 199

Y

Ypres, prima bătălie (1914), 61
  a doua bătălie (1915), 83, 139
  a treia bătălie (1917), 149–152
  ofensiva germană (1918), 179–180

Z

zepeline, 131
Zimmermann, telegrama, 136